

Ritva Linnakangas & Asko Suikkanen

Varhainen puuttuminen

Mahdollisuus nuorten syrjäytymisen ehkäisemisessä

Tiivistelmä

Ritva Linnakangas & Asko Suikkanen. Varhainen puuttuminen. Mahdollisuus nuorten syrjäytymisen ehkäisemisessä. Helsinki 2004. 138 s. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, ISSN 1236-2115; 2004:7) ISBN 952-00-1504-3

Aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmä esitti vuoden 1999 muistiossaan syrjäytymisvaarassa olevien nuorten kuntoutuskokeilun toteuttamista. Valtakunnalliseen nuorten kuntoutuskokeiluun, jonka Kansaneläkelaitos järjesti yhdessä opetus-, nuoriso-, työvoima- sekä sosiaali- ja terveystoimen kanssa, osallistui 18 projektia eri puolilta Suomea vuosina 2001–2003. Kokeilu suunnattiin nuorille, jotka tarvitsivat tukea peruskoulun suorittamisessa tai peruskoulun ja ammatillisen koulutuksen nivelvaiheessa.

Käsillä oleva selvitys perustuu kuntoutuskokeilusta saatuihin kokemuksiin ja erityisesti kokeilun kahteen alueelliseen hankkeeseen. Selvitystyön tavoitteeksi asetettiin varhaisen nuorten ongelmiin puuttumisen ja nuorten tukemisen selvittäminen muutaman projekti-paikkakunnan toimintakäytännöissä. Tarkastelun kohteena on ollut 15–17-vuotiaiden nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseen tähtäävien projektien ja palvelujärjestelmän suhde.

Peruskouluikäiset ovat vielä koulun ”silmien alla” ja alaikäisyytensä vuoksi hyvin tavoitettavissa. Koulun luonnollinen yhteydenpito koteihin ja toisin päin on monessa tilanteessa parasta varhaista puuttumista nuorten asioissa. Ensisijaisesti tarvitaan kodin ja koulun ”kumppanuutta”.

Kodin ja koulun yhteistyön ohelle tarvitaan sektorien rajat ylittävää yhteistoimintaa syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tukemiseksi. Kokeilun projektit ovat olleet hyvä tuki ja vahvistaja kunnissa nuorten kanssa tehtävässä työssä. Kuntoutuskokeilun tulokset osoittavat, että monitahoisella ja tiiviimmällä yhteistyöllä saadaan aikaan toivottuja tuloksia. Moniammatillisen yhteistyön toteuttamiseksi tarvitaan kuitenkin eri sidosryhmien toimintaa yhdistävää ohjeistusta ja yhteistyötä koordinoivaa henkilöä eri palvelujen välillä.

Jatkossa keskeisenä lähtökohtana tulisi olla se, että jokaisessa kunnassa toimisi yhteistyöryhmä. Yhteistyöryhmässä olisi mukana sellaisia henkilöitä koulutoimesta, sosiaali- ja terveystoimesta, nuorisotoimesta/ -työstä, työvoimatoimesta ja paikallisen Kelan toimistosta, jotka omassa työssään ovat joko tekemisissä nuorten kanssa tai tuntevat kuntoutusasioita. Yhteistyössä käsiteltäisiin nuorten asioita mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja ryhmän tehtävänä olisi varmistaa, että syrjäytymisvaarassa oleva nuori saa tarvitsemansa tuen ja palvelut. Kysymys olisi kuntoutuksesta sosiaalisiin perusteisiin, mikäli diagnostisoitua vikaa, vammaa tai sairautta ei ole. Toiminnassa korostuisi paikallisen yhteistyön merkitys sekä nuoren ja hänen perheensä asema.

Asiasanat: nuoret, syrjäytyminen, kuntoutus, projekti, palvelujärjestelmä, moniammatillinen yhteistyö, kuntoutuksen asiakaspalveluyhteistyö

Sammandrag

Ritva Linnakangas & Asko Suikkanen. Tidigt ingrepp. En möjlighet att hindra ungdomens utslagning. Helsingfors 2004. 138 s. (Social- och hälsovårdsministeriets rapporter ISSN 1236-2115; 2004:7) ISBN 952-00-1504-3

Arbetsgruppen Aktiv socialpolitik föreslog i sitt PM från år 1999 förverkligandet av ett rehabiliteringsexperiment för utslagningshotade ungdomar. I det riksomfattande rehabiliterings-experimentet för ungdomar deltog 18 projekt från olika håll i Finland under åren 2001–2003. Experimentet arrangerades av Folkpensionsanstalten tillsammans med utbildnings-, ungdoms-, arbetskrafts- samt social- och hälsovårdsväsendet. Experimentet riktades mot ungdomar som var i behov av stöd för att slutföra grundskolan eller i övergångsskedet mellan grundskola och yrkesutbildning.

Den aktuella utredningen grundar sig på erfarenheter från detta rehabiliteringsexperiment och i synnerhet på två av de regionala projekten. Målsättningen med utredningsarbetet var att klarlägga tidiga ingrepp och givet stöd i ungdomarnas problem i den verksamhetspraxis som råder på vissa projektorter. Föremålet för granskningen har varit den relation som råder mellan projekten med avsikt att hindra utslagning hos 15–17 åringar och tjänstsystemet.

Barn i grundskoleåldern är ännu under skolans ”kontroll” och de är lätt tillgängliga p.g.a. sin minderårighet. Skolans naturliga kontakt med hemmen och vice versa är i många situationer den bästa formen av ingrepp. Det som främst behövs är ”partnerskap” mellan hem och skola.

Vid sidan av samarbete mellan hem och skola behövs sektoröverskridande gemensam verksamhet för att stöda utslagningshotade ungdomar. Projekten inom ramen för experimentet har varit till stöd och styrka för det arbete som utförs i kommuner tillsammans med ungdomar. Resultaten av experimenten visar att man genom mångsidigt och allt bättre samarbete kan nå önskade mål. För att förverkliga ett multiprofessionellt samarbete behövs dock anvisningar som kombinerar olika intressentgruppers verksamhet samt en person som koordinerar samarbetet mellan olika tjänster.

I fortsättningen borde den centrala utgångspunkten vara att varje kommun skulle ha en samarbets-grupp. Samarbetsgruppen borde bestå av sådana människor som antingen kommer i kontakt med ungdomar p.g.a. sitt arbete eller som är fortrogna med rehabiliteringsfrågor, alltså representanter för social- och hälsovård, ungdomsverksamhet och -arbete, arbetskraftsväsen samt den lokala Folkpensionsanstalten. Ungdomars angelägenheter skulle behandlas i samarbete och i ett så tidigt skede som möjligt. Gruppen borde se till att den utslagningshotade unga människan får det stöd och de tjänster som han eller hon behöver. Det skulle vara fråga om rehabilitering på sociala grunder, ifall det inte är fråga om skada, handikapp eller sjukdom som har diagnostiserats. Verksamheten skulle framhäva betydelsen av det lokala samarbetet samt den unga människans och hans/hennes familjs medverkan.

Nyckelorden: ungdomar, utslagning, rehabilitering, projekt, tjänstsystem, multiprofessionellt samarbete, kundbetjäningssamarbete inom rehabilitering

Summary

Ritva Linnakangas & Asko Suikkanen. Early Intervention. An Opportunity to Prevent Social Exclusion of Young People. Helsinki 2004. 138 p. (Reports of the Ministry of Social Affairs and Health, ISSN 1236-2115; 2004:7) ISBN 952-00-1504-3

In a report submitted in 1999, the working group Active Social Policy proposed that a rehabilitation pilot programme be implemented for young people who face the risk of social exclusion. The ensuing national pilot, organised by The Social Insurance Institution of Finland in collaboration with education, youth, employment, and social and health care services, encompassed 18 projects, which operated in locations throughout Finland between 2001 and 2003. The pilot targeted young people who required support in completing comprehensive school or in making the transition from comprehensive school to a vocational institution.

The present report is based on experiences gained in the course of the national pilot and two of its component projects in particular. The goal established for the research was to ascertain the extent to which the practices in a number of project communities included support for young people and intervention in their problems. The specific focus of the work was the relationship between the system of services and the projects designed to prevent social exclusion of young people between the ages of 15 and 17 years.

Young people attending comprehensive school are still “under the eye” of the school and as minors can be easily reached. The natural communication between the school and home is in many instances the best form of early intervention. What is needed above all is a home-school “partnership”.

Providing support for young people who are at risk for social exclusion also requires co-operation that crosses sectoral boundaries. The projects in the national pilot have served to support and reinforce work with young people in the municipalities concerned. The outcomes of the pilot indicate that wide-ranging and more intensive co-operation leads to the desired results. However, the implementation of multi-professional co-operation requires guidelines that consolidate the work of different stakeholder groups as well as personnel who co-ordinate the co-operation among different services.

The principal point of departure in future work should be the establishment of a co-operation team in each municipality. This team would be drawn from professionals who work in education, social and health care, youth and employment services, or at the local office of The Social Insurance Institution, and who regularly deal with young people in their work or are familiar with rehabilitation. The team would work together to address young people’s problems at as early a stage as possible and be responsible for ensuring that a young person facing the risk of social exclusion gets the support and services he or she needs. This would entail making rehabilitation available on social grounds alone, that is, even when no deficiency, handicap or disease has been diagnosed. In this work, particular importance would be attached to local co-operation and the comprehensive involvement of the young person and his or her family.

Key words: young people, social exclusion, rehabilitation, project, system of services, multi-professional co-operation, client service co-operation in rehabilitation

Esipuhe

Eri hallinnonalojen nuoriin suunnatut toimet eivät muodosta kokonaisuutta ja tiedon kulku on joskus puutteellista. Osa nuorista näyttää putoavan sosiaali- ja terveystoimen, koulutoimen, työvoimahallinnon ja muiden turva- ja tukiverkkojen ulkopuolelle.

Monet asiat voivat vaikeuttaa nuoren normaalia kasvua, aikuistumista sekä opiskelemaan ja työhön pääsyä. Opiskelu- tai työpaikan jäädessä vain haaveeksi nuorta uhkaa syrjäytymisvaara. Nykyisiltä työmarkkinoilta ei juuri enää löydy tehtäviä, joissa pärjättäisiin pelkällä peruskoululla. Jos syrjäytymisvaarassa olevat nuoret voidaan ”saattaen vaihtaa” peruskoulusta ammatilliseen tai muuhun koulutukseen, voidaan ehkäistä monia vakavia aikuisiän ongelmia.

Nuorten kuntoutuskokeilujen taustalla on ollut muun muassa opettajien kasvanut huoli oppilaista, joilla on vaikeuksia saada peruskoulun päättötodistus. Useassa eri yhteydessä on tuotu esille tarve rakentaa yksilöllisesti tuettu silta yläasteelta ammatillisiin opintoihin. Ilman tukea on seurauksena alaikäisten ajautuminen työttömäksi, nuorten lisääntyneet mielenterveysongelmat sekä ongelmien kasautuminen. Kaikki vanhemmat eivät jaksaa tai osaa riittävästi tukea aikuistuvia nuoria.

Sosiaali- ja terveysministeriö on muutaman vuoden ajan tehnyt yhteistyötä nuorten kuntoutuskokeilussa Kansaneläkelaitoksen ja muiden nuorten asemasta kiinnostuneiden toimijoiden kanssa. Erilaisten kokeiluhankkeiden avulla oli tarkoitus löytää paitsi hyviä käytäntöjä myös mahdollisia valtakunnallisia ratkaisuja niiksi toimenpiteiksi, joilla voitaisiin auttaa vakavan sosiaalisen syrjäytymisen uhkaamia nuoria.

Tämä selvitys täydentää kuntoutuskokeilun kokonaisuudesta valmistunutta arviointitutkimusta. Arviointitutkimuksen kysymyksenasettelua jatkettiin ja tarkennettiin tähän selvitystyöhön. Arviointitutkimus ja selvitystyö muodostavat keskenään kokonaisuuden ja niissä on yhteisiä aineksia. Selvitystyön kohteeksi määriteltiin projektien ja palvelujärjestelmän suhde. Selvitystyössä kuvataan sitä, miten eri toimijatahot näkevät syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tarpeet ja niihin vaikuttamisen tavat. Raporttiin on koottu projektien ja yhteistyön hyviä käytäntöjä nuorten tukemiseksi.

Projekteissa pyrittiin selvittämään, miten pystyttäisiin vastaamaan nuorten tuen tarpeeseen ja kuinka nuorten sosiaalista kiinnittymistä voitaisiin edistää. Tavoitteena oli kehittää yhteistyömallia, jossa 15–17-vuotias nuori, hänen lähiverkostonsa, paikalliset toimijat ja palvelujen tuottajat toimivat yhdessä nuoren tukena, ja pyrkiä näin hyödyntämään myös luonnollisia verkostoja nuoren auttamisessa.

Selvityksessä esitetyt näkemykset ovat kirjoittajien omia eivätkä ne välttämättä vastaa sosiaali- ja terveysministeriön kantaa.

Kari Välimäki
Ylijohtaja, osastopäällikkö

Tekijöiden alkusanat

Yläasteelle siirtyminen on varsin suuri muutos peruskoululaisen arjessa. Jos nuori ”pu-toaa” koulusta, se tapahtuu yleensä yläasteella. Nuorten oireilu ilmenee muun muassa koulukiusaamisena, levottomuutena, erilaisena häiriökäyttäytymisenä, psyykkisinä oi-reina, päihteiden riskikäyttönä, väkivaltana ja sopeutumattomuutena. Nuoria pystytään kuitenkin auttamaan.

Valtakunnallisessa nuorten kuntoutuskokeilussa on etsitty keinoja tukea syrjäytymisvaa-rassa olevia 15–17-vuotiaita nuoria. Kansaneläkelaitos, opetus-, nuoriso-, työvoima- sekä sosiaali- ja terveystoimi järjestivät kokeilun yhdessä ja siihen etsittiin paikallisia ja alueellisia projekteja avoimella haulla. Kaikkiaan nuorten kuntoutuskokeiluun valittiin 18 projektia eri puolelta Suomea. Kohderyhmänä olivat nuoret, jotka tarvitsivat tukea peruskoulun suorittamisessa tai ammatillisiin opintoihin siirtymisessä. Kokeiluun osal-listui yhteensä 627 nuorta vuosina 2001–2003. Tavoitteena oli tarttua nuorten ongelmiin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

Syksyllä 2002 käynnistyi Lapin yliopistossa nuorten kuntoutuskokeilun arviointitutki-mus. Kokeilun projektit, joista arviointitutkimuksen ansiosta oli olemassa ennakkotietoa, toimivat perustana selvitystyön tehtävien suuntaamiselle. Selvitystyön kohteeksi määri-teltiin projektien ja palvelujärjestelmän suhde sekä varhaisen nuorten ongelmiin puuttu-misen selvittäminen tarkasteluun valittujen kuntien toimintakäytännöissä. Keskeisenä tehtävänä oli kartoittaa, miten eri toimijatahot näkevät syrjäytymisvaarassa olevien nuor-ten tarpeet ja kuinka niihin voitaisiin vastata. Selvitystyön tekeminen alkoi toukokuussa 2003.

Tässä raportissa esitellään nuorten tukemisen hyviä käytäntöjä ja pohditaan, kuinka nuorten kanssa työskentelevälle henkilöstölle eri sektoreilta olisi mahdollista löytää var-haisen puuttumisen keinoja. Yhteistyön toimivia käytäntöjä kuvataan eri sektoreiden toimijoille tehtyjen haastattelujen pohjalta. Selvitystyössä ja samoihin aikoihin valmis-tuneessa arviointitutkimuksen loppuraportissa (Suikkanen & Martti & Linnakangas: Homma hanksaan) on yhteisiä aineksia ja ne muodostavat kokonaisuuden.

Raportin tekeminen on edellyttänyt yhteistyötä. Kiitämme nuorten kuntoutuskokeilun pro-jektihenkilöstöä ja projektien yhteistyötahoja yhteistyöstä. Tutkija Sirpa Marttia Lapin yliopistosta kiitämme tärkeistä kommentteista käsikirjoitukseen.

Selvitystyön suunnitteluvaiheessa teimme yhteistyötä neuvotteleva virkamies Juho Saaren ja neuvotteleva virkamies Olavi Kaukosen kanssa sosiaali- ja terveysministeriöstä. Kii-tämme Teitä saamistamme kommentteista tehtävän muotoilussa. Arviointitutkimuksen valvoja Kari Gröhn sosiaali- ja terveysministeriöstä, nuorten kuntoutuskokeilun sihteeri Tuula Ahlgren Kelalta ja kulttuuriasianneuvos Kimmo Aaltonen opetusministeriöstä oli-vat yhteyshenkilöitämme arviointitutkimuksen ohjausryhmän ja Kuntoutuskokeilujen oh-jausryhmän suuntaan. Kiitämme Teitä myönteisestä suhtautumisestanne selvitystyöhön sekä siitä, että saimme selvitystyötä varten käyttöömmme arviointitutkimuksen yhteydessä keräämämme aineistot. Erikseen kiitämme osastopäällikkö, ylijohtaja Kari Välimäkeä so-siaali- ja terveysministeriöstä. Hankkeen valvojaa Lars Kolttolaa sosiaali- ja terveysminis-

teriöstä kiitämme hyvistä yhteistyöstä ja rakentavista kommentteista raportin kirjoittamisvaiheessa.

Hankkeen johtajana selvitystyössä on toiminut professori Asko Suikkanen ja tutkijana Ritva Linnakangas.

Rovaniemellä laskiaistiistaina 24.2.2004

Ritva Linnakangas
Asko Suikkanen

Sisälllys

1 Selvitystyön tausta.....	13
Nuorten kuntoutuskokeilu.....	17
Selvitystyön tehtävät.....	21
Selvitystyön aineistot.....	22
2 Syrjäytymisvaarassa oleva nuori.....	25
Projektien tausta.....	32
Palvelujärjestelmän herkkyys.....	39
Työn tavoitteet eri toimijatahojen näkökulmasta.....	45
3 Projektien ja palvelujärjestelmän suhde.....	51
Eri toimijoiden ongelmamäärittelyt.....	51
Nuorten syrjäytymisen ehkäisy.....	68
Moniammatillisuus ja yhteistyörakenteet.....	83
4 Syrjäytymisen vastaisen työn visioita.....	93
Nuorten seulonta ja tukeminen toiselle asteelle siirtymisessä.....	93
Kokeilun innovatiivisuus.....	98
Kehittämistarpeita ja -ehdotuksia.....	100
5 Yhteenveto ja johtopäätökset.....	109
Lähteet.....	115

1 Selvitystyön tausta

Suomessa on 15–17-vuotiaita nuoria runsaat 200 000 eli noin neljä prosenttia väestöstä. Kaikkiaan kouluikäisiä, alle 18-vuotiaita lapsia ja nuoria on yli 700 000, ja suurin osa heistä on osaavaa, tervettä ja hyvinvoivaa. Peruskoulun osaamistutkimuksen¹ mukaan suomalaiset koululaiset ovat parhaita lukijoita OECD-maiden keskinäisessä vertailussa. Valtaosa kuuluu perheisiin, joiden hyvinvoinnin edellytykset ovat säilyneet kohtuullisina, ja perheiden tukena toimii riittävä yhteiskunnan sosiaali-, terveys- ja koulutuspalvelujen verkko.

Nuorista suurin osa kulkee yhteiskunnan hyväksymin arvoihin kohti aikuisuutta. Osan on kuitenkin vaikea tietää paikkaansa ja tulevaisuuden mahdollisuuksiaan. Yhteiskunnan rakenteellinen ja kulttuurinen muuttuminen 1960-luvulta alkaen on muuttanut nuorten edellytyksiä kiinnittyä yhteiskuntaan. Varsinkaan koulutuksen, ammatin ja työn valinta eivät ole enää entisellä tavalla hallittavissa.

Palvelujärjestelmän tehokkuuden, tai ehkä pikemminkin laadukkuuden, yhtenä mittarina voidaan pitää sitä, miten se pystyy vastaamaan nuorten sosiaalisen kiinnittymisen ehtoihin ja tuen tarpeeseen. Tuen tarpeelle ja ongelmille on erilaisia nimiä. ”Ei ole olemassa yhtä nuorten pahoinvointia, kuten ei ole yhtä nuorisokulttuuria tai yhtenäisenä joukkona kohdeltavaa nuorisoa”, kirjoittaa Suomen Mielenterveysseuran toiminnanjohtaja Pirkko Lah-ti. Haaste eri toimijoiden yhteistyölle ja yhteiselle vastuulle nuorista vain kasvaa, kun tiedetään, että nuori kasvaa suhteessa kaikkeen siihen mitä tekee ja keiden kanssa toimii.

Julkinen keskustelu nuorten hyvinvoinnista ja ongelmista on ollut vilkasta. Yksin tekemisen sijaan korostetaan, että eri toimijoiden ammattitaitoa on yhteistyö. Paavo Lipposen II hallituksen ohjelmassa asetettiin tavoitteeksi selvittää toimintatapoja, joilla voidaan riittävän varhaisessa vaiheessa estää lasten ja nuorten syrjäytymiskehitys. Huoli nuoren kyvystä liittyä yhteiskuntaan tulee esille valtioneuvoston hyväksymässä ja vuosille 1999–2004 laatimassa koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa². Siinä todetaan, että vaikeuksissa olevien nuorten tukemiseen ja syrjäytymisen ehkäisemiseen kiinnitetään suunnitelmakaudella erityistä huomiota. Sosiaali- ja terveysministeriön lähivuosien strategisissa painotuksissa³ käsitellään syrjäytymisen ehkäisyä ja hoitoa. Huomion kohteena on nuorten ongelmiin puuttuminen ja vastaaminen siihen, miten nuorten kanssa työskentelevälle ammattihenkilöstölle ja koulutoimelle olisi mahdollista löytää varhaisen puuttomisen⁴ keinoja.

¹ OECD 2001. PISA 2000.

² Koulutus ja tutkimus vuosina 1999–2004. Opetusministeriö.

³ Sosiaali- ja terveyspolitiikan strategiat 2010. Sosiaali- ja terveysministeriö.

⁴ Ks. myös Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma vuosille 2003–2005, 48.

Valtioneuvoston hyväksymässä sosiaali- ja terveydenhuollon tavoite- ja toimintaohjelmassa⁵ vuosille 2000–2003 on tavoitteena nuorten terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen ja syrjäytymisen ehkäisy. Valtioneuvoston eduskunnalle huhtikuussa 2002 antamassa selonteossa lasten ja nuorten hyvinvoinnista⁶ linjataan useita nuorten ja lapsiperheiden hyvinvointipolitiikkaan liittyviä kehittämistavoitteita koskien muun muassa huonosti voivien nuorten tilannetta.

Niin ikään kesäkuussa 2002 pääministeri Paavo Lipposelle luovutettu toimenpideohjelma⁷ käsittelee nuorten osallisuuden edistämistä ja on osoitus siitä, että nuorten sosiaalinen vahvistaminen koetaan tärkeäksi. Ohjelmaan on koottu useiden eri politiikanlohkojen kehityslinjauksia. Siinä painotetaan moniammatillisen ja ennaltaehkäisevän työn merkitystä ja pyritään löytämään yhteistyömalleja, jotka voisivat toimia tukena sektorirajat ylittävälle perustyölle kouluissa, nuorisotyössä ja työelämässä. Lähtökohtana on, että palvelujärjestelmältä vaaditaan nuorten auttamisessa entistä suurempaa herkkyyttä tunnistaa uusia haasteita. Asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi on käynnissä nuorten osallisuuden kehittämishanke⁸, joka toteutetaan laajana kuntien yhteistoimintakokeiluna. Opetusministeriö on myöntänyt valtionavustusta nuorten osallisuuden kehittämishankkeeseen 39 kunnalle ja seutukunnalle. Kaikkiaan hankkeeseen osallistuu 62 kuntaa.

Nuorten osallisuuden tukemisessa monet vapaaehtoisen kansalaistoiminnan järjestöt ovat vanhastaan olleet vahvoja toimijoita. Erityisesti EU:n rahoituksen myötä nuorisoprojekteilla on ollut, ja edelleen on, keskeinen ja tarpeellinen rooli nuorisopolitiikassa ja nuorten ongelmiin vastaamisessa. Pysyvästi haasteellinen nuorten tarpeisiin vastaaminen ei voi kuitenkaan olla vapaaehtoistyön ja projektien varassa. Voimavarojen kohdentamisessa painottuu niin Lipposen toimenpideohjelmassa kuin uudessa hallitusohjelmassakin⁹ tuen ja avun merkitys nuoren elämän eri nivelvaiheissa sekä voimavarojen suuntaaminen peruspalvelujärjestelmän kehittämiseen korostuu. Nivelvaiheista siirtyminen peruskoulusta toisen asteen koulutukseen on yksi keskeisimpiä ja tämänkin selvitystyön kannalta oleellinen.

Perusaste ja siirtymä toisen asteen koulutukseen

Tilastojen mukaan 15–24-vuotiaiden nuorten koulutukseen osallistuminen on Suomessa korkeampi kuin muissa EU-maissa¹⁰. Keskiasteen koulutus käsittää lähes koko ikäluokan. Joka vuosi osalla peruskoululaisista oppivelvollisuuden suorittaminen jää kuitenkin kesken.

⁵ Valtion tulo ja menoarvio 2002.

⁶ Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle lasten ja nuorten hyvinvoinnista. Sosiaali- ja terveysministeriö.

⁷ Toimenpideohjelma nuorten osallisuuden edistämiseksi 2002.

⁸ Lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisy koulutuksen alalla. Opetusministeriö 2003, 20.

⁹ Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma 24.6.2003.

¹⁰ Eurostat 2000, 4.

Vailla peruskoulun päättötodistusta jäävien nuorten ohella ne peruskoulun suorittaneet, joita koulutus ja omat tulevaisuudenmahdollisuudet eivät kiinnosta, muodostavat riskiryhmän. Osa nuorista ei jatka toisen asteen koulutuksessa peruskoulun jälkeen. Vuosina 2000 ja 2001 tämä osuus on ollut noin seitsemän prosenttia ikäluokasta (runsaat 4 300 nuorta vuonna 2001). Toisen asteen koulutukseen kokonaan hakematta jättäneiden osuus on tätä pienempi, noin kolme prosenttia (lähes 1 800 nuorta vuonna 2001).¹¹

Vuonna 1994 peruskoulun suorittaneista joka kahdeskymmenes jätti hakematta jatkokoulutukseen. Kun Opetushallitus selvitti rehtoreiden, oppilaanohjaajien ja kuraattorien haastattelujen perusteella tälle syytä, pääasiallisia niistä olivat seuraavat kolme:¹²

1. nuori hakeutui vaihtoehtoiseen koulutukseen, oppisopimuskoulutukseen tai yhteishakuun kuulumattomaan kansanopistoon,
2. nuori piti vapaaehtoisesti tai pakosta väli vuoden siitä syystä, että hän oli liian nuori voidakseen tulla hyväksytyksi, hänen oli pakko tai hän halusi korottaa arvosanojaan, hän oli aloittamassa opinnot 10-luokalla tai halusi muusta syystä pitää väli vuoden,
3. koulutus ei kiinnostanut nuorta, vaan hän halusi mennä mieluummin töihin tai ei vain ollut kiinnostunut tulevaisuudestaan.

Oma riskiryhmänsä on osa peruskoulun päättäneistä, jotka hakevat toisen asteen koulutukseen mutta eivät saa opiskelupaikkaa. Esimerkiksi entisten tarkkailuluokkien (esy) oppilaiden on havaittu runsaasta peruskoulun jälkeiseen jatko-opintoihin hakeutumisesta huolimatta usein jäävän vaille muodollista ammattipätevyyttä¹³. Riskiryhmään kuuluvat myös toisen asteen opintonsa keskeyttävät nuoret, vaikkakaan jokaiselle keskeyttäminen ei ole ongelma. Osa väli vuosista, keskeyttämisistä ja koulupaikkojen vaihdoksista on nuorten etsintää ja kokeilua¹⁴.

Keskeyttäminen tilastoissa

Tilastokeskus on kartoittanut ammattiopintojen keskeyttämistä viimeksi vuonna 1995. Tuolloin keskimääräinen keskeyttämisaste oli kouluasteen ammatillisessa koulutuksessa 9,3 prosenttia, opistoasteen ja ammatillisen korkea-asteen koulutuksessa molemmissa 8,8 prosenttia ja (väliaikaisissa) ammattikorkeakouluissa 8,9 prosenttia. Yhteensä ammatillisissa oppilaitoksissa ja (väliaikaisissa) ammattikorkeakouluissa keskeyttämispauksia oli vuonna 1995 noin 20 000 (sisältäen myös linjanvaihdot).¹⁵¹⁶

¹¹ Oppilaitostilastot 2002, 53.

¹² Backman 1996, 503; Opetushallitus 1999.

¹³ Jahnukainen 1997, 187.

¹⁴ Ks. Komonen 2001, 244.

¹⁵ Havén (toim.) 1998, 71.

¹⁶ Opintojen keskeyttäminen sekä korkeakoulujen kokopäivä- ja osa-aikaopiskelu. Opetusministeriö.

Keskeyttämisen syitä on selvitetty muun muassa kahdessa pienehkössä raportissa Oulun ja Etelä-Suomen lääninhallitusten toimesta. Oulun lääninhallituksen selvityksen¹⁷ mukaan Pohjois-Pohjanmaan maakunnan ammatillisissa oppilaitoksissa keskimääräinen keskeyttämisaste oli 13 prosenttia lukuvuonna 2001–2002 ja Kainuun maakunnan ammatillisissa oppilaitoksissa kahdeksan prosenttia. Merkittävimmät yksittäiset syyt ammatillisten opintojen keskeyttämiseen olivat siirtyminen toiseen oppilaitokseen toiselle tai samalle opintoalalle, mutta myös opiskeluhaluttomuus. Joka kolmas keskeytti opintonsa opiskeluhaluttomuuden, terveydellisten syiden, opintoalan väärän valinnan, sopeutumisvaikeuksien, taloudellisten vaikeuksien, opiskelu- tai oppimisvaikeuksien vuoksi. Niin ikään Etelä-Suomen lääninhallituksen selvityksessä¹⁸, jossa kysely tehtiin sekä nuorille että oppilaitoksille, tärkein keskeyttämisen syy oli epäonnistunut koulutusvalinta. Muita negatiivisia keskeyttämissyitä olivat muun muassa opiskelu- ja oppimisvaikeudet, terveydelliset syyt ja taloudelliset vaikeudet.

Vuositasolla ammatillisen koulutuksen keskeyttävien määrä ei ole kovin suuri. Tapahtumien toistuminen vuosittain joka tapauksessa nostaa keskeyttäneiden ja ammattikouluttamattomien kokonaismäärää, ja huolen aiheena on ilmiön jääminen pysyväksi¹⁹. 25–29-vuotiaista 15,2 prosenttia oli vailla perusasteen jälkeistä tutkintoa vuonna 2001²⁰. 20–24-vuotiailla osuus on jossain määrin tätä suurempi (17,6 prosenttia) osaltaan siitä syystä, etteivät alle 25-vuotiaista kaikki opiskelijat ole ennättäneet valmistua oppilaitoksista.

Alaikäiset työttömät

Alkuvaiheessa opintonsa keskeyttäneet ja työttömäksi jääneet nuoret ovat usein alaikäisiä. 15–17-vuotiaita työttömiä työnhakijoita oli työministeriön tilannekatsauksen²¹ mukaan helmikuussa 2003 yhteensä 708 nuorta, joista hieman yli puolet (52 prosenttia) oli poikia. Vuotta aiemmin 915 samanikäistä nuorta oli vastaavana ajankohtana työttömänä ja kaksi vuotta aiemmin 1 058 nuorta. Alle 17-vuotiaita työttömiä oli helmikuussa 2003 yhteensä 131.

Ikänsä vuoksi 15–17-vuotiaalla ei ole itsenäistä oikeutta toimeentulotukeen tai työmarkkinatukeen. Työharjoittelupaikan nuori voi saada työmarkkinatuella 17 vuotta täytettyään. Vuoden 1996 alussa työmarkkinatukijärjestelmää uudistettiin lailla, joka poisti työmarkkinatuen vailla ammatillista koulutusta olevilta alle 20-vuotiailta. Vuoden 1997 alusta lähtien lakimuutos on ulotettu koskemaan myös alle 25-vuotiaita. Nuori säilyttää oikeutensa tukeen vain, jos hän hakeutuu koulutukseen tai osallistuu johonkin työvoimapolitiittiseen toimenpiteeseen, käytännössä työharjoitteluun. Koska koulutukseen hakemispakko koskee kaikkia alle 25-vuotiaita ammattikouluttamattomia nuoria, nuorten on haettava opis-

¹⁷ Toisen asteen ammatillisten opintojen keskeyttämisen syyt Oulun läänissä lukuvuonna 2001–2002. Oulun lääninhallitus 2002, 3–4.

¹⁸ Ks. Lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisy koulutuksen alalla. Opetusministeriö 2003, 17.

¹⁹ Ks. Toimenpideohjelma nuorten osallisuuden edistämiseksi 2002, 7.

²⁰ Väestön koulutus rakenne kunnittain 2001, 8; Väestörakenne 2001, 33.

²¹ Tilannekatsaus 28.2.2003. Työministeriö.

kelemaan ensisijaisesti. Lakimuutos merkitsee käytännössä sitä, että oppivelvollisuus kattaa nykyisin myös ammatillisen koulutuksen.²²

Nuorten kuntoutuskokeilu

Vuosina 2001–2003 toteutettava nuorten kuntoutuskokeilu²³ on suunnattu peruskoulun päättövaiheessa tai peruskoulun jälkeen ”tyhjän päällä oleville” nuorille, jolla ei ole omaa sosiaalista turvaverkkoa perheessä tai jotka syystä tai toisesta tarvitsevat apua peruskoulun ja ammatillisen koulutuksen nivelvaiheessa. Kuntoutuskokeilu on Kelan, sosiaali- ja terveys-, opetus-, nuoriso- ja työvoimatoimen järjestämä ja perustuu Aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmän esitykseen²⁴ varhennetun kuntoutuksen toteuttamisesta. Se kohdistuu 15–17-vuotiaisiin, joilla on potentiaalisia mahdollisuuksia tukitoimin ja kuntoutuksen avulla suorittaa peruskoulu loppuun ja päästä ammatillisiin opintoihin. Nuorten on kokeilussa mahdollista saada Kelalta kuntoutusrahaa ilman lääketieteellistä diagnoosia.

Kokeilun tarkoituksena on päästä tarttumaan nuorten ongelmiin mahdollisimman ajoissa. Kohderyhmänä ovat nuoret, joiden elatusvastuu on vielä vanhemmilla. Eräänlaisesta väliinputoajaryhmästä kysymys on sikäli, ettei 15–17-vuotias nuori ikänsä vuoksi ole oikeutettu sosiaalitoimen toimeentulotukeen, eikä 15–16-vuotias työmarkkinatukeen. Jos nuori ei ole peruskoulussa tai toisen asteen oppilaitoksessa, hän on myös koulu- ja opiskelijaterveydenhuollon ulkopuolella.

Kokeiluun²⁵ etsittiin paikallisia ja alueellisia projekteja avoimella haulla. Kaikkiaan mukaan valittiin kahdessa vaiheessa yhteensä 18 eri puolella Suomea toimivaa projektia²⁶. Kokeilun ensimmäiset projektit käynnistyivät syksyllä 2001 Kaarinassa, Lappeenrannassa, Nokialla, Pietarsaarella, Vantaalla ja Vihdissä. Lisäksi käynnistyivät alueelliset hankkeet Kelan Nivala-Haapajärven vakuutuspiirin alueella, johon kuuluvat Haapaveden, Haapajärven, Nivalan ja Pyhäjärven kaupungit sekä Kärsämäen ja Reisjärven kunnat, sekä yhteishanke Pudasjärven, Ranuan ja Posion kesken. Vuoden 2002 aikana käynnistyivät projektit Porissa, Joensuussa, Kokkolan ja Kaustisen seutukunnassa, Lapinlahdella, Oulussa, Salon seudulla, Raumalla, Kajaanissa ja Lahdessa sekä yhteishanke Karstulassa ja Saarijärvellä. Suurin osa projekteista on toiminut kaupunki- tai kuntavetoisesti, mutta mukana on ollut myös seurakunnan, yksittäisen seuran tai liiton hallinnoimia hankkeita. Kokeiluun on osallistunut yhteensä 627 nuorta (285 tyttöä ja 342 poikaa), joista 576:lle on tehty kuntoutussuunnitelma.

²² Vehviläinen 1998, 32.

²³ Avoin haku toimijoille liitteineen. Kansaneläkelaitos.

²⁴ Aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriö 2000, 77.

²⁵ Kelan tiedote tiedotusvälineille 7.2.2002.

²⁶ Onnistuva Nuori, Kaarina; VaPa, Lappeenranta; Ykköspesä, Nokia; Sulubaa, Pietarsaari; Kelataan kimpassa, Vantaa; Futuuri, Vihti; Mun Juttu, Ranua, Posio ja Pudasjärvi; Tie Huomiseen, Nivala, Haapajärvi, Haapavesi, Pyhäjärvi, Kärsämäki ja Reisjärvi; Came Along, Joensuu; Omalle Oksalle, Lapinlahti; Oppi, Kokkola-Kaustisen seutukunta; 10-PAJA, Rauma ja ympäristökunnat; Itua Elämään, Pori; Paristo, Oulu; Luotsi, Salon seutu; Per Son Trainers, Karstula ja Saarijärvi; Elämän Syke, Lahti ja NuJu, Kajaani.

Selkeä ero poikien ja tyttöjen määrissä saattaa osaltaan kertoa murrosiän ajoittumisen poikkeuksellisen suurista eroista pojilla ja tytöillä. Pojilla murrosikä on 13,5 vuoden iässä yleensä puolivälissä ja jatkuu 15-vuotiaankin. Tyttöillä murrosikä on pari vuotta aiemmin. Poikia karsitaan koulutusjärjestelmässä heidän kehityksensä kannalta mahdollisimman epäedulliseen aikaan. Kriittiseen vaiheeseen sattuva suuri mullistus (esim. muutto toiselle paikkakunnalle, vanhempien avioero, pitkä sairaus) voi viedä nuoren vaaravyöhykkeelle. Koulu voi pahimmillaan jopa vahvistaa tätä kehitystä, jos nuoren tarpeita ei tunnisteta.²⁷

Alusta lähtien kokeilussa on painotettu, että ongelmat, joiden ratkaisemiseksi nuoret tarvitsevat apua, ovat muutakin kuin oppimisvaikeuksia tai opiskelu- ja työpaikkojen puutetta. Ongelmat, joihin täytyy puuttua, voivat liittyä esimerkiksi nuoren sosiaalisen tukiverkon vähäisyyteen tai puutteeseen, perheen kokonaistilanteeseen, nuoren sosiaalisiin taitoihin, (mielen)terveyteen, päihteiden tai huumeiden käyttöön. Tavoitteena on auttaa nuorta kokonaisvaltaisesti ja antaa hänelle mahdollisuus omien voimavarojen hyödyntämiseen, onnistumisen kokemuksiin ja vertaisryhmän tukeen.

Jokaisen kuntoutuskokeilussa mukana olevan nuoren kohdalla pyritään selvittämään, miten palvelujärjestelmän eri tukimahdollisuuksia voitaisiin käyttää mahdollisimman tehokkaasti, mikä edellyttää nuoren henkilökohtaista ohjausta ja myös perheen mukaan ottamista työhön. Tavoitteena on kehittää yhteistyömallia, jossa nuori, nuoren lähiverkosto, paikalliset toimijat ja palvelujen tuottajat toimivat yhdessä, ja pyrkiä näin hyödyntämään myös ”luonnollisia verkostoja” nuoren auttamisessa.

Projektien ”paikka”

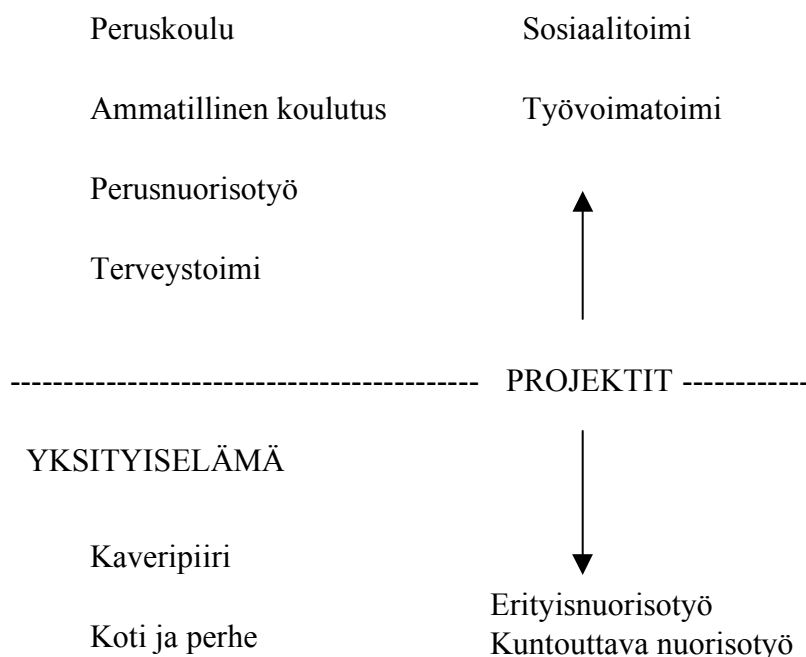
Jokainen nuorten kuntoutuskokeilun projekteista toteuttaa nuorten tukemista olemassa olevan palvelujärjestelmän puitteissa. Eroja on sen suhteen, missä määrin toimintaan sisältyy normaalipalvelujen perusasiakastyötä ja toisekseen projektierityistä työtä.

Petri Paju ja Jukka Vehviläinen²⁸ ovat kiinnostavalla tavalla kuvanneet projektien sijoittumista yhtäältä suhteessa julkisella sektorilla toimivaan asiantuntija- ja auttajaverkoston ja toisaalta suhteessa ”luonnollisiin verkostoihin”, jotka toimivat nuoren yksityiselämässä (kuvio 1).

²⁷ Pelastakaa pojat 2003.

²⁸ Paju & Vehviläinen 2001, 121.

KANSALAISUUS

Kuvio 1. Nuoren julkinen ja yksityinen elämäalue.
Lähde: Paju & Vehviläinen 2001 mukailen²⁹.

Yksityiselämässä nuorella on ihmissuhteita, jotka toimivat tietyn erityisen ja roolitettun virallisen käytännön ulkopuolella. Nämä henkilöt yleensä tuntevat nuoren kokonaiselämäntilanteen, kuten perheenjäsenet, kaverit ja läheiset ihmiset, ja heihin nuorella on henkilökohtainen luottamussuhde (tyttötyö, etsivä nuorisotyö).

Osa nuoren kanssa työskentelevistä toimii puolestaan selkeästi julkisella alueella. Tämä tarkoittaa sitä, että nuori (kansalaisena) kohtaa asiantuntijoita ja auttajia erilaisissa julkisen yhteiskunnan rooleissa, kuten (aineen)opettajan, opinto-ohjaajan, koulukuraattorin ja kouluterveydenhoitajan peruskoululaisena, aineenopettajan opiskelijana ammattikoulussa, lääkärin potilaana terveyskeskuksessa ja sairaalassa, kunnan nuorisotyöntekijän vapaa-ajan harrastustoiminnassa, ammatinvalinnanohjaajan ja -psykologin asiakkaana työvoimatoimistossa ja sosiaalityöntekijän sosiaalitoimistossa.

Erilaiset projektit Paju ja Vehviläinen sijoittavat nuoren julkisen ja yksityisen elämäalueen rajalle, koska projektit yleensä pyrkivät toimimaan suhteellisen lähellä nuoren yksityistä elämäaluetta ja rakentamaan mahdollisimman kokonaisvaltaisen suhteen nuoreen.

²⁹ Ks. myös Suikkanen ym. 2002, 6.

Nuorten kuntoutuskokeilun projektista yhdessä toiminta perustuu yksinomaan normaalin palvelujärjestelmän käyttöön. Projektissa ei ole palkattuna projektityöntekijää, vaan projektityö on nuorten kanssa työskentelevien normaalityöhön sisällytettyä toimintaa. Toisena ääripäänä on projekti, jossa on palkattuna useita projektityöntekijöitä. Työ nuorten kanssa on projektikeskeistä ja nuorten osallistuminen viikko-ohjelmaan on suunniteltu tiiviiksi. Normaalipalvelujen perusasiakastyö toteutuu yhteistyöverkoston kautta. Kokeilun 16 muuta projektia sijoittuvat näiden ääripäiden väliin.³⁰

”Mun Juttu” ja ”Tie Huomiseen”

Erillisprojekteihin hajautunut nuorten kuntoutuskokeilun kehittämistyö tarjoaa sosiaali- ja terveydenhuollon sekä nuoris- ja opetustoimen peruspalvelujen tarkastelulle haasteellisen kentän. Projektien syntymisen taustalla olevien tekijöiden ja nuorten kanssa työskentelylle asetettujen tavoitteiden osalta selvitystyö kohdistuu nuorten kuntoutuskokeiluun kokonaisuudessaan koskien 18 eri hanketta (luku 2).

Projektien ja palvelujärjestelmän suhteen tarkastelussa (luku 3) sekä luvussa 4 keskitytään erityisesti kahteen nuorten kuntoutuskokeilun hankkeeseen: Pudasjärvellä, Ranualalla ja Posiolla toteutettavaan Mun Juttu -projektiin, joka on tehnyt tiivistä yhteistyötä Oulun Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskuksen kanssa, sekä Kelan Nivala-Haapajärven vakuutuspiirin (Haapavesi, Haapajärvi, Nivala, Pyhäjärvi, Kärsämäki, Reisjärvi) Tie Huomiseen -projektiin.

Molemmat (Mun Juttu, Tie Huomiseen) ovat alueellisia hankkeita, joissa nuorten kanssa tehtävä työ toteutetaan normaalein ja pääasiassa olemassa olevin työmuodoin kytkien ne tarpeen mukaan nuoren tueksi. Projekteissa liikutaan ensisijassa perusasiakastyön alueella ja etsitään sille uudenlaista yhteistyömallia nuorten auttamisessa eri toimijoiden kesken. Molemmissa yritetään löytää toimintatapoja, joissa mahdollisuuksien mukaan kiinnitetään huomio eri tukitoimenpiteiden yhdistämiseen, palvelujärjestelmän toimijoiden yhteistyöhön ja vastuusuhteisiin, mikä edellyttää julkiselta sektorilta rajat ylittävää yhteistoimintaa. Toiminnassa korostetaan ennaltaehkäisevän työn merkitystä ja varhais- ta puuttumista. Hankkeita yhdistävänä tekijänä on myös kuntien pienuus ja palvelujärjestelmän niukkuus ja osaltaan tästä syystä erityinen tarve moniammatilliselle yhteistyölle kunnissa ja mahdollisesti myös kuntien välillä.

Selvitystyön kannalta Mun Juttu - ja Tie Huomiseen -hankkeissa on varsin innovatiivista pyrkimys yhdistää projekti olemassa olevien palvelurakenteiden yhteyteen, niitä täydentäviksi toiminnoiksi. Jo lähtötilanteessa on otettu huomioon, että palvelurakenteiden ja projektin integroituminen on pitkällä tähtäimellä olemassa olon edellytys molemmin puolin. Keskeinen kysymys kunnissa on: millaisia palveluja on jo olemassa ja millaisille

³⁰ Suikkanen ym. 2002, 7.

palveluille olisi tarvetta? Tällöin myös yhteiseksi tavoitteeksi nousee joustavan ja entistä vaikuttavamman nuorisotalon osaamisen kehittäminen kunnissa.³¹

Selvitystyön tehtävät

Selvitystyön kohteena on nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseen tähtäävien projektien ja palvelujärjestelmän suhde sekä kysymys siitä, voidaanko palvelujärjestelmän toiminnan tehostamiseksi löytää keinoja, ja millaisia. Palvelujärjestelmällä tarkoitetaan tahoja, joiden kanssa projektit tekevät yhteistyötä (kunnasta riippuen sosiaali- ja terveystoimi, nuorisotoimi/ -työ, koulut, työvoimatoimi). Kohderyhmänä ovat 15–17-vuotiaat nuoret, joiden syrjäytymisuhkana on ”koulutusputkesta” putoaminen tai putoamisvaarassa oleminen. Nuorten mahdollisuuksia peruskoulun ja/ tai toisen asteen tutkinnon suorittamiseen pyritään tukemaan projektien keinoin.

Selvitystyön tavoitteeksi asettuu projektien kehittämistyön ja palvelujärjestelmän suhteen selkiyttäminen sekä varhaisen nuorten ongelmiin puuttumisen selvittäminen kuntien kehittämässä toimintakäytännöissä. Keskeisenä asiana on kartoittaa, miten eri toimijatahot näkevät syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tarpeet ja niihin vaikuttamisen tavat.

Tehtävät muotoutuvat seuraavasti:

1. *selvitetään projektien peruslähtökohtia nuorten auttamisessa*
 - millaiset asiat ovat herättäneet huolta nuorten syrjäytymisvaarasta?
 - mikä taho on herkästi havahtunut nuorten ongelmiin?
 - miten eri toimijatahot näkevät nuorten syrjäytymisen estämiseksi tehtävän työn tavoitteet ja merkityksen?
2. *kartoitetaan projektien toiminnan sisältöä ja tarkastellaan sitä suhteessa palvelujärjestelmän (projektista riippuen sosiaali- ja terveystoimen, nuorisotoimen/ -työn, koulujen, työvoimatoimen) toimintaan*
 - millaisia ovat eri toimijatahojen ongelmamäärittelyt (yhtenevyudet, eroavuudet) nuorten tilanteista?
 - millaisiin konkreettisiin asioihin projekteilla on pyritty vaikuttamaan ja miten?
 - millaisia yhteistyörakenteita ja toimivia käytäntöjä on projektien ja palvelujärjestelmän kesken onnistuttu luomaan?
3. *kootaan projektien kokemusten kautta palvelujärjestelmän eri toimijatahoilta informaatiota nuorten syrjäytymisen vastaisen työn tueksi: mitkä ovat eri toimijatahojen arviot siitä,*
 - miten syrjäytymisvaarassa olevat nuoret on mahdollista tavoittaa ja puuttua nuoren tilanteeseen mahdollisimman varhain: esimerkiksi peruskoulun ja ammatillisen koulun saumakohtaan puuttuminen

³¹ Ks. Jahnukainen 1998, 13.

- mikä nuorten kuntoutuskokeilussa on nuorten auttamisen ja oman työn kannalta ollut innovatiivisinta
- mitä toiminnan kehittämistarpeita kokeilun pohjalta nousee esille nuorten auttamisessa. Niiden pohjalta tehdään kehittämissuhteita.

Päätteeksi laaditaan yhteenveto ja kootaan johtopäätökset. Lyhyt tiivistelmä selvitystyön tuloksesta esitetään raportin alussa.

Selvitystyön aineistot

Aineistona käytetään nuorten kuntoutuskokeilun projektien hakemusasiakirjoista saatua tietoa sekä projektityöntekijöiltä ja projektien toimintaympäristössä eri kunnissa palvelujärjestelmän (sosiaali- ja terveystoimen, nuorisotoimen/ -työn, koulujen, työvoimatoimen) toimijoilta kyselyin ja haastatteluin kerättyä tietoa. Kokeilun projekteista on nuorten kuntoutuskokeilun arviointitutkimuksen³² ansiosta olemassa ennakkotietoa ja myös osa aineistosta on arviointitutkimuksen yhteydessä kerättyä. Selvitystyötä varten aineiston keruuta on laajennettu ja täsmennetty erityisesti projektien ja palvelujärjestelmän suhteen selvittämiseksi.

Selvitystyön luvussa ”Syrjäytymisvaarassa oleva nuori” tarkastellaan nuorten kuntoutuskokeilua kokonaisuutena. Kokeilun 18 projektin osalta aineisto koostuu seuraavasti:

- hakemusasiakirjat
- syyskuussa 2002 tehty kysely (liite 1).

Projektien ja palvelujärjestelmän suhteen ja nuorten kanssa tehtävän työn tarkastelussa keskitytään ensisijassa Mun Juttu -projektin ja Tie Huomiseen -projektin toteuttamiseen kuntien palvelujärjestelmässä, mutta käsitellään kokeilua myös kokonaisuutena. Aineistona ovat edellisten lisäksi:

- syys- marraskuussa 2003 tehdyt haastattelut (liite 2) (Mun Juttu, Tie Huomiseen -projektien toimijoille eri kunnissa).

Vaikuttavuuden osalta aineistona ovat nuorten kuntoutuskokeilun arviointitutkimuksen yhteydessä kuuden projektin³³ nuorille suunnattu täydennystehtävä ja vanhemmille lähetetty kysely (liite 3).

Sekä Mun Juttu -projektissa että Tie Huomiseen -projektissa pyritään tehostamaan olemassa olevan palvelujärjestelmän eri toimijoiden yhteistyötä ja kehittämään vastuusuhteita. Koska kysymys on 15–17-vuotiaiden nuorten auttamisesta, kytkeytyvät projektit toimintaympäristöltään lähinnä joko kouluun, nuorisotyön alueelle, mutta myös sosiaali-, terveys- ja työvoimatoimen kenttään. Mitään samanlaista toimintatapaa ei kuitenkaan ole. Eri kunnissa toteutettuina projektit ovat paikallisia hankkeita, joiden toteutta-

³² Suikkanen ym. 2004.

³³ Projektit olivat Mun Juttu (Pudasjärvi, Ranua, Posio), VaPa (Lappeenranta), 10-PAJA (Rauma), Kela-taan kimpassa (Vantaa), NuJu (Kajaani), Futuuri (Vihti).

miseen kunkin kunnan, hallintokunnan tai muun paikallisen toimijan on täytynyt etsiä omiin olosuhteisiinsa parhaiten soveltuvia tapoja toimia. Selvitystyön tarkoituksena on saattaa näitä kokemuksia laajempaan tietoisuuteen.

Palvelujärjestelmän toimijoiden yhteistyössä varsin olennainen kysymys on, miten tuen tarpeessa olevat nuoret saavat ajoissa asiantuntevaa tukea³⁴. Lastensuojelun tutkijat³⁵ puhuvat ”huolen harmaasta vyöhykkeestä”, mikä tarkoittaa että nuorten kanssa työskentelevät aikuiset kyllä tiedostavat, että nuoren asiat eivät ole kunnossa, mutta mikään tahto ei tosissaan ryhdy auttamaan nuorta ennen kuin ongelmat ovat kasvaneet riittävän häiritseviksi. Miten nuorten kuntoutuskokeilussa on toteutettu varhaista puuttumista ja miten palvelujärjestelmän rakenteelliset tekijät näyttävät tukeneen näitä pyrkimyksiä? Mun Juttu - ja Tie Huomiseen -hankkeista on tarkempaan tarkasteluun valittu nuorten kanssa tehtävä työ viidessä kunnassa/ kaupungissa. Kaksi niistä on Lapin läänissä (Rannua ja Posio) ja kolme Oulun läänissä (Pudasjärvi, Nivala ja Haapajärvi).

³⁴ Ks. Rimpelä 1999, 10.

³⁵ Arnkil ym. 1998; Arnkil & Eriksson 2000.

2 Syrjäytymisvaarassa oleva nuori

Tämän päivän nuoria on luonnehdittu laman ja laman jälkeisen ajan lapsiksi, jotka ovat syntyneet ja kasvaneet suoraan nopeisiin yhteiskunnallisiin muutoksiin³⁶. Kaarlo Laineen³⁷ mukaan monet uudet kulttuuriset koordinaatit määrittävät nuorten elämäntapaa. Ne paaluttavat ja järjestävät kasvatustilaa ja -tilannetta tavalla, joka eriyttää selvistä jatkuvuuksista ja yhtenevyyksistäkin huolimatta eri sukupolvien kokemuksia. Laine on väitöskirjassaan nostanut esille ainakin seuraavat piirteet:

- Elintason yleinen kohoaminen on lisännyt nuorten *mahdollisuuksia kuluttamiseen*. Nuorilla on enemmän rahaa kuin aiemmin ja nuorista on tullut tärkeä kuluttajaryhmä.
- *Medioiden ja kulttuuriteollisuuden* tuotteista on tullut nuorten arkipäivää. Nuoret ovat kasvaneet suoraan populaarikulttuurin ääni-, teksti- ja kuvamaailmoihin ja he kuluttavat suuren osan ajastaan television, radion, musiikkialan tuotteiden, lehtien, elokuvien, videoiden ja tietokonepelien kanssa. Korvalappustereot tai matkapuhelimet ja tietokoneet ovat suomalaisten nuorten keskuudessa yleisimpiä maailmassa.
- Mediat ovat keskeisiä myös *kansainvälistymisen ja globalisoitumisen* kannalta. Ne luovat erityisen yhteyden paikallisuuden ja globaalisuuden välille, jolloin ajan ja paikan kokeminen muuttuu. Matkustaminen ja liikkuminen ovat lisänneet nuorten kontakteja ja kokemuksia muista maista ja kulttuureista.
- *Urbanisoituminen ja kaupungistuminen* ovat merkinneet elinympäristön muuttumista. Suurin osa nykynuorista ei ole asunut maalla, vaan he ovat syntyneet ja asuvat kaupungissa.
- Uusperheet ja yksinhuoltajaperheet ovat *monimuotoistaneet perhekäsitystä*. Myös perheen asema sosiaalistajana on muuttunut. Sen rinnalle on noussut uusia sosiaalistajia, kuten valtiolliset instituutiot, lasten ja nuorten vertaisryhmät, kulttuuriteollisuuden idolit ja samaistumiskohteet.
- *Koulutus* on muuttunut itsestään selvydeksi³⁸ ja koulutukseen käytetyn ajan pidentyminen on jatkunut vuosikymmenestä toiseen. Koulutuksesta on muodostunut työstä ja vapaa-ajasta irrallinen saareke, mikä on merkinnyt vertaisryhmien eli muiden nuorten vaikutuksen kasvua sosialisatiassa.

³⁶ Esim. Laine 2000.

³⁷ Laine 2000, 186–190.

³⁸ Ks. myös Kauppila 1996, 47.

Edellä luetelluista asioista voidaan todeta, että kulutus-, koulutus-, harrastus- ja matkustamismahdollisuudet ovat monipuolistuneet ja mediat ja tietoverkot tarjoavat uusia väyliä tiedon ja sosiaalisten kontaktien maailmaan. Kuitenkin samaan aikaan, kun yksilön itsensä toteuttamisen mahdollisuudet ovat suuremmat kuin koskaan aiemmin, myös sosiaaliset riskit ovat kasvaneet³⁹. Esimerkiksi muuttoliike kasvukeskuksiin ja perinteisten lähiyhteisöjen purkautuminen sekä niiden merkityksen heikentyminen ovat hajottaneet perheitä ja sukuja, mikä on heikentänyt perinteistä vastuunkantoa lasten ja nuorten kasvatuksesta⁴⁰.

Osa muutoksista on lisännyt epävarmuutta niin aikuisten kuin nuortenkin elämässä. Esimerkiksi puitteet yksilön siirtymiselle koulutuksesta työelämään ovat muuttuneet. 1990-luvulta alkaen mahdollisuudet pysyviin työsuhteisiin ja nousujohteiset uramallit ovat säröilleet yleisesti⁴¹, eikä siirtymä koulutuksesta työelämään ole entisellä tavalla hallittavissa.

Aikaisemmin valintojen tekeminen oli pakollisen oppivelvollisuuden jälkeen helpompaa, koska vaihtoehtojen ”tuotto” (työllistymis- ja urakehitysmahdollisuudet, palkkaus ja status) oli varsin tarkkaan ennakoitavissa⁴². Valintojen seurauksia saattoi periaatteessa ennakoida esimerkiksi luottaen, että koulutus vie nousevalle sosiaaliselle uralle. Jopa ilman muodollista koulutusta oli mahdollisuuksia työllistyä ja kehittyä hyväksi ammattinsa osaavaksi työntekijäksi.

Nykyisin riski jäädä syrjään työelämästä koskee erityisesti niitä, joilla ei ole ammatillista koulutusta. Ilman koulutusta ei työmarkkinoilla pärjää, mutta tutkinto ei silti takaa työtä⁴³. Jo peruskoulun aikana koulumenestys vaatii, että nuori ajattelee elämää peruskoulun jälkeen: oivaltaa esimerkiksi että äidinkielen, matematiikan ja kielten oppiminen on tärkeää. Yleisemmin ilmaisten yksilöllistymiseen kohdistuvat vaatimukset ovat kasvaneet eri elämänalueilla⁴⁴. Nuorten on aiempaa hankalampi vastata moniin odotuksiin, joita aikuisuuteen on perinteisesti liitetty.

Huoli nuorten tilanteesta

Nuoret elävät elämänvaihetta lapsuuden ja aikuisuuden välissä, ja kunakin aikana on esiintynyt ja esiintyy huolta nuorten tilanteesta⁴⁵. Varhaiset teoriat ovat kuvanneet nuoruutta keskeisesti termillä kriisi ja sen ratkaiseminen. Myöhemmin tutkimuksissa on osoitettu, ettei valtaosa nuorista näyttäisi käyvän läpi mitään erityistä kriisivaihetta, joskin eräät tilastolliset tosiasiat edelleen puoltavat jonkinlaista kriisitulkintaa nuoruudesta: esimerkiksi rikollisuus lisääntyy voimakkaasti nuoruusvuosien aikana, mutta vähenee

³⁹ Siurala 1999.

⁴⁰ Toimenpideohjelma nuorten osallisuuden edistämiseksi 2002, 5.

⁴¹ Ks. Santamäki-Vuori & Sauramo 1993; Suikkanen ym. 1999.

⁴² Nyysölä & Pajala 1999, 41.

⁴³ Ks. Martti 1999, 287.

⁴⁴ Ks. Furlong & Cartmel 1997, 1–10; Järvinen & Jahnukainen 2001, 141.

⁴⁵ Ks. Ilves 1998; Jahnukainen 1998; Pohjola 2001, 191.

taas aikuisuuden kynnyksellä. Nuoruus muodostuu riskiksi osalle nuorista. Suuri osa nuorista elää siirtymävaiheen peruskoulusta toisen asteen koulutukseen ilman näkyvää kuohuntaa ja varttuu tasapainoiseksi aikuiseksi.⁴⁶

Peruskoulun jälkeinen aika on nuoren elämässä herkkä vaihe. Jos nuori ei päättötodistuksen saaneena mene lukioon, ammatti täytyy valita varhain, eikä tämä onnistu kaikilta. 1990-luvun puolivälissä Jan-Erik Nurmi⁴⁷ arvioi, että nuorista 10–20 prosenttia ajautuu erilaisiin vaikeuksiin. Osuus on suunnilleen samaa suuruusluokkaa, tai jossain määrin pienempi, kuin nykyinen arvio, jonka mukaan joka viides peruskoulun päättäneistä jää ”tyhjän päälle”, eli ei pääse töihin eikä opiskelemaan. Peruskoulun päättäneistä vähintään noin 12–14 prosenttia on syrjäytymisen uhan alaisina, koska heidän opiskelunsa päättyy peruskouluvaiheeseen. Lukion oppilaista joka viides ilmaisee käsityksensä, että koulun opetus ei tavoita tai kiinnosta heitä.⁴⁸

Yksi ongelma ei yleensä ole katastrofi. Yksi ongelma tahtoo kuitenkin kerätä ympärilleen muita ongelmia, ja niiden kasautuessa tilanne saattaa olla jo toinen.

Nuorten oireilu ilmenee muun muassa koulukiusaamisena, levottomuutena, psyykkisinä oireina, erilaisena häiriökäyttäytymisenä, päihteiden riskikäyttönä, huumeekokeiluina, väkivaltana ja sopeutumisongelmina. Hyvin usein kouluikäisen ongelmien taustalla ovat perheiden ongelmat, vaikka esimerkiksi huumeet tai epäsosiaalinen käyttäytyminen voivat viedä lapsen ”hyvästäkin” kodista.

Syrjäytymisvaarassa?

Yleinen epävarmuus, jatkuva muutostila, epävarmuus toimeentulosta ja työelämän lisääntyvät vaatimukset syövät aikuisten voimia, mikä näkyy myös lapsissa. Aikuisen tarve, heikentynyt vanhemmuus, uusperheiden sekavuus, työn puute ja työnarkomania ovat kaikki nykyisen elämänmenon piirteitä, jotka eri asiantuntijoiden mukaan tuottavat turvattomuutta lasten ja nuorten elämään. Yhtäältä perheiden erilaisuus ja ongelmat aiheuttavat arvojen eriytymistä.⁴⁹ Toisaalta kuntapalvelujen rapautuminen (koulut, terveysneuvonta, lastensuojelu, nuorisotyö jne.) on vähentänyt ongelmiin ajautuvien perheiden ja nuorten mahdollisuutta saada tukea⁵⁰. Marjatta Bardy⁵¹ Stakesista viittaa jälkimmäiseen luonnetimalla tilannetta kasvatuskriisiksi, jonka ydin on rakenteellinen välinpitämättömyys lasten ja nuorten kasvuedellytyksistä.

Keitä sitten ovat syrjäytymisvaarassa olevat nuoret? Käsitteenä syrjäytyminen ei ole yksiselitteinen. Sille ei ole muodostunut yhtä ja vakiintunutta määritelmää tutkimuksen parissa ei-

⁴⁶ Nurmi 1995, 257–258.

⁴⁷ Nurmi 1995, 269.

⁴⁸ Opetushallitus 1997; Opetushallitus 2001; Niemi 2002, 128.

⁴⁹ Laine & Örn 1995; Rimpelä 1999; Solantaus 1999; Sinkkonen 2001.

⁵⁰ Rimpelä 1999, 11.

⁵¹ Bardy 2002, 10–13.

kä arkielämässä. Tutkimuskirjallisuudessa sitä on kuvattu ongelmalliseksi ja luonnehdittu erottelukyvyltään heikoksi käsitteeksi tutkimustarkoituksiin⁵². Syrjäytymistä on pidetty vaikeana käsitteenä myös sen vuoksi, että sillä on selkeästi leimaava luonne⁵³.

Perinteisesti syrjäytymisen on nähty etenevän vaiheittain. Mikko Takala⁵⁴ erottaa väitöskirjassaan syrjäytymisprosessissa seuraavanlaisia vaiheita:

1. vaikeudet kotona, koulussa tai sosiaalisessa toimintaympäristössä
2. koulun keskeyttäminen tai alisuorittaminen (kouluallergia)
3. huono työmarkkina-asema
4. täydellinen syrjäytyminen (työn vieroksunta, toimeentulo sosiaaliavustuksilla, alkoholisoituminen, kriminalisoituminen)
5. laitostuminen tai eristäytyminen yhteiskunnasta.

Myös Pauli Siljanderin⁵⁵ määrittely syrjäytymisestä pitää sisällään selvän vaiheittaisuuden, kun hän kirjoittaa:

”Syrjäytyminen nähdään siis kasaantuvana huono-osaisuutena, jolle on yksilön näkökulmasta tyypillistä moniongelmaisuus: epäonnistuminen koulussa, perheessä, sosiaalisissa suhteissa, työmarkkinoilla jne. Tietyllä tavalla kysymys on elämänhistoriallisesta prosessista, jossa eri vaiheet seuraavat toisiaan ja muodostavat eräänlaisen noidankehän.”

Syrjäytymisen vaiheittaista mallia on kritisoitu deterministisyydestä. Eri yhteyksissä on pohdittu, onko nuorten kohdalla lainkaan oikein puhua syrjäytymisestä. Ja jos on, niin missä vaiheessa?

Koska syrjäytymiskeskustelu viittaa keskeisesti aikuisuuteen ja aikuismaiseen yhteiskuntaposition, on ollut epäselvää, minkä ikäisten kohdalla on mahdollista ja sopivaa puhua syrjäytymisen riskeistä⁵⁶. Monien tutkijoiden mukaan nuorten kohdalla voidaan puhua korkeintaan syrjäytymisvaarasta⁵⁷.

Marginaalissa?

Nuorten elämänsä elämänkulun tarkastelemista syrjäytymisen viitekehyksessä on pidetty erityisen lohduttomana siksi, koska syrjäytyminen viittaa kaikkein huono-osaisimman joukon elämäntilanteen kuvaamiseen. Yleensä nuoren ongelmatilanteessa on useita vaikuttavia tekijöitä ja ulottuvuuksia, eikä lopputuloksesta voida olla varma, joskin eri tekijöiden yhteisvaikutus saattaa tiettyjen mekanismien kautta johtaa syrjäytymiseen yhteiskunnan erilaisista toiminnoista tavalla tai toisella.

⁵² Esim. Paju & Vehviläinen 2001, 241.

⁵³ Esim. Pohjola 2001, 187.

⁵⁴ Takala 1992, 38.

⁵⁵ Siljander 1996, 8.

⁵⁶ Ks. Järvinen & Jahnukainen 2001, 136; Taskinen 2001, 14

⁵⁷ Esim. Ihatsu & Ruoho 2001; Järvinen & Jahnukainen 2001; Taskinen 2001.

On tehty eroa syrjäytymisen ja marginaalin välillä. Minna Suutarin⁵⁸ mukaan syrjäytymisessä on kysymys ulkopuolisuudesta ja se pitää yleensä sisällään ajatuksen liikkeestä vain yhteen suuntaan: pois valtavirrasta tai normaalista, kohti ulkopuolisuutta. Marginaali on lähtökohdiltaan syrjäytymistä myönteisempi. Se merkitsee reunalla olemista ja kysymys on osittaisesta osallisuudesta suhteessa siihen, mikä ajatellaan keskuukseksi.

Marginaaliin sisältyy ajatus monisuuntaisesta liikkeestä, joka voi kuljettaa yksilöä kauemmas normaalista valtavirrasta, mutta se voi viedä myös kohti valtavirtaan ankkuroitumista. Tämän vuoksi marginaali rakentuu syrjäytymistä voimakkaammin luottamuksen ja toivon periaatteelle ja sopii jäsentämään nuorten arkea ja toimintaa. Suutarin kanssa samansuuntaisia ajatuksia ovat esittäneet myös muun muassa Tuula Helne⁵⁹, Tero Järvinen ja Markku Jahnukainen⁶⁰. He ovat kaikki tutkineet nuoria ja lähtevät siitä, että tukea tarvitsevien nuorten keskuudessa on monenlaista osallisuutta ja marginaalipuhe sisältää syrjäytymisriskin ohella positiivisia mahdollisuuksia. Elämä marginaalissa voi olla nuorelle heilumista (syrjäytymisen) reunalla, mutta yhtä hyvin se saattaa olla sopivan tilaisuuden tai mahdollisuuden odottelua (valtavirran) kynnyksellä⁶¹.

Nuorten kuntoutuskokeilun projektien yhteydessä kysymys on kehitysvaiheessa olevista nuorista, jolloin tuntuu sopivalta puhua lähinnä syrjäytymisvaarasta tai sen mahdollisesta uhasta kuitenkin muistaen, että syrjäytymiskehitys voi alkaa jo lapsena ja sen alku voi olla hyvinkin pieni⁶². Nuorten elämä pitää sisällään niin ulkopuolisuuden kokemuksia kuin osallisuuden kokemuksiakin. Toisin paikoin elämää vaikeuttavat kielteiset asiat ja erilaiset ongelmat, mutta on asioita, joiden ansiosta elämä on myönteisessä mielessä jännittävää, haastavaa ja kiinnostavaa. Mahdollisuuksia nuorilla on, ja niitä projekteissa on lähdetty etsimään.

Vapauden ja vastuun ”välimaasto”

15–17-vuotiaat nuoret elävät ainutlaatuista vaihetta elämässään. He eivät ole enää lapsia, mutta integroituminen yhteiskuntaan ja täysivaltaiseen aikuisuuteen on vielä kesken. Eri asiat määrittelevät samanikäisen virallisestikin joko lapseksi tai sitten ei. Esimerkiksi lapsilisä loppuu, kun lapsi täyttää 17 vuotta, mutta rikosoikeudellinen vastuu alkaa jo 15-vuotiaana. 17-vuotias voi saada työharjoittelupaikan työmarkkinatuella. Virallisesti nuori on täysi-ikäinen aikuinen 18-vuotiaana.

Vanhempien osallisuus ja vastuu korostuvat sitä enemmän, mitä nuoremmasta henkilöstä on kysymys. Oikeuksia ja velvollisuuksia nuorelle kertyy vähitellen (kuvio 2).

⁵⁸ Suutari 2002a; Suutari 2002b, 46–49.

⁵⁹ Helne 1998, 41.

⁶⁰ Järvinen & Jahnukainen 2001, 141–143.

⁶¹ Ks. myös Suutari 2001, 158.

⁶² Ks. Matinlompola 2004.

Ikä	Sosiaaliturva	Muita ikärajoja	Ikä
40	Nuorten viljelijöiden tuki päättyy 40 v.		40
30	ASP-sopimuksenteko-oikeus 18-30 v.		30
29	Oikeus aikuisopintotukeen alkaa 30 v.	Nuorisotyölain mukainen nuori alle 29 v.	29
25	Täysi oikeus työttömyysturvaan alkaa 25 v.		25
23	Nuori työntekijä valtiolla alle 25 v. TEL eläkekertymä alkaa 23 v.	EU:n säädösten mukainen nuori alle 25 v.	23
21		D, E-ajokortti 21 v. Täysi alkoholinosto-oikeus 20 v. Siirtymä aikuispsykiatriaan 20-22 v.	21
20	Täysi opintotukioikeus 20 v. Virallinen perhe-eläke 18-20 v.	Nuori lastensuojelulain mukaan 18-20 v.	20
19	Itsenäinen toimeentulotukioikeus 18 v.	Äänioikeus ja vaalikelpoisuus 18 v. Tupakkalaki 18 v.	19
18		Rajattu alkoholinosto-oikeus 18 v. A, B, C-ajokortti 18 v.	18
17	Lapseneläke alle 18v. Huoltovollisuus päättyy 18 v. Rajattu opintotukioikeus 17-20 v.	Nuori työntekijä alle 18 v. Avioliitto-oikeus 18 v. Lapsi lastensuojelulain mukaan alle 18 v. Asevelvollisuus alkaa 17 v.	17
16	Lapsilisä päättyy 17 v. Oikeus kuntoutusrahaan alkaa 16 v. Oikeus sairauspäivärahaan alkaa 16 v.	Rajattu työttömyysturva-oikeus 17-25 v. A1-ajokortti 16 v. Nuorisopsykiatria 15-19 v.	16
15	Hoitotuki päättyy 16 v.	Yhdistyksen hallituksen jäsenyys 15 v. Työsopimuksen teko-oikeus 15 v. T-ajokortti 15 v.	15
14		Rikosoikeudellinen vastuu 15v. Oikeus rajoitettuun työntekoon 14 v.	14
7		Oppivelvollisuus alkaa 7 v.	7

Kuvio 2. Matkalla aikuisuuteen.

Lähde: Nuorten ja lasten tulevaisuusohjelma 2001–2006.

Vastuun ja vapauden osalta 15–17-vuotiaat elävät eräänlaista siirtymävaihetta⁶³ (kuvio 3).

		VASTUU		
VAPAUS		Ei	Jonkin verran	Paljon
	Ei	Lapsi	<i>Syrjäytymisvaarassa oleva nuori</i>	Alistettu asema aikuisena (kotiäiti?)
	Jonkin verran	Varhaisnuori	Nuori	Syrjäytynyt aikuinen
	Paljon	Sosiopaatti	<i>Syrjäytymisvaarassa oleva nuori/</i> ”ikinuori” aikuinen, boheemi	Aikuinen

Kuvio 3. Nuori vapauden ja vastuun näkökulmasta.

Lähde: Suoninen 1999 mukaillen.

Lapsi ei vielä päättä omista henkilökohtaisista asioistaan. Lapsella ei ole vastuuta, vaan aikuinen huolehtii hänen hyvinvoinnistaan. Aikuisella on periaatteessa täysi vapaus päättää omista asioistaan. Samanaikaisesti aikuisella on täysi vastuu tekemisistään ja tekemättä jättämisistään.

Nuoruus sijoittuu ”välimaastoon”. Varhaisnuoruudessa on jo jonkin verran vapauksia, mutta varhaisnuori⁶⁴ ei pysty vielä kantamaan vastuuta. Nuorella on sekä vapautta että vastuuta jo jonkin verran. Osalla nuorista ei kuitenkaan olosuhteiden vuoksi ole sellaista vapautta päättää omista asioistaan, joka heille kohtuudella kuuluisi. Toisekseen on nuoria, jotka eivät ota tekemisistään sellaista vastuuta, jota heiltä voitaisiin odottaa.

Kun nuoren vastuu painaa vaakakupissa selvästi enemmän kuin vapaus, voidaan puhua vapauteen nähden liialliseen vastuuseen pohjautuvasta vaarasta syrjäytyä. Tällaisen tilanteen taustalla saattaa olla esimerkiksi koti, joka ei huolehdi nuoresta, ja nuori joutuu ikäisekseen ottamaan itsestään (ja toisinaan sisaruksistaan ja jopa vanhemmistaan) liikaa vastuuta. Kysymys voi olla myös nuoren eristäytymisestä tai tunne-elämän häiriöstä, joiden taustalla on taipumus sosiaaliseen arkuuteen, huonot kokemukset sosiaalisissa kontakteissa tai masentuneisuus. Tällaisen hiljaisesti ja sisäisesti reagoivan nuoren ongelmia järjestelmä ei välttämättä huomaa. Vetäytyvä toiminta muodostaa helposti noidankehän, jossa epätarkoituksenmukaiset toiminnot ja epäonnistumiset uusintavat itseään.⁶⁵ Olenainen osa uusintamisessa on heikko koulumenestys.

Kun nuori puolestaan ottaa vapauksia huomattavasti enemmän kuin mihin hänen oma harkintakykynsä ja vastuun kantaminen seurausten osalta yltävät, kysymys on nuoren

⁶³ Ks. Suoninen 1999; Suikkanen ym. 2002, 4.

⁶⁴ Jan-Erik Nurmen (1985, 257) mukaan varhaisnuori on 11–14-vuotias.

⁶⁵ Nurmi 1985, 270–271; Ihatsu & Ruoho 2001, 27.

aktiivisuudesta, joka kanavoituu ei-toivotulla tavalla. Nurmi⁶⁶ puhuu vetäytyvän toiminnan rinnalla toisenlaisesta epäonnistumisansasta eli epärationalisesta toiminnasta. Sille on tyypillistä, että (usein heikon itsetunnon omaava) nuori keskittyy rationaalisten ratkaisumallien sijaan epärationaliseen toimintaan ja häiriökäyttäytymiseen. Tämä johtaa helposti toistuviin epäonnistumisiin ja vähitellen kasautuviin ja yhä suurempiin vaikeuksiin. Usein nämä nuoret eivät näe yhteyttä toimintansa, menestymisensä ja tulevaisuuden mahdollisuuksien välillä, minkä vuoksi alkanut kierre jatkuu helposti pitkään.⁶⁷ Toisin kuin vetäytyvän toiminnan kohdalla yhteiskunta ja sen järjestelmät reagoivat helpommin näkyviin häiriöihin. Monta kertaa tämä tapahtuu kuitenkin siinä vaiheessa, kun jotakin ikävää on jo ehtinyt tapahtua, eivätkä järjestelmän työmuodot enää välttämättä ole riittäviä ja sopivia. Molemmissa ääripäissä nuori voi olla syrjäytymisvaarassa.

Projektien tausta

Selvitystyön tehtävä

Millaiset asiat ovat herättäneet huolta nuorten syrjäytymisvaarasta?

Nuorten kuntoutuskokeilun projektien syntyminen taustalla on monia konkreettisia asioita, joista käytännön työntekijät eri tahoilla ovat olleet huolissaan. Projektien hakemusasiakirjojen pohjalta voidaan nostaa esiin muun muassa seuraavia tekijöitä.

Kasvanut huoli peruskouluissa

Moni projekti on lähtenyt liikkeelle koulun aloitteesta. Varsinkin yläasteilla yleinen kokemus on se, että luokissa on yhä enemmän normaaliopetukseen vaikeasti sopeutuvia oppilaita. Koulun arjessa on ollut nähtävissä oppilaiden vaikeuksien lisääntyminen ja sen joukon kasvaminen, joka tarvitsee erityistä tukea, jotta jaksaisi käydä peruskoulun loppuun ja löytäisi oman väylänsä jatkokoulutukseen.

Haluttomuus opiskella tulee esille osalla nuorista jo ala-asteella, mikä saattaa olla seurausta oppimisvaikeuksista. Opetuksesta jälkeen jääminen, erilaiset oppimiseen liittyvät ongelmat, kirjoitus- ja lukihäiriöt voivat johtua esimerkiksi heikoista kognitiivisista perusvalmiuksista, joita ei ole koskaan selvitetty. On tarkkaavaisuushäiriöitä, ja osa nuorista reagoi ongelmiinsa koulupinnauksella, epäsosiaalisella toiminnalla ja muulla häiriökäyttäytymisellä. Osan kohdalla ongelmat ovat kasvaneet niin suuriksi, etteivät opettajat ja vanhemmat edes yhteistyössä löydä keinoja, jotka auttaisivat nuoria. Jokaisessa ikäluokassa on myös nuoria, joille koti ei tarjoa tukea riittävästi. Vanhemmat saattavat olla kouluvastaisia, eikä perheissä arvosteta koulunkäyntiä. Näille nuorille koulun ilma-
piiri, opetusmenetelmät, kouluyhteisön toimivuus sekä myös koulun ulkopuoliset tukitoimet tulevat entistä tärkeämmiksi.

⁶⁶ Nurmi 1985, 269–270.

⁶⁷ Ihatsu & Ruoho 2001, 27.

Kaikki peruskoulun oppilaista eivät saavuta minimikoulutustavoitetta⁶⁸. Nuorilla on todettu olevan puutteita avainoppiaineiden (äidinkieli ja matematiikka) perustiedoissa sekä oppimisvaikeuksia (esim. lukihäiriö). Lisäksi opiskelutottumukset, -valmiudet ja -asenteet kaipaavat kehittämistä. Suuri syy projektienkin kokemuksissa tähän on se, että perusopetuksen viimeiset luokat eivät nyky muodossaan riittävästi vastaa kaikkien oppilaiden tarpeisiin oppia. Melkein joka luokalla on muutama erityistä tukea tarvitseva moniongelmainen nuori, eikä koko luokkaa voida opettaa heidän ehdoillaan. Perinteisillä menetelmillä esimerkiksi häiriköiviä oppilaita lähinnä siedetään ja ”armovitosilla” siirretään luokalta toiselle. Muodollisesti nämä nuoret käyvät koulua osallistumatta kuitenkaan tosiasiallisesti koulutyöskentelyyn. Opiskeluun riittää voimia ehkä vain muutama tunti päivässä tai koulu ei yksinkertaisesti kiinnosta ja ollaan poissa koulusta. Kun poissaoloja kertyy, jäädään jälkeen opinnoista ja kierre on valmis.

Monta kertaa kysymys on alisuoriutumisesta ja ongelmien kasautumisesta tai koulumotivaation katoamisesta syystä tai toisesta. Nuorilla saattaa olla sosiaalisia ja myös psyykkisiä ongelmia, keskittymisvaikeuksia tai elämänhallintataidot ovat puutteelliset. Esimerkiksi 10-luokan oppilailla on usein takanaan vaikea yläasteaika. Nuoret tarvitsevat jonkun, joka nostaa ”pään pystyyn”, ja antaa muutakin kuin oppimiseen liittyvää tukea.

Kunnissa muun muassa peruskoulun opinto-ohjaajat, opettajat, rehtorit ja kouluterveydenhoitajat ovat nähneet tarpeen puuttua nuorten tilanteeseen, mutta heillä ei välttämättä ole ollut välineitä puuttua ongelmatilanteisiin. Pienillä paikkakunnilla kouluissa ei aina edes ole koulukuraattoria, eikä ole mahdollista perustaa erityisluokkia tai riittävän pieniä ryhmiä oppimisvaikeuksista kärsiville nuorille. On kuntia, joissa erityisopetuksen resurssit ovat vähäiset ja tukitoimet on laskettu minimiin.

Projektien syntyminen taustalla on ollut tarve etsiä nuorille yksilöllisiä ratkaisuja peruskoulun suorittamiseen, parantaa muun muassa erityisopetuksen kohdentamista ja tehostaa sitä. Toiminnassa korostuu pyrkimys saada nuoret mukaan ennen kuin ongelmat ovat liian suuria ja nuoren kasvun tukena pyritään kehittämään koko kouluyhteisön työskentelyä. Tavoitteena on interventio silloin, kun nuori ”roikkuu” vielä kiinni yhteiskunnan rattaissa (on oppivelvollisuusiässä) ja nuoreen on mahdollisuus vaikuttaa.

Osalla oppilaista, joilla on sopeutumisvaikeuksia kouluun, on tarvetta käydä koulua tavalla, joka antaa elämänhallintataitoja ja samalla sosiaalista nuoren, ei ainoastaan kouluun, vaan myös ympäröivään yhteiskuntaan. Koulutuksen vaikuttavuuden laaja-alainen arviointi tuleekin nähdä oppilaan opiskelua ja koko elämää tukevana toimintana⁶⁹. Tästänsuuntaista työtä kouluissa hankaloittaa kuitenkin se, että kunnat ovat joutuneet sivistämään peruskoulutuksen resursseista ja luokkien oppilaskokoja on viime vuosina jouduttu kasvattamaan.

⁶⁸ Pirttiniemi 2000, 59.

⁶⁹ Pirttiniemi 2000, 21.

”Sillan puuttuminen” yläasteelta ammatillisiin opintoihin

Peruskoulun loppuvaiheessa sekä heti peruskoulun päättymisen jälkeen koulutuksen ulkopuolelle jääminen uhkaa nuoria, joita koulun tukitoimet eivät ole auttaneet. Osa peruskoulun päättävistä nuorista on koulutusvalinnoissaan ”sattuman armoilla”, ja käsitkset ja odotukset ammatillisesta koulutuksesta, valitusta opintolinjasta tai työstä ovat epärealistisia.

Nuorilta, joilla on ollut huono koulumenestys (syynä oppimisvaikeudet, kouluallergia jne.), puuttuu ”silta” peruskoulun yläasteelta ammatillisiin opintoihin. Tätä ”siltaa” projekteissa on pyritty luomaan. Huono koulumenestys nimenomaan yläasteella vaikeuttaa jatko-opintoihin pääsyä. Heikoin arvosanoin suoritettu peruskoulu estää nuoria sijoittumasta heitä kiinnostaville aloille, eivätkä ”pakkopaikat” motivoi opiskelemaan ja koulu keskeytetään helposti. Nuoret, joilla on ollut oppimisvaikeuksia jo peruskoulussa, ovat todennäköisiä ammatillisen koulutuksen keskeyttäjiä.

Monella paikkakunnalla ammatillisen koulutuksen keskeyttäneitä on huolestuttavan paljon, eikä alle 18-vuotiaiden opintonsa keskeyttäneiden auttamiseen tahdo olla suoranaista työvälinettä. Nuori saattaa keskeyttää opinnot pian niiden alkamisen jälkeen oltuaan tässä vaiheessa tavallisesti jo runsaasti poissa koulusta, tai nuori ei onnistu suorittamaan aiottua ammattitutkintoa. Poissaolojen syynä voi olla huono koulumenestys, sopeutumattomuus kouluyhteisöön tai asuntolassa asuminen. Jos toisen asteen oppilaitoksia ei ole kotipaikkakunnalla, osalle peruskoulun päättävistä nuorista liian varhainen, kypsyttömänä kotoa muutto opiskelupaikkakunnalle näyttää tuottavan ongelmia. Osa peruskoulun päättäneistä nuorista ei puolestaan tiedä, mihin ovat hakemassa, tai eivät pääse sinne, minne ovat hakeneet, tai eivät ota vastaan saamaansa opiskelupaikkaa ja ovat tämän vuoksi vaarassa jäädä ”tyhjän päälle” vuodeksi tai mahdollisesti pidemmäksikin aikaa.

Joillakin lukuvuoden aikana opiskelunsa keskeyttäneistä nuorista on perusteltu syy, kuten paikkakunnalta muutto, oppilaitoksen vaihto tai työpaikka. Moni kuitenkin keskeyttää siksi, koska opiskelu ei kiinnosta, kertyy poissaoloja tai elämäntilanne on niin vaikea, että opiskelu on mahdotonta. Kouluissa on havaittu keskeyttämisen syinä koulupinnausta, päihteiden käyttöä, epäsosiaalista käyttäytymistä, tukiverkoston puutetta, mielenterveydellisiä ongelmia, yksinäisyyttä, osallistumattomuutta, lukivaikeuksia, koulukiusaamista, ilkeävaltaa sekä sopeutumattomuutta normaaliin koulutyöhön.

Nuorella saattaa olla takanaan jopa useita yrityksiä ammatillisissa oppilaitoksissa huonolla menestyksellä. Nämä nuoret jäävät usein kotiin vailla selkeää päämäärää ja he elävät vain päivästä toiseen. Ammatillisen koulutuksen keskeyttäneet yhdessä peruskoulusta huonoin arvosanoin päässeiden ja peruskoulun keskeyttäneiden kanssa ovat vaarassa syrjäytyä. Myöhemmässä ikävaiheessa ongelmana on joukko nuoria aikuisia, joilla ei ole ammatillista koulutusta, ei pätevyyttä mihinkään työhön, eikä minkäänlaista työkokemusta.

Projektien syntymisen taustalla on ollut tarve puuttua peruskoulun suorittaneiden nuorten opiskelun keskeyttämisiin ja ylipäätään tarjota yksilöllistä tukea silloin, kun nuori siirtyy peruskoulusta toisen asteen opintoihin. Monen toimijatahon yhteisen kokemuksen mukaan alle 17-vuotiaille ei ole tarpeeksi tarjolla tukea asioidensa ja ongelmiansa hoitamisessa yläasteella, ammatillisissa opinnoissa ja ammattiuran suunnittelussa. Käytännön tuntuma on se, että joissain oppilaitoksissa pidetään nuoresta ”kiinni” siihen päivään asti, kunnes valtionapuun oikeuttavat oppilasmäärät on ilmoitettu. Tämän jälkeen nuori saattaa huomaamattomasti keskeyttää opintonsa. Joka vuosi on useita toisen asteen opintojen keskeyttäneitä, jotka jäävät vaille riittäviä tukitoimia.

Keskeisenä puutteena nähdään oppilaiden seuranta ja tukeminen koulun päätösvaiheessa ja päättymisen jälkeen. Peruskoulun päättävien oppilaiden seuranta- ja ohjausjärjestelmää ei ole olemassa. Yksilöllistä ohjausta on tässä uranvalintavaiheessa vaikea saada, joten osa oppilaista tekee koulutusvalintojaan sattumanvaraisesti. Tilanteesta kärsivät erityisesti ne nuoret, jotka jäävät koulutuksen ulkopuolelle. Peruskoulun ohjaustyö päättyy kevätlukukauteen, jolloin oppilas päättää peruskoulun. Työvoimatoimisto puolestaan ei erityisesti houkuttele 16-vuotiasta nuorta, koska sieltä nuori ei saa välitöntä apua koulutukseen ja ehkä koko elämiseen liittyvissä ongelmissa.⁷⁰

Projektien toiminnassa korostuu pyrkimys rakentaa erilaisia seurantakäytäntöjä, jotta aina jokin taho puuttuisi opintonsa keskeyttäneen nuoren jatko-opintoihin ohjaamiseen. Jo peruskoulun päätösvaiheessa nuorille tulisi kyetä esittämään ohjauspalvelut, jotka mahdollisessa keskeyttämistilanteessa ovat nuoren käytettävissä peruskoulun jälkeen. Puuttumista tarvitaan myös niihin tilanteisiin, joissa nuori ei hakeudu opiskelemaan tai saa opiskelupaikkaa ja on vaarassa jäädä vuodeksi kaiken ohjatun toiminnan ulkopuolelle.

Alaikäisten ajautuminen työttömäksi

Huolestuttavaksi käytännön työntekijät kokevat nuorten työttömien suuren määrän ja sen, että työttömyys on muuttanut luonnettaan nuorten kohdalla. ”Jämähäminen paikoilleen” kuvaa monen työttömän nuorten tilannetta. Nuori ei työllisty kehnon tai puuttuvan ammattitaidon takia tai jatko-opinnot eivät ole jostain syystä mahdollisia.

Ammattitaidottomat työnhakijanuoret tarvitsevat muita enemmän henkilökohtaista neuvontaa ja tukea työmarkkinoille sijoittumisessa, koulutukseen ohjaamisessa ja työnhakusuunnitelman teossa. Käytännössä työvoimatoimiston mahdollisuudet järjestää toimenpiteitä 15–16-vuotiaille nuorille ovat rajalliset. Varsinaisesti nuorille suunnatut palvelut ovat vähäisiä. Kaikilla paikkakunnilla ei työvoimaneuvojilla ole resursseja nuoren henkilökohtaiseen tukemiseen. Erityisesti oppimisvaikeuksissa olevien nuorten kohdalla työhallinnon keinot koetaan riittämättömiksi, koska nämä nuoret tarvitsevat erityistä tukea opintoihin ja työelämään siirtymisessä.

⁷⁰ Pirttiniemi 2000, 52.

Projektien syntymisen taustalla on ollut tarve tehdä näkyväksi se, että erityisesti 15–17-vuotiaiden työttömien asema on heikko palvelujen rahoituksen järjestämisen suhteen, koska he ovat normaalitoimiin alaikäisiä työvoimahallinnossa. Työvoimatoimen mukaan asiakkaina on joukko koulunsa päättäneitä tai keskeyttäneitä nuoria, jotka tarvitsevat laajempia tukitoimia kuin mitä yleensä on tarjolla.

Nuorten mielenterveysongelmat

Mielenterveysongelmista kärsiviä nuoria on yläasteikäisissä valitettavan suuri määrä ja nuoret tarvitsevat apua muun muassa masennukseen, univaikeuksiin, ahdistuneisuuteen, passiivisuuteen, sosiaaliseen jännittyneisyyteen, paniikki- ja syömishäiriöihin. Toisista nuorista opettajat tai kouluterveydenhoitajat ovat olleet huolestuneita ja heillä voi olla käyntejä koulupsykologilla, perheneuvolassa tai nuorisopsykiatrian poliklinikalla.

Osa nuorista on itse miettinyt avun hakemista. Kynnys avun hakemiselle on usein kuitenkin korkea ja jonot vastaanotoille pitkät. Lamatalkoiden heikentämät kuntien palvelut eivät aina riitä psyykkisistä ongelmista kärsivän nuoren tukemiseen. Jotkut nuoret eivät suostu käyttämään mielenterveyspalveluja peläten leimautumista.

Vaikeimmin ja vähiten apua on tarjolla nuorille, jotka eivät enää koe olevansa kasvatus- ja perheneuvolan asiakkaita ja joita on joskus tarpeesta huolimatta vaikea saada psykiatrisen avun piiriin. 15–17-vuotiaat muodostavat eräänlaisen väliinputoajaryhmän mielenterveyspalveluiden osalta. Monilla paikkakunnilla perheneuvojan jono on pitkä. Toisaalta nuoret ovat liian nuoria aikuisten palveluihin ja ongelmana on esimerkiksi psykiatriseen hoitoon pääsemisen hitaus. Nuorella saattaa olla 2–3 vuoden kokemus lääkähoidosta mielenterveysongelmiinsa ja hoitosuhde mielenterveystoimistoon, mutta niukkojen resurssien vuoksi hän saa ajan mielenterveystoimistoon vain 2–3 viikon välein.

Monta kertaa kasvatus- ja perheneuvolan asiakkaiksi tulevilla nuorilla on oppimisvaikeuksia ja erityisopetuksen tarvetta. Asiakkaiksi tulee peruskouluikäisiä nuoria, joilla on selvästi nähtävissä syrjäytymisen riski jo varhaisessa vaiheessa. Jos perheellä ei ole motivaatiota nuoren avo- ja psykiatriseen hoitoon, jää tällainen nuori helposti hoitoketjujen ulkopuolelle. Nuoren on vaikea kiinnittyä mihinkään ja hänen ympäriltään puuttuu turvallisen aikuisen malli. Kaveripiiri on monelle pakopaikka ja päihtheiden (jopa huumeiden) käytölle altistutaan helposti.

Nuorten sosiaaliset ongelmat, mukaan lukien mielenterveysongelmat, näkyvät muun muassa kouluissa, diakoniatyössä ja vapaa-aikatoiminnassa. Esimerkiksi kiusatuksi tuleminen voi aiheuttaa koulupelkoa ja heikentää mielenterveyttä. Kunnissa kaivataan ”jalkautumaan” pystyviä työntekijöitä etsimään ja tavoittamaan avun tarpeessa olevia nuoria. Nuorten monimutkaiset tilanteet ja auttajien voimattomuus ovat projektien syntymisen taustalla oleva tekijä samoin kuin se tilanne, että ammattilaiset eri sektoreilla (sosiaalityö,

nuorisotoimi/ -työ, koulut, työvoimaviranomaiset) toimivat samojen nuorten kanssa yhteinäisin tavoittein, mutta tietoisuus toisten tahojen toiminnasta saattaa olla heikkoa.

Ongelmien kasautuminen ja voimattomuus perheissä

Kodin, koulun ja yksityisen elämänpiirin tiivis vuorovaikutus tukee nuoren kehitystä. Parhaimmassa tapauksessa jokaiseen niistä sisältyy voimavaratekijöitä, kuten hyvä huolenpito kotona, nuoren kehitystä tukeva opettaja koulussa, rakentavaan ajankäyttöön suuntaavat ystävät ja harrastukset sekä terveyttä tukevien tottumusten omaksuminen. Kuhunkin elämänpiiriin voi sisältyä myös nuoren kehitystä kielteiseen suuntaan vieviä riskitekijöitä, jotka hyvinvoinnin tavoin kasautuvat helposti. Pahoinvointiin saattaa kasautua esimerkiksi keskusteluvaikeuksia kotona, koulun työilmapiirin kokemista huonoksi, monenlaisia oireita, masentuneisuutta, väsymystä, oppimisvaikeuksia, tupakointia, päihteiden käyttöä ja yhä useammin myös huumekokeiluja.⁷¹

Haavoittuvuus tarkoittaa alttiutta kielteisille vaikutuksille olosuhteissa, joissa riskit ovat muutenkin suuret. Vaikeissa oloissa elävä nuori on muita haavoittuvampi. Kun riskitekijöillä on yleensä kielteinen vaikutus nuoren tilanteeseen, niin haavoittuvuustekijällä on vähän vaikutusta silloin, kun riski on vähäinen, mutta paljon vaikutusta silloin, kun riski on suuri. Tähän perustuu tutkijoiden mukaan esimerkiksi se, että huumeiden tarjoajan kohtaaminen voi altistaa nuoren huumeiden kokeiluun todennäköisemmin silloin, jos väkivaltaisessa perheessä elävä nuori on paennut kodin ristiriitoja kadulle, kuin jos kotiolot ovat tasapainoiset; tai että väkivaltainen viihde ei yleisellä tasolla vaikuta paljon nuoren käyttäytymiseen, mutta riskiryhmässä se opettaa uusia väkivallan muotoja.⁷² Koulutetun ja varakkaan perheen lapsen huono koulumenestys ei välttämättä ole samanlainen riski kuin vähävaraisen työttömän perheen lapsen koulun keskeyttäminen⁷³.

Osan syrjäytymisvaarassa olevan nuoren kohdalla on lähtökohtana päihderiippuvainen perhe, vaikeuksien sävyttämän lapsuuden tuoma huono itsetunto ja ehkä epäonnistuneet avoimuuden tukitoimenpiteet. Perheiden ongelmat ovat monimutkaisia ja vaikeasti selitettäviä. Samassa perheessä voi olla työttömyyttä, päihderiippuvuutta, mielenterveysongelmia ja monenlaista turvattomuutta. On perhetilanteesta johtuvaa uupumusta, parisuhdeongelmia perheissä ja tilanteita, joissa vanhempien jaksaminen ja voimavarat eivät riitä kasvattamisen tueksi. Vanhemmilta joko puuttuu kyky tukea nuorta, asettaa rajoja ja valvoa niitä, tai he ovat menettäneet toivonsa asian suhteen, eivätkä pysty tukemaan nuorta riittävästi. Perheissä on jaksamattomuutta ja näköalattomuutta. Nuorten elämä on suunnittelematonta ja näköalattonta: eletään päivä kerrallaan, eikä tulevaisuuden suunnitelmia juuri ole. Turvattomuus ja näköalattomuus aikuisten elämässä varjostuvat lasten ja nuorten tulevaisuuteen ahdistavana ja uhkakuvia sisältävänä. Nuori ei saa tarvittavaa tukea itsenäistymiseensä, jolloin elämän mallit ja mahdollisuudet jäävät ka-

⁷¹ Rimpelä 1999, 9; Pulkkinen 2001, 26.

⁷² Pulkkinen 2001, 15.

⁷³ Silvennoinen 1993, 6–10, Pirttiniemi 2000, 61.

pea-alaisiksi. Jo aikaisemmassakin vaiheessa nuori saattaa hukuttaa ongelmansa, pelkonsa ja epävarmuutensa tupakkaan, alkoholiin ja muihin päihteisiin. Päihteet ovat usein loogista jatkoa sille normaalin henkisen kehityksen repeämälle, jonka alku voidaan paikantaa jo paljon aikaisemmaksi⁷⁴. Ongelmia on yhä nuoremmilla ja monta kertaa ne keskittyvät samoihin perheisiin.

Lastensuojelun avohuollon tukitoimien piiriin tulevien nuorten elämäntilanteet ovat monimutkaisia. Entistä useammin haasteena on vastata pitkään jatkuneeseen huonosaisuuteen, joka tulee perheen arkeen elämän monen osa-alueen heikkoudesta. Monta kertaa viranomaisten voimavarat riittävät akuuttien tilanteiden selvittelyyn, mutta varsinaiseen arjessa selviytymisen tukemiseen ei voimavaroja välttämättä löydy tai niitä löytyy niukasti. On paikkakuntia, joilla lastensuojelun sosiaalihuollon tukitoimet ovat riittämättömät vastaamaan oireilevien nuorten tarpeisiin.

Koulunkäyntivaikeudet, ristiriidat kotona ja koulussa, ”epämääräinen” kaveripiiri ja vapaa-ajan viettotavat, päihteiden käyttö, huumekokeilut, rikokset, syrjään vetäytyminen tai syrjityksi tuleminen sekä tuen puute kotoa käsin ovat olleet projektiin osallistumisen syitä. Nuori on ehkä ollut tyytymätön omaan elämäänsä tai jopa itsetuhoinen. Projektien syntymisen taustalla on ollut tarve panostaa nuoreen ja perheeseen ja pyrkiä pysäyttämään lastensuojelun ”raskaiden” toimenpiteiden määrää satsaamalla resursseja avohuoltoon.

Avohuollon toimenpiteitä ajatellen erityistä huomiota näyttää vaativan se, että osa nuorista ja heidän perheistään on vailla keinoja selviytyä arjesta. Nuoren epäsäännöllinen elämänrytmi, tai oikeastaan rytmin puuttuminen, saattaa olla esteenä arkisten asioiden hoitamiselle. On nuoria, joita täytyy opettaa elämään arkipäivää eli sanomaan päivää ja muitakin käytöstapoja, käyttämään rahaa, laittamaan ruokaa ja ylipäätään heräämään aamulla ylös. Nuoret tarvitsevat tuekseen aikuisen, johon voi luottaa ja joka määrittelee heille rajat. Rajat merkitsevät turvallisuutta ja aikuisen välittämistä. Toisaalta vanhempien työ tarvitsee tukea kaikin mahdollisin tavoin. Perheille on tärkeää huomata, etteivät he ole ongelmatilanteessa yksin, vaan on myös muita, joilla on samanlaisia ongelmia.

Yhteenveto

Luvun yhteenvetona voidaan todeta, että kuntoutuskokeilun projekteissa tavoitteena on orientoitua haasteellisten nuorten kohtaamiseen monin eri tavoin⁷⁵. Kysymys palvelujärjestelmän osalta kiteytyy tällöin siihen, miten se pystyy vastaamaan nuorten sosiaalisen kiinnittymisen ehtoihin elämän eri osa-alueilla ja onnistuuko se tässä tehtävässä olemassa olevin keinoin.

⁷⁴ Matinlompola 2004.

⁷⁵ Ks. myös Jahnukainen 1998, 12; Siurala 1999.

Palvelujärjestelmän herkkyys

Selvitystyön tehtävä

Mikä taho on herkästi havahtunut nuorten ongelmiin?

Nuorten ongelmien havaitsemisessa voidaan erottaa erityisesti seuraavia tahoja: koulu-toimi, työvoimatoimi, nuorisotyö- ja toimi, sosiaalitoimi, terveystoimi, Kela ja kolmas sektori.

Koulutoimi

Noin puolet (yhdeksän) nuorten kuntoutuskokeilun hankkeista mainitsee koulutoimen olleen tavalla tai toisella herkkä toimija nuorten ongelmien tunnistamisessa. Koulun rooli syrjäytymisvaaran havaitsemisessa on keskeinen, koska 15–17-vuotiaista nuorista suurin osa käy koulua ja on siten päivittäin ”silmien alla”.

Oppimisvaikeudet ovat yksi tärkeä asia koulumaailmassa. Kouluissa ollaan huolissaan nuorista, jotka menestyvät heikosti. Arjen opetustyössä nuorille kaivataan erityistä apua ja tukea, mutta monissa kunnissa erityisopetuksen resurssit ovat vähäiset, eivätkä niiden turvin kaikki erityistä ohjausta tarvitsevat oppilaat saa erityisopetusta.

Osalla nuorista oppimisvaikeuksien taustalla ovat psyykkiset syyt, jotka vaikeuttavat oppimista. Nuorelta saattaa puuttua esimerkiksi perusturvallisuus kotoa. Nuori on masentunut ja ”lukossa”, eikä pysty opiskelemaan ja suorittamaan asioista, joista ehkä normaalisti pystyisikin selviytymään.

On myös nuoria, joiden todistusten keskiarvot ovat odottamatta pudonneet useankin numeron yläasteella, vaikka nuorella on koulu saattanut ala-asteella mennä vielä hyvin tai kohtalaisesti. Kyse ei ole tällöin kykyjen puutteesta, vaan aivan muista tekijöistä. Yleensä samoilla nuorilla on koulumotivaatio-ongelmia ja sopeutumattomuutta. Moniongelmaisuuuteen nuoret reagoivat koulupinnauksella ja erilaisella häiriökäyttäytymisellä. Osa putoaa jo peruskoulussa pois ”normaaleista kuvioista”.

Rankimmillaan yläasteilla on eri tavoin oireilevia koulupudokasryhmiä, joille ei löydy sopivaa tukea edes perinteisestä erityisopetuksesta. Osa läpäisee peruskoulun ”armovitosilla”, minkä seurauksena jatko-opiskelumahdollisuudet heikentyvät huomattavasti. Yläasteiden ohella toisen asteen oppilaitoksissa ollaan huolissaan koulunkäynnin katkeamisesta peruskouluun, heikosti peruskoulussa menestyvien (syyinä oppimisvaikeudet, kouluallergia) jatko-opintomahdollisuuksista ja muun muassa ammatillisen koulutuksen keskeyttämisistä.

Niiden nuorten tilanteita, joilla on vaikeuksia selviytyä joko yläasteella tai yläasteelta ammatillisiin opintoihin, leimaavat usein muun muassa seuraavantyyppiset asiat⁷⁶:

- nuorella on heikko koulumenestys
- nuorella on oppimisvaikeuksia, jotka tuottavat poikkeavia selviytymismalleja, ja osa niistä ilmenee häiritsevänä ja epäsosiaalisena käyttäytymisenä tai vetäytymisenä
- nuoren vapaa-ajan ja perheen ongelmat heijastuvat tai ilmenevät koulussa
- nuoren suhtautuminen koulutukseen ja oppimiseen on muuttunut kielteiseksi
- nuori ja kouluyhteisö ovat ajautuneet yhteentörmäykseen tapojen, arvojen ja vuorovaikutuksen ristiriitojen vuoksi
- nuori ei selviydy koulunkäynnistään ilman tukitoimia.

Kouluyhteisölle nuori, joka suhtautuu koulunkäyntiin haluttomasti ja kielteisesti, on ongelma. Yksittäisellä opettajalla on harvoin riittävästi tietoa tällaisen oppilaan kanssa työskentelystä, tai siihen ei suuressa koululuokassa ole mahdollisuuksia. Nuoren syrjäytymisvaara on kuitenkin usein ensimmäiseksi havaittavissa koulussa, jossa on tärkeää luoda sitä ehkäiseviä strategioita, ja on jo luotukin.⁷⁷ Yläasteikä on otollinen, koska nuori ei ole vielä poistunut koulun vaikutuspiiristä.

Ainakin kaksi nuorten kuntoutuskokeilun hanketta liittyy muun muassa Omaura-menettelyn tarjoamaan vaihtoehtoon ”normaalille” peruskoululle. Kolme hanketta on lähtenyt liikkeelle kuntien peruspalveluita tukevien kuntayhtymien aloitteesta periaatteella, ettei vallitseva koulutusmalli vastaa kaikkien nuorten tarpeisiin opiskella (heikko koulutus pohja, sosiaaliset/ terveydelliset ongelmat), vaan tarvitaan erityispalveluja. Yhtä kaikki taustalla on tällöinkin ainakin yhteistyön kautta myös koulutoimen huoli nuorten tilanteesta.

Työvoimatoimi

Työvoimatoimi on kuudessa nuorten kuntoutuskokeilun hankkeessa (joka kolmannessa hankkeessa) ollut alkuvaiheesta lähtien herkkä nuorten ongelmien havaintaja. Työvoimatoimistoissa on huolestuttu nuorten lisääntyneestä opintojen keskeytymisestä ja tilanteista, joissa nuori ei peruskoulun jälkeen hakeudu tai pääse mihinkään toisen asteen opiskelupaikkaan, vaan ilmoittautuu työttömäksi työnhakijaksi ilman koulutusta ja työkokemusta, eikä välttämättä itsekään tiedä mitä haluaa. Vaikka nuorten työttömyysturvauudistus suosii koulutukseen hakeutumista, työvoimatoimistojen resurssit eivät nuorille aina riitä⁷⁸. Osa työnhakijaksi tulleista nuorista saattaa tarvita useita ammattiin ja koulutukseen liittyviä ohjaustilanteita, tai nuoren auttamisen ”pullonkaulaksi” muodostuu se, että nuori on haluton hakeutumaan opiskelemaan.

Osan käytännön työtä työvoimatoimistoissa tekevien havainnot vastaavat opinto-ohjausta koskevan valtakunnallisen selvityksen tuloksia siitä, että osa nuorista saa tukea

⁷⁶ Enqvist & Onttonen (toim.) 1998, 8.

⁷⁷ Omaura-toiminta esim. Enqvist & Onttonen (toim.) 1998.

⁷⁸ Ks. myös Kuhlman 1997, 42.

ja ohjausta peruskoulussa aivan liian vähän silloin, kun sitä eniten tarvitsisi peruskoulusta toisen asteen opintoihin siirtymisessä. Toisaalta on nuoria, joiden asenne kouluun on niin kielteinen, ettei opiskelemaan hakeutuminen edes voi olla ensisijainen tavoite nuoren tilanteen ratkaisussa. Tällaisten ongelmien parissa painivat 15–16-vuotiaat ovat työvoimatoimistoissa yleensä heikosti autettavissa.

Varsinkin jos nuori ei jatka lukioon, ammatillisia valintoja pitää osata tehdä varhain. Työvoimatoimiston ammatinvalinnanohjaukseen ilmoittautuu sellaisia 15–16-vuotiaita nuoria, jotka eivät ole aloittaneet toisen asteen opintoja tai ovat keskeyttäneet opinnot tai harkitsivat keskeyttämistä. Keskeyttämisen taustalla on muun muassa oppimisvaikeuksia tai muuta erityisopetuksen tarvetta. Oppimisvaikeuksien ja kielteisten koulukokemusten voi ajatella olevan ainakin osittain vaikuttamassa siihen, että merkittävä osa työnhakijaksi tulleista nuorista toivoo sijoittuvansa tai pääsevänsä joko oppisopimuskoulutukseen tai suoraan työelämään. Osa työttömistä nuorista on puolestaan toisen tai kolmannen sukupolven työttömiä, mikä on edistänyt syrjäytymiskiirteen alkamisen jo kouluvaiheessa. Näiden nuorten perheet ovat usein kykenemättömiä huolehtimaan nuorten koulunkäynnistä ja ammatillisen koulun loppuun viemisestä sekä työelämään pyrkimisestä. Vanhempien syrjäytyminen heijastuu nuorissa yleisenä elämänuskon puutteena ja piittaamattomuutena. Osa tarvitsee huomattavasti yksilöllisempää ja tiiviimpää ohjausta kuin mihin on resursseja.

Työnhakijoina on 15–16-vuotiaita nuoria, joille työvoimatoimistoissa ei juurikaan ole tukitoimia. Alle 17-vuotiaat eivät kuulu työttömyysturvan, eivätkä myöskään keskeisimpien työvoimapolitiittisten palvelujen piiriin. Työvoimatoimiston työharjoittelu on mahdollista 17 ikävuoden jälkeen. Samoin oppisopimuskoulutukseen harkinnanvaraisesti myönnettävä työllistämistuki edellyttää 17 vuoden ikää ja pääsääntöisesti kolmen kuukauden työttömänä työnhakijana olemista. Oppivelvollisuuden suoritettuaan voi ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi, mutta avoimia työpaikkoja tälle ikäryhmälle on tarjolla vähän ammatillisen koulutuksen ja työkokemuksen puutteen vuoksi. Työvoimapolitiittinen koulutus on tarkoitettu ensisijaisesti työttömille tai työttömyysuhan alaisille 20 vuotta täyttäneille. Sitä nuoremmille suunnattua työvoimakoulutusta on vähän ja näillekin valmentaville ja ohjaaville kursseille alaikäraja on 17 vuotta. Ammatinvalinnan ohjaukseen ei ole ikärajaa ja ammatinvalinnan tueksi voidaan tarvittaessa järjestää työkokeilu. Usein 15–16-vuotiaiden työkokeilut on kuitenkin rajattu kestoltaan lyhyiksi, jotta työkokeilu palvelisi tarkoitustaan ammatinvalinnan ohjauksen välineenä, eikä muuttuisi nuoren ensisijaiseksi vaihtoehdoksi opinnoille tai kuormittaisi ammatinvalinnan ohjausta siten, että varsinaisten ammatinvalinnanohjausasiakkaiden pääsy ohjaukseen viivästyy.

Peruskoulun suorittaneille 16-vuotiaille ei pystytä tarjoamaan niin paljon työkokeilupaikkoja muun muassa nuorten työpajoille kuin niille olisi tarvetta. Työpajoilla on yleensä tehty jo vuosien ajan nuorten syrjäytymistä ehkäisevää sekä koulutukseen ja työelämään ohjaavaa työtä. Kaikkien kohdalla nämäkään työvälineet eivät riitä esimerkiksi nuoren eriasteisten psyykkisten ongelmien vuoksi.

Monelta pieneltä paikkakunnalta puuttuu työllisyyspalvelujen yhteydessä tai nuorisotoimen alaisuudessa toimiva työpaja kokonaan. Työvoimatoimiston ammatinvalinnan psykologillekin pääsy saattaa olla ostopalvelujen varassa.

Nuorisotyö ja -toimi

Nuorisotyölaissa nuorisotoiminnalla tarkoitetaan sellaista nuorten kansalaistoimintaa, joka edistää nuorten kasvua ja kansalaisvalmiuksia, ja nuorisotyöllä sitä työtä, jolla parannetaan nuorten elinoloja. Käytännössä nuorisotyön ja -toiminnan välinen raja on liukuva ja niitä tehdään kuntien lisäksi monissa järjestöissä ja seurakunnissa. Kysymys on nuorten elinolojen kehittämisestä verkostomaisena yhteistyönä eri tahojen kesken, missä kunnan rooli on merkittävä.⁷⁹

Kun nuorisotyö ja -toiminta ymmärretään edellä kuvatun tavoin laajasti eri tahojen tekemänä nuorten kasvua ja elinoloja tukevana työnä, yhteensä neljässä nuorten kuntoutuskokeilun hankkeessa (runsaassa kuudesosassa hankkeista) on nuorisotyöllä tai -toimella ollut merkittävä rooli nuorten ongelmien havaitsemisessa.

Nuorten monimutkaiset tilanteet ovat lisänneet paineita satsata nuoreen entistä kokonaisvaltaisemmin myös vapaa-aikana. Nuorisotyön ja -toimen toimijat törmäävät työssään siihen, että nuoret tarvitsevat apua ja tukea elämänhallintataitojen löytämisessä. Jokaisella nuorella ei ole mahdollisuutta tulla kotona nähdyksi ja kuulluksi ja saada osakseen kiireetöntä huomiota ja hyväksyntää, vaan aikuisen läsnäolon tarve on suuri. Yhä nuoremmilta edellytetään itsenäistä pärjäämistä ja lapsuus on tässä mielessä lyhentynyt. Kaupallisuus osaltaan pyrkii tekemään lapsista nuoria ja nuorista aikuisia. Näennäisestä itsenäistymisestä huolimatta nuoren sisällä asuu lapsi ja monen elämänhallinta kangertelee ehkä enemmän kuin ennen.⁸⁰

Erityisesti nuorten kanssa tehtävässä työssä kysymys on toiminnasta ja mahdollisuuksista siihen. Nuorten kanssa työskentelyssä ei saada tuloksia istumalla aloilleen ja kysymällä ”Mikä on sinun ongelma?” On tarvetta nimenomaan 15–17-vuotiaiden koulunkäynnin ja vapaa-ajan vieton tukemiseen ja perusnuorisotyön ja -toiminnan rinnalle kaivataan uudenlaisia erityisnuorisotyön ja -toiminnan muotoja⁸¹. Perheiden pienuus, vanhempien työpaineet ja kiire sekä lisääntyneet avioerot ovat lisänneet aiheutta nuoria edessä olevalle elämäntaipaleelle. Perheiden erilaisuus aiheuttaa arvojen eriytymistä.⁸²

Monella paikkakunnalla tarve kokonaisvaltaiseen nuorisotyöhön ja -toimintaan on kasvanut selvästi. Nuorisotyö ei kannan samanlaista sosiaalisen leimaamisen taakkaa kuin esimerkiksi sosiaalityö saattaa toisinaan kantaa. Muun muassa tämän vuoksi nuoriso-

⁷⁹ Nuorten ja lasten tulevaisuusohjelma 2001–2006, 16.

⁸⁰ Aiheita, joita on pohdittu myös muun muassa Tuhti-seminaarissa Hämeenlinnassa 15.–16.4.2003.

⁸¹ Sari Näre (2000) puhuu vastaavassa yhteydessä kuntouttavasta nuorisotyöstä.

⁸² Ks. myös Vainio 1999, 24.

työllä on teoriassa hyvät edellytykset laajentaa kenttäänsä nuorten sosiaalisten ongelmien ehkäisemisessä ja lieventämisessä.⁸³ Pulmana on kuitenkin se, että käytännössä nuorten kasvua tukevan työn mahdollisuudet ovat heikentyneet, eikä työn tärkeys ole kymmenen viime vuoden aikana näkynyt suomalaisen yhteiskunnan valinnoissa. Nuorisotyön tarve on kasvanut, mutta samaan aikaan sen tekemisen mahdollisuudet ovat heikentyneet. Resurssit ovat vähentyneet lähes kaikilla nuorisotyön sektoreilla.⁸⁴ On kuntia, joissa nuorisolautakunnat on kokonaan lakkautettu ja nuorisotyö on sulautettu osaksi kunnan muita vapaa-ajan palveluja.

Sosiaalitoimi

Sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään perheiden ja nuorten pahoinvointia. Lähes joka toisessa (kahdeksassa) nuorten kuntoutuskokeilun hankkeessa mainitaan sosiaalitoimi nuorten ongelmien herkkänä havaitsijana, ja neljässä hankkeessa sosiaali- ja terveystoimi yhdessä.

Pitkäaikaisina toimeentuloasiakkaina on perheitä, joissa joko toinen vanhemmista tai molemmat ovat olleet pitkään työttömänä tai korkeintaan lyhyissä työsuhteissa. Osa taloudellisesti heikosti toimeentulevien perheiden nuorista tulee myös sosiaalisesti vaikeista kotioloista, joissa ei kyetä ohjaamaan nuorta esimerkiksi koulunkäyntiin. Nuoren kotoa saama malli ammatillisten opintojen merkityksestä saattaa perustua kokemukseen, että vanhemmatkin ovat pärjänneet, vaikka he eivät ole käyneet kouluja tai ole olleet töissä. Perheissä on monenlaista näköalattomuutta, ja sosiaalityöhön kaivataan keinoja, miten esimerkiksi koulun kanssa yhdessä tukea peruskouluikäisten nuorten koulunkäyntiä ja itsenäistymistä sekä miten saatella nuorta tuetusti ammatillisiin opintoihin ja katkaista ”näköalattomuuden perimää”.

Nuorten kriisit voivat olla kehityksellisiä kriisejä, jotka liittyvät ihmissuhteisiin, identiteettiin ja arvoihin. Ne saattavat olla myös traumaperäisiä kriisejä, joita elämä on ajan myötä tuonut mukanaan, eli nuoren elämysympäristössä on jokin häiriö, jota nuori käytöksellään ja tavoillaan oireilee. Nuoren pahoinvoinnin taustalla voi olla esimerkiksi vanhempien pitkäaikaisia ja kasautuneita vaikeuksia. Erityisesti 13–17-vuotiaat ovat sosiaali- ja terveysalojen ammattilaisten mukaan alttiita tällaisille huono-osaisuuden riskeille⁸⁵.

Nuori odottaa tulevansa kohdatuksi, kuulluksi ja saavansa apua tilanteeseensa. Välttämättä hän ei kuitenkaan osaa hakea apua. Monta kertaa nuoren tapaamisen tilanteet tulevat lastensuojelun kautta. Lastensuojeluun ohjautuu muun muassa koulun oppilashuollosta asiakkaita. Tilanteet voivat olla myös niitä, joissa nuori on tullut jonkun rikoksen takia henkilötutkintaan, ja sitä kautta lähdetään työskentelemään.

⁸³ Näre 2000, 76.

⁸⁴ Japisson 2000, 7.

⁸⁵ Törrönen 2001; Törrönen & Vornanen 2002, 39.

Terveystoimi

Terveyskeskuksiin tulee päivystyksenä 15–17-vuotiaita nuoria, joilla on esimerkiksi päihdeongelma (alkoholi, huumeet, lääkkeet), tai nuoret tulevat sellaisen tapaturman takia, joka usein liittyy päihdeongelmaan. Nuoria tulee vastaanotolle myös äkillisissä tuskaisuustilanteissa. Välit ovat ehkä menneet poikki kaverin tai vanhempien kanssa. Nuorella voi olla itsemurha-ajatuksia ja ystävä toimittaa hänet päivystykseen. Toisinaan nuoria tulee ajanvarausvastaanoton kautta. Nuori on itse tai jonkun ystävän houkuttelemana varannut ajan ja haluaa kertoa asioistaan. Myös kouluterveydenhoitaja on voinut varata ajan. Yleensä tällaisten nuoren ongelmat ovat psyykkisiä, on masennusta, ahdistuneisuutta ja identiteettikriisin tapaista oireilua. Nuorilla on turvattomuutta, koska kaikilla ei ole paikkaa, missä purkaa omia asioita. Kasautuessaan ongelmat aiheuttavat kärsimystä ja muuttuvat osalla nuorista psyykkiseksi oireiluksi. Vaikeudet koulussa, opiskelemaan lähteminen peruskoulun jälkeen ja ylipäänsä vähittäinen itsenäistyminen ja vastuun ottaminen omasta elämästä, ovat tekijöitä, jotka helposti nostavat vaikeudet pintaan. Mielen rakentuminen nuoruusiässä voi järkkyyä monestakin syystä.

Aina mielenterveysongelmissa ei ole tarvetta psykiatriselle hoidolle, vaan nuori on autettavissa muuten⁸⁶. Tilanteissa, joissa kysymys on terapian tarpeesta, nuoren henkinen hätä on yleensä ehtinyt kehittyä jo pitkän ajan kuluessa ja se myös vaatii tiiviin hoidon. Osa nuorista tarvitsee enemmän apua kuin ensiauttajat pystyvät antamaan.⁸⁷

Terveydenhuollon arkea monessa kunnassa ja kaupungissa on nuorten psykiatrisiin palveluihin pääsemisen vaikeus. Kunnan psykiatrian piirissä kyetään harvoin tarjoamaan nuorelle esimerkiksi pitkäkestoista terapiaa. Kaikissa kunnissa nuorille ei ole tarjolla mielenterveyspalveluja ja hoitoa tarvitsevia joudutaan ohjaamaan yksityiselle puolelle,⁸⁸ mikä helposti rajoittaa palvelujen käyttöä.

Perustasolla ja erityisesti ongelmien alkuvaiheen havaitsemisen osalta osaamista on muun muassa oppilashuoltoryhmissä⁸⁹ ja kouluterveydenhoitajilla. Hyvin toimiva oppilashuoltoryhmä ja kouluterveydenhoitaja, jolla on yhteys koulupsykologiin tai koulukuraattoriin ja koululääkäriin, ovat ehkäisevässä mielenterveystyössä avainasemassa.⁹⁰ Koulukuraattoria ja koulupsykologia ei kuitenkaan ole jokaisessa kunnassa tai näitä palveluja on liian vähän. Kouluterveydenhoitajan palveluja on useimmissa kunnissa. Kaikkien peruskouluikäisten nuorten kanssa työtä tekevien kouluterveydenhoitajien välityksellä terveydenhuollolla on periaatteessa hyvä näköalapaikka nuorten arkeen.

Kouluterveydenhoitajat ovat useassa nuorten kuntoutuskokeilun projektissa olleet herkkiä näkijöitä nuorten ongelmissa. Ongelmana on lähinnä se, että kouluterveydenhoidon resurs-

⁸⁶ Amnell 1999, 9.

⁸⁷ Uotila 2000, 49.

⁸⁸ Ks. myös Heinonen 2003.

⁸⁹ Oppilashuoltoryhmien perustaminen ei ole lakisääteistä, mutta niillä on silti vakiintunut asema useimmissa kouluissa (Oppilaan hyvinvointi ja oppilashuolto 2002, 26).

⁹⁰ Ks. Uotila 2000, 49; Kauppinen 2003; Heinonen 2003.

sitkaan eivät tahdo riittää ennalta ehkäisevään nuoren psyykkisen, fyysisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin ylläpitoon. Kun aikaisempina vuosina kouluterveydenhoitajalla oli mahdollisuus tavata jokainen oppilas vähintään kerran vuodessa ja jututtaa miten nuorella menee ja nähdä muutos, ei nykyisin kaikissa kouluissa ole mahdollisuuksia enää edes oppilaiden jokavuotisiin terveystarkastuksiin. Oppilaiden näkökulmasta myöskään oppilashuollon palvelut eivät ole joka kunnassa riittävän nopeasti saatavilla⁹¹, jolloin välitön puuttuminen ja toiminnan ennalta ehkäisevä luonne kärsivät helposti.

Kela

Yksi nuorten kuntoutuskokeilun projekteista on lähtenyt liikkeelle ennen muuta Kelan vakuutuspiirin aloitteesta syynä yleinen huoli nuorista ja nuoria uhkaavista syrjäytymisriskeistä. Taustalla on Kelan lisäksi eri kuntatoimijoiden työ, jolloin eri toimijatahot ovat havahtuneet nuorten ongelmiin kukin (koulutoimi, työvoimatoimi, nuorisotyö- ja toiminta, sosiaali- ja terveystoimi) omasta näkökulmastaan. Kela on tullut mukaan jokaisen kuntoutuskokeilun hankkeen toimijaverkostoon jossain vaiheessa.

Kolmas sektori

Yhdistysten, seurojen, liittojen, järjestöjen ja erilaisten vapaaehtoisten yhteisöjen toimintaa kuvataan termillä kolmas sektori erotuksena kunnallisista ja valtiollisista toimijoista. Nuorten kuntoutuskokeilun hankkeista kolme (joka kuudes) on jonkin kolmannen sektorin toimijan aloitteesta liikkeelle lähtenyt ja myös kyseisen toimijan hallinnoima. Niissä pyritään luomaan uutta kulttuuria kolmannen sektorin toimijoiden hyödyntämiseksi täydentävänä osana kunnan peruspalveluja. Yhden tällaisen projektin koordinaattori⁹² kuvaa tehtävää seuraavasti: toiminnassa pyritään auttamaan nuoria löytämään oman elämän alkupää, suunnittelemaan tulevaisuutta, toimimaan sen hyväksi ja tarvittaessa käyttämään yhteiskunnan palveluja.

Työn tavoitteet eri toimijatahojen näkökulmasta

Selvitystyön tehtävä

Miten eri toimijatahot näkevät nuorten syrjäytymisen estämiseksi tehtävän työn tavoitteet ja merkityksen?

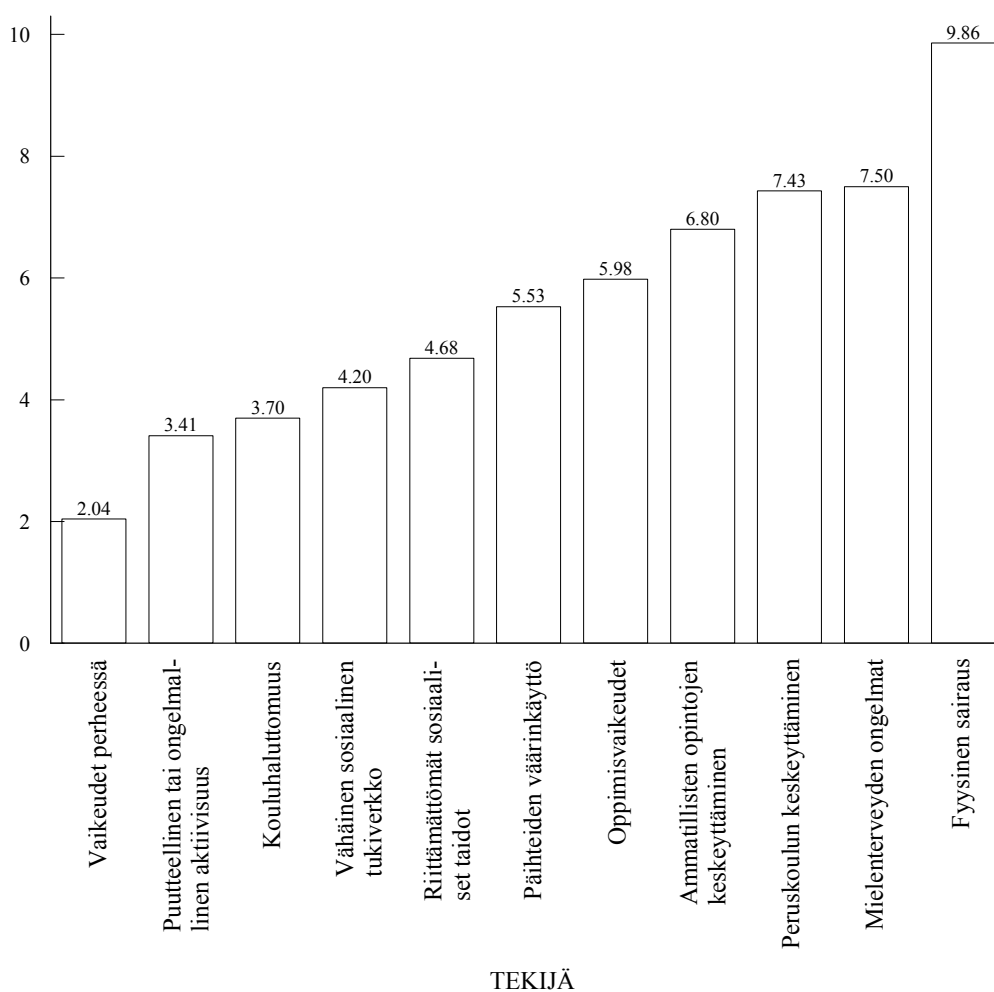
Jokainen työntekijä lähestyy nuoren tilannetta oman perustyönsä näkökulmasta. Koulu törmää nuorten ongelmiin opetustyössä, työvoimatoimi työhaun kysymyksissä, nuorisotyö ja -toimi nuorten vapaa-ajan vietossa, sosiaalityö perheiden asiakkuuden kautta jne. Ongelmien havaitsemisen konkreettiset tilanteet samoin kuin ongelmanmäärittelyt

⁹¹ Oppilaan hyvinvointi ja oppilashuolto 2002, 25.

⁹² ”Reittikartta elämään” 2002, 41.

eroavat toisistaan. Yhteistä ongelmaa ei ole, vaan kullakin toimijalla on omansa, vaikka pulmat liittyvätkin toisiinsa⁹³ ja tätä kautta synnyttävät yhteistyön tarvetta.

Nuorten kuntoutuskokeilun projektien yhtenä valintakriteerinä oli se, että projektilla oli selvä yhteistyöverkosto. Projektit ovatkin niiden suunnittelusta lähtien perustuneet eri toimijoiden yhteistyöhön. Moni hanke lähti liikkeelle paikkakunnalla jo toimivan yhteistyöryhmän tai -verkoston aloitteesta. Viimeistään käytännön työssä hankkeiden toimijaverkostot ovat laajentuneet, vaikka hanketta on hallinnoinutkin esimerkiksi yksi toimijataho. Paikallisessa verkostossa eri toimijatahot ovat määritelleet nuorten kanssa tehtävän työn tavoitteita yhdessä. Työlle asetetut tavoitteet nuoren kokonaiselämäntilanteeseen vaikuttamiseksi eivät siksi eri toimijatahojen näkökulmasta eroa kovin paljon toisistaan. Painotuseroja on pikemminkin eri hankkeiden välillä.

Kuvio 4. Nuoren syrjäytymisvaaraa aiheuttavat tekijät kuntoutuskokeilun projektien arvioin mukaan (tekijä on arvioitu sitä tärkeämmäksi, mitä pienempi on arvo).

⁹³ Ks. Arnkil & Eriksson 1998, 27.

Nuorten kanssa työskentelemiselle asetettujen tavoitteiden taustalla vaikuttaa projektien toimijoiden näkemys siitä, millaisena nuorten syrjäytymisvaara nähdään. Kuntoutuskokeilun projektien arvion mukaan kolme tärkeintä tekijää nuoren syrjäytymisvaaran taustalla olevista tekijöistä näyttäisivät olevan perheen kokonaistilanteen ongelmallisuus, nuoren puutteellinen aktiivisuus tai aktiivisuuden kanavoituminen ongelmallisella tavalla sekä koulumotivaation puute (kuviot 4).

Perheen kokonaistilanteen ongelmallisuuden (perheessä on työttömyyttä, päihteiden ongelmakäyttöä, väkivaltaa, taloudellisia vaikeuksia, avioero tms.) ja nuoren kouluhaluttomuuden (koulumotivaation puutteen) jokainen hanke mainitsee nuoren syrjäytymisvaaran taustalla olevana tekijänä. Lähes kolme hanketta neljästä näkee vaikeudet perheessä joko tärkeimpänä tai toiseksi tärkeimpänä tekijänä, ja kaksi hanketta kolmesta nuoren koulumotivaation puutteen ainakin kolmanneksi tärkeimpänä tekijänä. Niin ikään lähes jokainen hanke (useampi kuin neljä viidestä) mainitsee nuoren syrjäytymisvaaran taustalla olevina tekijöinä myös nuoren puutteellisen aktiivisuuden tai aktiivisuuden kanavoitumisen ongelmallisella tavalla, päihteiden väärinkäytön, mielenterveyden ongelmat ja ammatillisen koulutuksen keskeyttämisen.

Syrjäytyminen liitetään nuoren kohdalla yhtäältä nuoren elämänsäntien prosesseihin sekä elin- ja perheoloihin, toisaalta erilaisiin (kouluun, työelämään, vastuuseen kansalaisena) integroitumisen ongelmiin⁹⁴.

Osassa hankkeita nuoren syrjäytymisvaaran taustalla olevista tekijöistä nousee muuta tärkeämmäksi kokonaistilanne nuoren perheessä ja sosiaalisen tukiverkon puuttuminen tai sen vähäisyys. Syrjäytymisvaaran taustalla nähdään ensisijassa nuoren sosiaaliseen ympäristöön liittyviä syytekijöitä. Nuoren olemassa olevat voimavarat jäävät toteutumatta esimerkiksi kodin ja sosiaalisten verkostojen ongelmien vuoksi.

Sosiaalisen ympäristön syytekijöistä katsoen nuorten kanssa työskentelylle ovat asettaneet tavoitteita niin *työvoimatoimen, nuorisotyön ja -toimen, sosiaali- ja terveystoimen, Kelan* kuin myös *kolmannen* sektorin piirissä toimivat hankkeet. Syrjäytymisvaaraa luonnehditaan erilaisena moniongelmaisuuksena ja tästä aiheutuvana elämäntilanteen vaikeutumisena ja hallitsemattomuutena. Nuoren kanssa tehtävän työn tavoitteet asettuvat tämän mukaisesti. Ensisijaisten tavoitteiden joukossa mainitaan seuraavanlaisia asioita:

- tuetaan nuoren elämänsäntien ja elämisen laatua
- autetaan nuorta saamaan tuntumaa omiin kykyihinsä ja vahvuksiinsa
- kartoitetaan nuoren ja hänen perheensä kokonaistilanne, tuetaan yksilöllisen sosiaalisuuden keinoin ja kokonaisvaltaisella työllä sekä erilaisilla tukiverkoilla
- tuetaan nuoren itsenäistymistä ja vuorovaikutustaitojen kehittymistä sekä lisätään hänen tietoisuuttaan itsestä ja ympäröivästä yhteiskunnasta.

Myöhempana tavoitteena mainitaan erilaisten yhteistyöverkostojen ja ammatillisten toimintavalmiuksien kehittäminen nuorten auttamisessa.

⁹⁴ Ks. Suikkanen ym. 2002, 11–14.

Useat *koulutoimen* aloitteesta tai sen läheisessä toimintapiirissä syntyneet kuntoutuskokeilun hankkeet pitävät keskeisimpänä nuoren syrjäytymisvaaran taustalla olevana tekijänä perhe-taustaa ja ongelmia nuoren eri elämänaalueilla. Kokonaisuudessaan näissä hankkeissa syrjäytymisvaaran taustalla olevat tekijät määritellään kuitenkin *koulukeskeisemmin* kuin edellä kuvatuissa sosiaalisen ympäristön syytekijöitä painottavissa hankkeissa. Kouluhaluttomuus tai oppimisvaikeudet nähdään kolmen tärkeimmän joukossa nuoren syrjäytymisvaaran taustalla olevista tekijöistä. Nuorten kanssa tehtävässä työssä ensisijaisina tavoitteina on seuraavanlaisia asioita:

- tuetaan nuorta käymään peruskoulu loppuun ja nuori saa päättötodistuksen
- tuetaan nuoren pääsyä ammatilliseen koulutukseen ja hänen pysymistään siellä
- sekä peruskoulussa että toisen asteen koulutuksessa otetaan huomioon nuoren yksilölliset tarpeet ja räätälöidään nuorelle yksilöllinen tuki
- pyritään löytämään nuorelle sopivaa harrastustoimintaa.

Myöhemminä tavoitteina mainitaan nuoren henkilökohtaisen kasvun ja elämänhallinnan tukeminen. Osa projekteista kertoo tavoitteenaan olevan koko perheen auttaminen tai uudenlaisen toimintamallin kehittäminen nuorten syrjäytymisen ehkäisyssä.

Tietynlainen koulupainotteisuus nuoren syrjäytymisvaaran taustalla olevien tekijöiden määrittelyssä ei ilmene vain koulutoimen hankkeissa, vaan muun muassa osassa hankkeita, joita *sosiaali- ja terveys-, työvoimatoimi ja nuorisotoimi/ -työ* ovat olleet käynnistämässä tai hallinnoivat. Nuoren kanssa tehtävän työn tavoitteiden asettelussa niin sosiaalisen ympäristön syytekijöihin kuin myös nuoren koulunkäyntiin vaikuttaminen ovat esillä. Ensisijaisia tavoitteita muotoillaan seuraavaan tapaan:

- tuetaan nuorta elämänhallintataitojen kehittämisessä
- pyritään löytämään apua tarvitsevat nuoret ja rakentamaan toimiva yhteistyömalli
- motivoidaan nuorta peruskoulun suorittamisessa ja ammatilliseen koulutukseen hakeutumisessa.

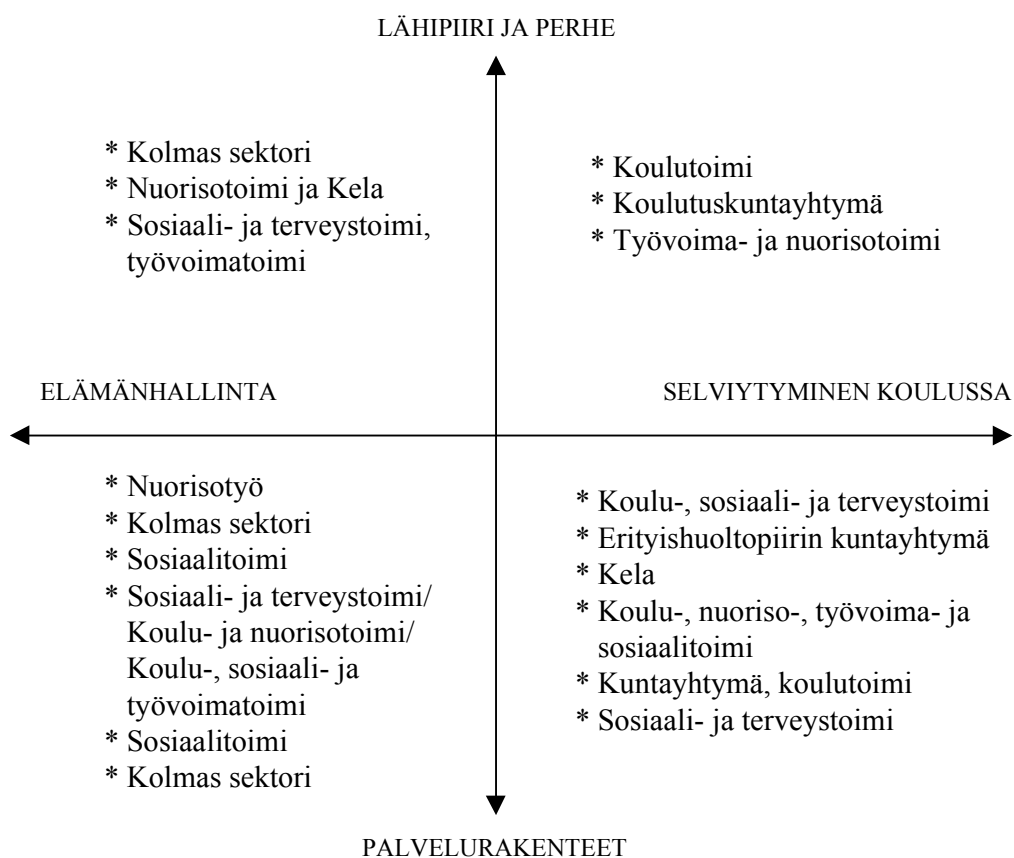
Sosiaalitoimen lisäksi *kolmannen sektorin* hankkeessa ammatillisten opintojen keskeyttämistä ja kouluhaluttomuutta pidetään merkittävänä tekijänä nuoren syrjäytymisvaaralle perheen kokonaistilanteen ohella, mikä näkyy tavoitteiden asettelussa:

- motivoidaan nuori pitkäjänteiseen työhön elämäntilanteensa parantamiseksi sekä ammatilliseen kuntoutumiseensa
- tuetaan nuorta oman elämän haltuun ottamisessa ja realististen tulevaisuuden suunnitelmien toteuttamisessa.

Yksittäisissä hankkeissa (muun muassa koulu-, nuoriso-, työvoimatoimen, Kelan, sosiaali- ja terveystoimen hankkeissa) nuoren syrjäytymisvaaran taustalla olevat tekijät nähdään *hyvin koulukeskeisesti*. Tärkeimpänä nuoren syrjäytymisvaaran taustalla olevana tekijänä mainitaan joko se, että nuori on keskeyttänyt peruskoulun tai ammatilliset opinnot. Tällöin suunta syrjäytymisvaaran taustalla olevien tekijöiden määrittelyssä kulkee nuoren oirehtimisesta koulumaailmassa sosiaalisen ympäristön syytekijöihin, samoin nuoren kanssa tehtävän työn tavoitteet:

- varhainen puuttuminen, nuoren aktivoiminen ja tukeminen opiskeluun
- mahdollisimman monipuolinen ja yksilöllinen tukeminen opintojen suorittamisessa
- nuoren elämänhallinnan, motivaation ja sosiaalisten taitojen vahvistaminen
- sosiaalisen tukiverkon löytäminen sekä verkostotoimijoiden yhteistyön kehittäminen ja uusien toimintamallien luominen nuorten auttamisessa.

Määrittelyerot nuoren syrjäytymisvaaran taustalla olevista tekijöistä ja niiden myötä nuorten kanssa tehtävän työn tavoitteista kertovat projektien eroista nähdä nuoren kokonaiselämäntilanteeseen vaikuttaminen ja siinä auttaminen erilaisista näkökulmista. Karkeasti ottaen painotuksia tavoitteiden asettelussa erottelee nuoren elämänhallinnan tai koulussa selviytymisen tukeminen (kuvio 5).

Kuvio 5. Tavoitteiden painotukset eri toimijatahojen näkökulmasta.

Yksiselitteisesti tavoitteenasettelu elämänhallinta- tai koulukeskeisesti ei eroa sen mukaan, minkä toimijatahon projekti on kysymyksessä (kuvio 5⁹⁵). Joka tapauksessa koulutoimen hankkeista suurimman osan ensisijaiset tavoitteet liittyvät nuoren selviytymiseen koulussa. Vastaavasti suurin osan sosiaalitoimen, nuorisotoimen/ -työn ja kolmannen sektorin hankkeiden ensisijaisista tavoitteista koskee nuoren elämänhallinnan tukemista.

⁹⁵ Kuvioon 5 on kunkin projektin osalta merkitty sen hallinnollinen toteuttaja tai pääasialliset toimijatahot (mikäli hallinnollisena toteuttajana on yksittäinen kunta tai kaupunki).

Kunkin toimijatahon hankkeet nostavat tavoitteissaan esille nuoren lähipiirin ja perheen kanssa tehtävän työn merkityksen. Melkein jokainen toimijataho painottaa myös nuorten kanssa tehtävän työn kehittämistä palvelurakenteissa. Erityisesti verkostomaisen yhteistyön kehittämistä korostetaan sosiaali- ja terveystoimen sekä koulutoimen projekteissa.

3 Projektien ja palvelujärjestelmän suhde

Projektien kehittämistyön ja palvelujärjestelmän suhteen tarkastelemiseksi haastateltiin Mun Juttu - ja Tie Huomiseen -hankkeiden toimijoita eri sektoreilta Ranualta, Posiolta, Pudasjärveltä, Haapajärveltä ja Nivalasta. Peruskouluista haastateltiin kolmea erityisopettajaa ja kahta opinto-ohjaajaa, joista toinen toimi myös erityisopettajana, sekä koulukuraattoria. Toisen asteen oppilaitoksista haastateltiin opinto-ohjaajaa ja koulukuraattoria. Sosiaalitoimesta haastateltiin sosiaalijohtajaa, sosiaalityöntekijää ja palveluohjauksen projektityöntekijää. Terveystieteiden haastateltiin lääkäriä ja kahta kouluterveydenhoitajaa perusasteen kouluista. Työvoimatoimesta haastateltiin kahta työvoimaneuvojaa ja nuorisotoimesta nuoriso-ohjaajaa ja kahta nuoriso/ vapaa-aikasihteeriä. Lisäksi haastateltiin työkeskuksen johtajaa ja psykologia perheneuvolasta. (Liite 4.)

Eri toimijoiden ongelmamäärittelyt

Selvitystyön tehtävä

Millaisia ovat eri toimijatahojen ongelmamäärittelyt (yhtenevyydet/ eroavuudet) nuorten tilanteista?

Kun seuraavaksi kuvataan eri toimijoiden ongelmamäärittelyjä, on

- lääkärin, psykologin ja kouluterveydenhoitajien näkemykset koottu kohdan ”terveystoimi”
- sosiaalijohtajan, sosiaalityöntekijän, peruskoulun koulukuraattorin/ sosiaalityöntekijän ja palveluohjauksen projektityöntekijän näkemykset kohdan ”sosiaalityö”
- erityisopettajien, opinto-ohjaajien ja toisen asteen koulukuraattorin näkemykset kohdan ”koulutoimi”
- nuoriso-ohjaajan ja nuoriso/ vapaa-aikasihteerien näkemykset kohdan ”nuorisotoimi, -työ”
- sekä työvoimaneuvojien ja työkeskuksen johtajan näkemykset kohdan ”työvoimatoimi” alle.

Ensiksi tarkastellaan nuorille tuen tarvetta aiheuttavan tilanteen määrittelyä (kuviot 6) ja seuraavaksi näkemyksiä ongelmatilanteen taustalla olevista tekijöistä (kuviot 7).

Terveystoimi	Sosiaalityö	Koulutoimi	Nuorisotoimi, -työ	Työvoimatoimi
Nuoren kasvun negatiiviset ilmiöt, häiriökäyttäytyminen		Sopeutumattomuus, käyttäytyään huonosti	Ei hyväksytty käyttäytyminen, tehdään mitä halutaan, aggressiivisuus	
Koulunkäynti epäsäännöllistä	Koulu ei kiinnosta, päättötodistuksen saaminen vaarassa	Oppimisvaikeudet, heikot pohjatiedot ja -taidot	Koulunkäynti epäsäännöllistä, heikko koulumenestys, päättötodistuksen saaminen vaarassa	Motivaation puute, ei osata haluta mitään
	Kouluun hakeminen ei kiinnosta peruskoulun jälkeen	Ei ole motivaatiota, otteettomuus, mikään ala ei kiinnosta	Ei haeta toisen asteen koulutukseen	Jätetään hakematta ammatillisiin opintoihin, haluttomuus, motivaation puute
	Opintojen keskeytyminen ja kotiin jääminen	Koulukiusaaminen	Opinnot keskeytyvät ja pidetään välivuosi	Opinnot keskeytyvät
Masennus, ahdistuneisuus, akuutit tuskaisuustilanteet, pelot, itsetuhoajatukset	Mielenterveyden ongelmat	Masentuneisuus, paniikkihäiriöt, muut mielen-terveyden ongelmat		Mielialahäiriöt, masennus
Identiteettikriisi	Nuoren oman minän kahdoksissaolo	Ongelmat, jotka paisuvat murrosiässä, heikko itsetunto	Itsetunto-ongelmat	

Päihteet ja niiden väärinkäytön ilmentymänä esim. tapaturmat	Päihteiden käyttö alaikäisenä	Päihteiden käyttö alaikäisenä	Yksinäisyys Alkoholikeskeisyys elämässä	
Ongelmat vapaa-aikana, ei harrasteta mitään			Vapaa-ajan ongelmat, ei kiinnostavaa harrastusta	
	Turvattomuus	Turvattomuus	Perusta elämälle ei ole kunnossa	
Näköalattomuus	Näköalattomuus			Näköalattomuus
	Nuoren heitteilläolo, lastensuojelutarve			
Sosiaaliset ongelmat	Pärjäämisongelmat, elämännhallintataidot puutteelliset	Nuori on hukassa asioiden hoitamisen suhteen, elämännhallinnan puute, sosiaaliset ongelmat	Ei osata kohdata vastoinkäymisiä, kantaa vastuuta, käsitellä tunteita, elämännhallinta kadoksissa	
	Toimeentulo-ongelmat	Opintotaloudelliset ongelmat		Taloudelliset ongelmat
	Rikokset	Ongelmia asuntola-asumisessa		
			Ei tiedetä, mistä apua voi saada	

Kuvio 6. Nuorelle tuen tarvetta aiheuttavan tilanteen määrittely.

Työntekijät eri sektoreilta luonnehtivat nuorten ilmentämää pahoinvointia ja tuen tarvetta aiheuttavista tilanteista yllättävän samalla tavalla (kuvio 6). Niin koulutoimen, nuorisotoimen/ -työn, sosiaalityön kuin terveystoimenkin työssä tuen tarvetta aiheuttavan tilanteen kuvaamisessa nousee esille nuoren koulunkäynnin epäsäännöllisyyteen ja kiinnostamattomuuteen, heikkoon itsetuntoon, oman minän kadoksissa oloon, puutteellisiin elämäntaitoihin ja sosiaalisiin ongelmiin liittyviä asioita. Sosiaalityön, nuorisotoimen/ -työn ja koulutoimen työn määrittelyssä tukea tarvitsevien nuorten kanssa nousee esille ainakin osan nuorten kohdalla turvattomuus ja sosiaalityössä, koulu-, nuoriso- ja työvoimatoimessa nuoren ammatillisten opintojen keskeytyminen.

Koulu-, nuoriso- ja terveystoimen työn kentässä törmätään erilaisiin nuoren kasvun negatiivisiin ilmiöihin kuten sopeutumattomuuteen, aggressiivisuuteen ja häiriökäyttäytymiseen. Etenkin sosiaalityön, koulu- ja terveystoimen työntekijät sekä myös työvoimatoimen työntekijät puhuvat nuorten masennuksesta, ahdistuneisuudesta ja peloista. Koulujen, terveystoimen, nuorisotoimen/ -työn ja sosiaalityön työntekijät puhuvat alaikäisten päihteiden käytöstä sekä työvoimatoimen, nuorisotoimen/ -työn ja sosiaalityön työntekijät siitä, että osa peruskoulun käyneistä jättää kokonaan hakematta toisen asteen oppilaitoksiin. Koulumaailmassa ollaan tekemisissä koulukiusaamisen, oppimisvaikeuksien, oppilaan heikkojen perustietojen ja -taitojen kanssa. Kouluissa ja työvoimatoimessa on arkipäivää joidenkin nuorten motivaation puute. Nuorisotyössä nousee esille nuorten yksinäisyys ja nuoren tietämättömyys siitä, mistä voi saada apua. Sosiaalityössä joudutaan rankimmillaan puuttumaan nuorten heitteilläoloon ja nuorten tekemiin rikoksiin. Perheiden varattomuus heijastuu nuorelle tarjoutuviin mahdollisuuksiin, mikä tulee esille sosiaalityön arjessa, ja vastaavasti alaikäisten työnhakijoiden toimeentulo-ongelmat työvoimatoimen työn kentässä ja opintotaloudelliset ja asuntolassa asumiseen liittyvät ongelmat toisen asteen oppilaitoksissa. Nuorten vapaa-aikaan liittyvät ongelmat kuten harrastamattomuus puhuttavat varsinkin nuorisotoimen/ -työn työntekijöitä ja kouluterveydenhoitajia. Yleinen näköalattomuus puhuttaa sosiaalityöntekijöitä, kouluterveydenhoitajia ja toimijoita työvoimatoimessa.

Kuvioon 7 on koottu näkemyksiä siitä, millaisten asioiden vuoksi eri sektoreiden työntekijöiden mielestä nuoren elämysympäristöön tulee syrjäytymisuhkaa aiheuttava tekijä, johon nuori reagoi pahoinvoinnilla tavalla tai toisella.

Terveystoimi	Sosiaalityö	Koulutoimi	Nuorisotoimi, -työ	Työvoimatoimi
Nuorella ei ole paikkaa, missä turvallisesti käydä läpi ja purkaa omia asioita		Aikuisen läsnäolon puuttuminen arjessa, aikuisen ikävä, huomion tarve		
Lapset eivät saa olla lapsia, vaan lasten pitää itsenäistyä ja pärjätä ilman aikuisia varhemmin				
Kodeissa uuvuttu tukemaan nuorta	Vanhempien uupuminen kasvatustyössä	Nuori ei pysty saamaan riittävästi apua kotona		
Avioerot, sairauten liittyvät kriisit, erilaiset traumat	Vanhempien ero	Erokriisi kotona, muu vaikea elämäntilanne tai yksittäinen tapahtuma		
Nuorilla ja vanhemmilla on vähän yhdessäoloaikaa ja yhteistä tekemistä				Ajan puuttuminen lähiyhteistyössä nuorten ja vanhempien kesken
Huolet, työttömyys, taloudellinen ahdinko kotona, näköalattomuus	Sukupolvien ongelma- ketjuuntuminen (työttömyys, taloudelliset huolet), päihde- ja mielenterveys-ongelmat kotona	Työttömyys ja alkoholi-ongelmat kotona	Päihdeongelmat kotona, heikot sosiaaliset lähtökohdat	Kotitausta, työttömyys useammassa polvessa
Aikuiset eivät ole aikuisia	Vanhemmuus syystä tai toisesta heikkoa	Vanhemmuus heikkoa	Vanhemmuus hukassa	
	Nuorella ei ole rajoja	Rajattomuus	Vapaa kasvatus	
				Kotona ei tiedätä nuoren todellista tilannetta

Toimijat eri sektorilta mainitsevat ainakin osan nuorten ongelmatilanteiden taustalla olevana asiana nuoren heikot sosiaaliset lähtökohdat ja kotitaustan. Kotona saattaa olla päihde- ja mielenterveysongelmia, työttömyyttä jopa useassa polvessa ja taloudellista ahdingkoa. Toimijat terveyssektorilta, sosiaalityöstä, kouluista, nuorisotoimesta ja -työstä puhuvat yhteisesti myös siitä, että kaikki aikuiset eivät ole aikuisia ja vanhemmuus on syystä tai toisesta heikkoa. Nykyään eletään uuden, eri tavalla haasteellisen vanhemmuuden aikaa, eikä se mikä riitti 1980-luvulla, riitä enää. Koventuneet vaatimukset ja liian varhainen sosiaalinen aikuistuminen syövät nuoruutta. Erityisesti terveydenhuoltosektorin toimijat ovat panneet merkille, etteivät lapset saa olla lapsia, vaan heidän on pärjättävä ilman aikuisia varhemmin. Tällöin hämärtyy myös se asia, mistä asioista 15–17-vuotias nuori voi päättää (mukaan lukien ravitsemukseen liittyvät asiat). Koulun ja terveydenhuollon toimijoiden arjessa törmätään siihen, että nuorella on aikuisen ikävä, eikä nuorella ole välttämättä paikkaa, missä turvallisesti käydä läpi ja purkaa omia asioita. Terveys- ja työvoimatoimen työntekijät korostavat, että monilla nuorilla ja vanhemmilla on vähän yhdessä oloa-aikaa ja yhdessä tekemistä, mikä vaikuttaa nuorten ongelmien taustalla.

Perheen toiminta on saattanut vaikeutua tai käydä mahdottomaksi. Perheessä voi olla väkivaltaa. Sosiaalityön, terveystoimen ja koulun arjessa nuorille syrjäytymisuhkaa aiheuttavana häiriönä nostetaan esille vaikeat kriisityyppiset elämäntilanteet (avioerot, sairaudet) ja se, että kodeissa on syystä tai toisesta uuvuttu tukemaan nuorta. Jälkimmäiseen seikkaan eli vanhempien väsymiseen kasvatustyössä on havahduttu myös terveystoimessa. Kotona ei välttämättä tiedetä nuoren todellista tilannetta ja asiat pääsevät myös sen vuoksi kehittymään vaikeiksi. Perheet ovat erillisiä yksiköjä ja kasvatusta on hyvin yksilöllinen prosessi. Niin sosiaalityön, nuorisotoimen/ -työn kuin koulujenkin toimijat näkevät osan nuorten ongelmatilanteiden taustalla ilman rajoja kasvamisen kuin myös yksinhuoltajuuden ja sen, ettei pojilla ole aikuisen mallia isän muodossa kotona. Työvoimatoimessa ja sosiaalityössä nuorten ongelmatilanteiden taustalla olevana asiana nähdään se, ettei syrjäytymisvaarassa olevilla nuorilla ole useinkaan mahdollisuutta saada tarvitsemaansa tietoa erilaisista koulutusvaihtoehdoista vanhemmiltaan, joilla itselläänkään ei tätä tietoa ole, eikä nuori näin saa kodista käsin ohjausta koulunkäyntiin perusasteella tai myöhemminkään. Nuorisotoimen ja sosiaalityössä törmätään siihen, ettei nuori saa kykyjään vastaavia mahdollisuuksia koulunkäyntiin tai harrastuksiin. Esteenä saattaa olla syrjäseudulla asuminen, jolloin esimerkiksi peruskouluikässä olevalla nuorella ei ole muuta aktiviteettia kuin koulu. Tukitoimia ei ole tarpeeksi tai nuori ei ota niitä vastaan. Myös heikkolahjaisuus mainitaan ongelmatilanteiden taustalla olevana asiana.

Terveystoimi	Sosiaalityö	Koulutoimi	Nuorisotoimi, -työ	Työvoimatoimi
Välittää nuoresta ihan oikeasti, saada nuori kokemaan että lähellä on toinen joka tietää millaista nuorella on	Välittää nuoresta ja olla kiinnostunut, aito läsnäolo	Työkätä nuoresta ja viestittää että välittää miten nuorella menee ja mitä kuuluu		
	Luoda nuoreen kiinteä tuki ja pitää kiinni hänestä	Jaksaminen yhä uudelleen ja uudelleen nuoren kanssa		
	Aikuisen aito dialogisuus (rajat, raamit)	Aikuisena oleminen	Nuoren lähellä on aikuinen (jäämäkkyys, joustaminen)	
Saada nuoren luottamus	Luottamuksellinen suhde	Luottamus nuoren kanssa	Luottamuksen syntyminen	Luottaa nuoreen ja saa nuoren luottamuksen
		Saada nuori pysähtymään ja huomaamaan missä mennään	Saada nuori ymmärtämään että kysymys on hänen parhaastaan	
		Saada nuori oivaltamaan että asioille voi vielä tehdä jotain		
Saada nuori avun piiriin		Saada nuori ottamaan apua vastaan		Nuoren ajatusten julkaiseminen, saada nuori kertomaan omista toiveistaan
			Nuoren vastuuttaminen	

<p>Saada nuori kokemaan olonsa turvalliseksi</p> <p>Rohkaista vanhempia vanhemmuuteen ja vahvistaa heidän asiantuntijuuttaan kasvatustyössä</p>	<p>Nuoren kokemus turvallisuudesta</p> <p>Vanhempien mukaan saaminen työskentelyyn</p> <p>Jos nuori ei ole saanut eväitä miten toimia, tehdään yhdessä jokin asia (esim. asioidaan jossakin)</p> <p>Viranomaisyhteistyö koko perheen auttamiseksi</p>	<p>Yhteistyö vanhempien kanssa</p> <p>Perheen saaminen tuen piiriin</p>	<p>Yhteisen sävelen löytäminen kodin kanssa</p> <p>Nuorelle vertaisryhmä</p>	<p>Luotettava kasvatus- ja tukiverkosto nuoren ympärille</p>
---	---	---	--	--

Kuvio 8. Keskeistä nuoren tukemisessa/ auttamisessa.

Eri sektorin toimijoiden ongelmamäärittelyjä voidaan valottaa myös siitä käsin, mitä eri työntekijät pitävät nuoren auttamisessa yhtäältä keskeisenä ja tärkeänä (kuvio 8), toisaalta vaikeana (kuvio 9).

Toimijat kouluissa, sosiaali- ja terveystoimessa korostavat, että keskeistä nuoren auttamisessa on nuoresta välittäminen sanan varsinaisessa merkityksessä. Nuori tarvitsee viestin siitä, että joku on aidosti kiinnostunut, miten nuorella menee ja mitä hänelle kuuluu. Niin ikään nuoren lähellä aikuisena olemisen tärkeyden nostavat esille sosiaalityön, koulujen, nuorisotoimen ja -työn työntekijät. Nuori tarvitsee kuuntelijaa ja kuuntelijan ammattitaitoa on nuoren ajatusten julkisaaminen kuten yksi työntekijä työvoimatoimesta asian ilmaisee. Toimijat kouluissa ja sosiaalityössä painottavat, että nuoren kanssa on kerta toisensa jälkeen tarvittaessa jaksettava aloittaa työ uudelleen, eli tärkeää on nuoresta ”kiinni pitämisestä” tässä mielessä.

Peruslähtökohtana nuoren auttamiselle kunkin sektorin toimijat pitävät luottamuksellisen suhteen syntymistä nuoren kanssa ja sitä, että nuori motivoituu omassa asiassa. Toimijat koulupuolelta näkevät keskeisenä nuoren auttamisessa nuoren pysäyttämisen ja sen, että nuori saadaan oivaltamaan että asioille voi vielä tehdä jotain. Haastateltava nuorisotyön puolelta korostaa vastaavassa yhteydessä sen tärkeyttä, että nuori saadaan oivaltamaan, että asioilla, joita nuori tekee (esim. potkaisee oven laskin rikki koska vain sattuu tuntumaan siltä) on vaikutusta myös muihin ihmisiin. Vasta sen ymmärtämisen kautta nuori pystyy oppimaan vastuuta.

Jos nuori ei suostu ottamaan apua vastaan, asiassa on vaikea edetä. Monta kertaa oleelliseksi muodostuu perheen saaminen tuen piiriin, mikä on arkipäivän havainto niin kouluissa kuin sosiaalityössäkin. Oleellinen asia on vanhempien mukaan saaminen työhön tavalla tai toisella ja yhteisen sävelen löytyminen kodin kanssa, mitä koulu- ja sosiaalipuolen työntekijöiden lisäksi toimijat nuorisotoimessa ja -työssä korostavat. Toimijat terveyssektorilta muotoilevat asian ennen kaikkea niin, että tärkeää nuoren auttamisessa on rohkaista vanhempia vanhemmuuteen ja pyrkiä vahvistamaan heidän asiantuntijuuttaan kasvatustyössä. Aina yhteistyö kodin kanssa ei onnistu. Erityisesti silloin nuoren auttamisessa muodostuu keskeiseksi niin terveys- ja sosiaalitoimen kuin myös työvoimatoimen toimijoiden mukaan se, että nuori pystyy kokemaan olonsa turvalliseksi muun luotettavan kasvatusta ja tukiverkoston ohjaamana. Nuoren auttamisessa saattaa osoittautua keskeiseksi jonkin asian (esim. virastossa asioimisen, asunnon hankkimisen) hoitaminen yhdessä nuoren kanssa ”kädestä pitäen”, mistä haastatellulla sosiaalitoimen työntekijällä oli kokemusta, tai nuoren saaminen mukaan vertaisryhmään nuorisotyön piirissä.

Terveystoimi	Sosiaalityö	Koulutoimi	Nuorisotoimi, -työ	Työvoimatoimi
<p>Työskennellä tilanteessa, jossa vanhempia ei saada mukaan</p> <p>Saada nuori ottamaan vastaan apua, nuoren sitoutumattomuus siinä</p> <p>Luottamuksen rakentaminen ja positiivisen vuorovaikutuksen saavuttaminen nuoren ja perheen kanssa</p> <p>Löytää oikea apu psyykkisesti oirehtivalle nuorelle, arvioida kiireellisyys</p>	<p>Vanhempien yhteistyöhälyttömyys</p> <p>Nuoren motivointi</p> <p>Saada nuori (perhe) tiedotamaan, etteivät asiat ole oikein ja kunnossa</p>	<p>Auttaa nuorta ilman perheen tukea</p> <p>Nuoren motivoiminen, kun mikään ei kiinnosta; ”vetää oikeasta narusta”</p> <p>Saada nuori oivaltamaan, että hän tarvitsee apua ja vastaan ottamaan apua</p> <p>Saada kontakti nuoreen ja nuori luottamaan aikuiseen</p> <p>Ajan vähyys</p> <p>Auttaa nuorta tilanteessa, johon liittyy asioita joille ei voi mitään</p> <p>Ohjata avun piiriin, jos kunnassa ei ole tarjota tarvittavia palveluja</p>	<p>Nuoren puolustusreaktion murtaminen</p> <p>Saada nuori oivaltamaan, että hän on vastuussa tekemisistään</p> <p>Ajan riittämättömyys</p>	<p>Saada nuori motivoitumaan</p> <p>Saada nuori puhumaan ja kertomaan toiveistaan</p>

Kuvio 9. Vaikeaa nuoren tukemisessa/ auttamisessa.

Kysyttäessä toimijoilta, mikä nuoren auttamisessa on vaikeinta (kuvio 9), mainitsivat toimijat niin sosiaali- ja terveyssektorilta kuin koulun puoleltakin työskentelyn tilanteessa, jossa vanhempia ei saada mukaan nuoren tukemiseen. Samat toimijat kertovat, että nuoren auttaminen muodostuu vaikeaksi, jos nuorta, ja toisinaan myös nuoren vanhempia, ei saada tiedostamaan avun tarvetta ja vastaanottamaan apua tai ei onnistuta saavuttamaan positiivista vuorovaikutusta nuoren ja perheen kanssa.

Peruskouluissa opettajat pystyvät pitkäaikaisen kokemuksensa perusteella varsin hyvin ennakoimaan nuoren ongelmien kasaantumisen ja syrjäytymisvaaraan joutumisen. Perheissä voi olla sellaisia asioita, joiden esimerkiksi opettajat tietävät kovastikin olevan syytä nuoren pahoinvointiin, mutta opettajana ei ole mahdollisuuksia puuttua asioihin. Opettajalla ei ole valtuuksia toimittaa lasta esimerkiksi perheneuvolan vastaanotolle, vaan nuoren vanhemmat ottavat sitä vastuun. Opettaja joutuu koko ajan tulkitsemaan, mikä on hänen kasvatustehtävänsä koulussa.⁹⁶ Valmiita ratkaisuja on vähän.

Monella tapaa pahaa oloaan oirehtivan nuoren vastuuttaminen koetaan vaikeaksi. Miten saada nuori oivaltamaan, että hän on vastuussa omista tekemisistään? Nuorisotyön puolelta yksi haastateltava puhui tässä yhteydessä nuoren puolustusreaktion murtamisesta ja vaikeudesta saada nuori ymmärtämään, että yhteiskunnassa on tiettyjä sääntöjä ja että jokaisella on vastuita ja velvollisuuksia. Kontaktin saaminen nuoreen niin, että nuori alkaa puhua ja luottaa aikuiseen on monta kertaa työlästä. Työntekijät terveys-, koulu- ja työvoimatoimesta kertovat, että siinä vaiheessa, kun nuorella on ongelmia ja vaikeuksia ja nuori on menettänyt luottamuksen kavereihin ja yleensä vielä kaiken lisäksi aikuisiin, saattaa olla todella vaikeaa päästä siihen, että nuori ottaa vastaan aikuiskontaktin ja alkaa puhua toiveistaan ja ajatuksistaan. Myös tilanne, jos nuori ei ole lainkaan motivoitunut eikä nuorta kiinnosta mikään asia, nähdään vaikeana lähtökohtana auttamisessa. Mistä ”narusta milloinkin vetää”, jotta nuori saadaan yhteistyöhön ja ymmärtämään esimerkiksi koulunkäynnin tärkeys? Nuoren motivoinnin ongelmasta puhuvat ainakin toimijat koulu- ja työvoimatoimesta ja sosiaalityön parista.

Toisinaan ”pullonkaulaksi” nuoren tukemisessa muodostuu ajan riittämättömyys, josta ainakin työntekijät kouluissa ja nuorisotoimesta/ -työstä kertovat. Yleensä nuoren auttamisessa korostuu nopea puuttuminen asioihin ja välitön reagointi nuorta askarruttaviin kysymyksiin, mihin ei virkatyötä tekevänä ole läheskään aina mahdollisuutta. Toisaalta aikakysymykseen liittyy toinenkin puoli. Nuori tarvitsee aikaa tulla lähelle ja avautua omaan tahtiin. Nuoren lähelle ei voi mennä ja alkaa hoitaa hänen asioitaan, vaan nuori tulee lähelle tai päästää lähelleen omassa aikataulussaan. Prosessia ei voi kiirehtiä, kuten ei nuoren kasvu- ja kypsyminen prosessiakaan. Monien vuosien kuluessa kasautuneet ongelmat eivät ratkea nopeasti.

⁹⁶ Ks. Niemi 2002, 126; Haapaniemi 2003a, 40–44 ja 2003b.

Vaikeaksi nuoren auttamisessa (esim. kouluterveydenhuollon puolella) saattaa osoittautua avuntarpeen kiireellisyyden arviointi nuoren masennus- ja ahdistustilanteissa. Kouluissa puolestaan koetaan voimattomuutta ohjata psyykkisesti oireilevaa nuorta avun piiriin, jos kunnissa ei ole juurikaan tarjota tarvittavia palveluja. Koulun arkea on silloin vain yrittää pärjätä oppilaan kanssa.

Nuorten syrjäytymisen ehkäisy

Selvitystyön tehtävä

Millaisiin konkreettisiin asioihin projekteilla on pyritty vaikuttamaan ja miten?

Nuorten kuntoutuskokeilun projektien kokemusten perusteella on kertynyt tietoa syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tukemisesta ja auttamisesta. Seuraavaksi käydään läpi muutamia hyviä käytäntöjä koskien erilaisia työskentelymuotoja 15–17-vuotiaiden nuorten tukemisessa sekä hyviä käytäntöjä liittyen avun ja tuen yksilöllisyyteen ja toiminnan välineisiin. Näitä ovat tukihenkilötoiminta, yhteistyö perheiden kanssa, nuorten tutkimus- ja selvittelyjaksot, kuntoutussuunnitelmien perusteellinen laadinta ja hyväksikäyttö, työn avulla oppiminen, yksilöllisesti tuettu oppimisympäristö, tehostettu oppilaanohjaus ja ammatinvalinnan ohjaus sekä vapaa-ajan toimintaan satsaaminen. Verkosto- ja sidosryhmäyhteistyötä käsitellään omassa luvussaan myöhemmin.

Tukihenkilötoiminta

Nuorella ei välttämättä ole lähellään turvallista aikuista, tai jos turvallinen aikuinen ja aikuisen malli kotona onkin, tarvitsee moni syrjäytymisvaarassa oleva nuori myös ”ulko-puolisen” aikuiskontaktin vanhempien työtä tukemaan. Nuoret ovat helposti epäluuloisia siinä vaiheessa, kun on tullut vaikeuksia ja nuori on menettänyt luottamuksen ihmisiin. He tarvitsevat kehityksensä tueksi aikuisten mahdollisimman johdonmukaista ohjausta.

Tukihenkilö on nuorten kuntoutuskokeilun projekteissa ollut nuorelle turvallinen aikuinen, joka ei ole kiireessä ohittanut nuoren asiaa, vaan hän on pysähtynyt nuoren kanssa ja viestittänyt, että hän välittää nuoresta ja nuoren asiasta. Syrjäytymisvaarassa olevat nuoret tarvitsevat pitkäkestoisen aikuiskontaktin eli jonkun henkilön, joka on aidosti kiinnostunut nuoresta ja jolla on aikaa ja joka yhdessä nuoren kanssa rakentaa nuorelle ”jatkopolkua” pienin askelin. Nuorten tukihenkilöinä on ollut sekä vapaaehtoisia työntekijöitä että virkatyötä tekeviä toimijoita eri sektoreilta: kouluista, sosiaali- ja terveystoimesta, nuorisotoimesta/ -työstä ja työvoimatoimista (mukaan lukien työpajat). Tukihenkilöitä nuorella on ollut yksi tai kaksi. Yhdessä nuoren ja perheen kanssa he ovat paneutuneet nuoren tilanteeseen. Tukihenkilöt ovat koonneet nuoren ympärille tarvittavaa palveluverkostoa ja omalla persoonallaan olleet nuoren apuna ja tukena luomassa myönteistä ilmapiiriä, sellaista ilmapiiriä, että nuori selviää, eikä lannistu vastoinkäymisistä, vaan tukihenkilön kanssa pääsee asioissa eteenpäin.

Silloin, kun tukihenkilöinä on ollut vapaaehtoisia, nuoren kanssa työskentely ei ole ollut sidottu virka-aikaan, vaan nuorella on aina ollut joku, jolle on voinut puhua ja soittaa koska tahansa, tai vaikkapa harrastaa yhdessä. Omassa virassaan tukihenkilötyötä tekevät ovat järjestäneet yhteistä aikaa nuoren kanssa yleensä päivisin, mutta lähtökohtana on ollut mahdollisimman joustava tavoitettavuus puolin ja toisin. Luottamus nuoreen ja vanhempiin on yleensä saatu, kun on keskusteltu avoimesti ja luottamuksellisesti ja on asetettu yhdessä realistisia tavoitteita, joihin nuoren on ollut mahdollista päästä.

Monta kertaa nuorten tilanteet ovat vaikeita ja tukihenkilö joutuu vaativassa työssään olemaan varsin yksin, jolloin esiin nousee kysymys työssä jaksamisesta. Työnohjauksen järjestäminen tukihenkilöille on tämän vuoksi tärkeää.

Yhteistyö perheiden kanssa

Projektien ja eri sektoreiden toimijat pitävät poikkeuksetta nuoren perhettä tärkeimpänä yhteistyökumppanina, jos siihen vain on mahdollisuus. Se, että ainakin toinen vanhemmista realistisesti näkee nuoren tilanteen ja kotijoukot saadaan työskentelyyn mukaan, on yksi tukeva lähtökohta päästä auttamaan tuen tarpeessa olevaa nuorta. Nuoren kannalta se on myös turvallinen lähtökohta, koska silloin nuorta lähellä olevat aikuiset puhuvat asioista samalla tavalla. Tilanne, jossa vanhempia ei saada yhteistyöhön mukaan tai vanhemmat eivät puutu nuoren tekemisiin, eivät tue lastaan tai hyväksyvät (jopa tukevat) vääränlaisen toiminnan, on nuoren auttamisen kannalta vaikea lähtökohta.

Kuntoutuskokeilun projekteissa ja eri sektoreiden toimijoiden työssä on lähtökohtana ollut nähdä nuori osana perhettä ja perhe voimavarana. Jos on ollut mahdollista, yhteistyötä on perheiden kanssa tehty eri muodoissa. On järjestetty muun muassa yhteisiä keskusteluja, säännöllistä yhteydenpitoa, kotikäyntejä, perhetapaamisia, vanhempainryhmiä ja tehty perhetyötä. Pääasiassa nuorten vanhemmat ovat kokeneet yhteistyön hyvänä ja saaneensa projektista tukea myös itselleen vanhempana⁹⁷. Saamaansa tukea vanhemmat kuvasivat muun muassa seuraavasti:

”on saanut itselle vähän hengitystilaa ja uutta puhtia, kun on ollut myös muita vastaamassa nuoren ongelmiin, eikä ole enää aivan yksin ongelmien kanssa”

”on saanut tukea nuoren kannustamisessa eteenpäin sekä varmuutta nuoren koulunkäynnin ja tulevaisuuden suhteen”

”joku muukin välittää nuoresta, eikä tarvitse olla yksin murrosikäisen ongelmien kanssa”

”projekti on osaltaan ollut jakamassa vastuuta”

⁹⁷ Ks. Suikkanen ym. 2004, 137–169.

”nuoren stressioireiden poistuttua myös oma stressi poistui”

”on oppinut näkemään vastuuntuntoisen puolen toivottomana tapauksena pitämässäni nuoressa; en ole ainoa, jolla on vaikeuksia nuoren kanssa”

”vanhempana saatu hyöty on että nuoren arki sujuu”

”positiivisesti vaikuttanut itseensä kun on huomannut nuoren mielellään osallistuvan projektiin.”

Projekteissa keskeisenä asiana on ollut tukea vanhempien kasvatustyötä. Toisinaan se on tarkoittanut vanhempien rohkaisemista luottamaan itseensä kasvattajina ja ottamaan käyttöön ne keinot, joita heillä on. Nuoren terveeseen kehitykseen ei tarvita ”supervanhemmuutta” eikä sellaisia valmiuksia, joita ei normaaliperheessä ole⁹⁸.

Kasvatustyön tukeminen on vanhastaan nähty koulujen tärkeänä tehtävänä⁹⁹. Tutkimusten mukaan vanhempien tuki ja kodin koulumyönteisyys on merkittävä tekijä lapsen koulu- menestyksessä. Myös kokemukset koulun ongelmatilanteiden hoitamisesta osoittavat vanhempien mukanaolon tärkeyden.¹⁰⁰ Osa nuorten kuntoutuskokeilun hankkeista lähti liikkeelle vahvasti koulutoimen suunnalta. Niissä perheiden kanssa tehtävä yhteistyö on sisällyttäen ollut enimmäkseen sitä, mitä on tehty tähänkin saakka, mutta yhteistyö on pyritty tekemään entistä paremmin. Esimerkiksi Mun Juttu -hankkeen yhdellä paikkakunnista on yläasteella laadittu erityinen ”etenemissuunnitelma” haastavia oppilaiden tilanteita varten sisältäen myös vanhempien kanssa tehtävän yhteistyön.

Sosiaalityön näkövinkkelistä projektit ovat olleet hyvä työväline yhteistyön kynnyksen madaltamiselle perheiden suuntaan, koska projektia on ollut helppo tarjota nuorelle. Kun nuorelle on voitu tarjota osallistumista projektiin ja järjestää sosiaalityöntekijän kanssa yhteispalaveri vaikka nuorisotoimen tiloihin, on se joillekin nuorille ja vanhemmille ollut positiivisempi avaus yhteistyölle kuin tuleminen sosiaalitoimistoon. Vastaavanlaisia kokemuksia on myös perheneuvolatyön suunnalta. Projekti on ollut keino saada yhteistyöhön vanhempia, jotka ovat ehkä kieltäytyneet yhteistyöstä aiemmin.

Nuorten tutkimus- ja selvittelyjaksot

Tärkeänä osana nuorten tilanteen selvittämisessä ja tuen tarpeen arvioinnissa ovat olleet nuorille tehdyt tutkimus- ja selvittelyjaksot. Eri projekteissa nuorten erilliset kuntoutustutkimukset on toteutettu eri tavoin, mutta yhteisenä ideana on ollut selvittää nuoren tilanne perusteellisesti ja tältä pohjalta suunnitella nuoren tuen järjestäminen. Joka viides kokei-

⁹⁸ Matinlompola 2004.

⁹⁹ Opetushallitus 2004, 8–9.

¹⁰⁰ Niemi 1999.

luun osallistuneista nuorista on osallistunut perusteelliseen kuntoutustutkimukseen, jossa on selvitetty laaja-alaisesti, mitä nuoren auttamisessa ja tukemisessa pitäisi ottaa huomioon ja onko nuorella tarvetta kuntoutuspalveluihin. Kykymittausten avulla on selvitetty oppimisvaikeuksia ja tutkittu, mistä vaikeudet johtuvat. Ammatinvalintaa edistäviä testejä on käytetty ja selvitetty, millä tavalla terveys asettaa erityisvaatimuksia nuorelle ja ammatinvalinnalle. Ihan lyhemmälläkin tähtämellä on hankittu perusteellisin tutkimuksin tietoa siitä, onko nuori esimerkiksi psykiatrisen tuen tarpeessa. Joillakin nuorilla on vaikeassa elämäntilanteessa ollut psyykkisiä oireita ja niiden selvittämiseksi on tarvittu psykiatrin tutkimuksia. Kokonaisuutena kuntoutustutkimus on ollut laaja-alainen selvitys sisältäen lääketieteellisen, sosiaalisen ja psykologisen arvioinnin ja tarpeen vaatiessa kliinisen sekä fyysisen ja psyykkisen toimintakykyyn liittyvän tutkimuksen ja ammatinvalintaa edistävät testit. Eri asioita on selvitetty kunkin nuoren tarpeista lähtien.

Nuorten kuntoutuksessa tarvitaan kontakteja nuoren perheeseen ja muihin tausta- ja tukiryhmiin kuten kouluun sekä laitospuolisen kuntoutustutkimuksen ohella avomuotoisia palveluja. Muutamissa projekteissa on tämänsuuntaiseen yhteistyöhön perheiden ja kuntoutuspalveluja järjestävien tahojen kanssa päästykin. Mun Juttu -hankkeessa ovat työntekijät kunnissa saaneet Oulun Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskuksessa järjestetyiltä nuorten tutkimus- ja selvittelyjaksoilta arvokasta tietoa työnsä tueksi ja vastaavasti Tie Huomiseen -hankkeen toimijat Oulun Diakonissalaitoksella toteutetuista nuorten kuntoutustutkimuksista. On ollut tilanteita, että ammattitaitoinen opettaja on havainnut nuoren tarpeen päästä erityisopetuksen piiriin, mutta asia ei ole edennyt koulussa ennen kuin on saatu tutkimus- ja selvittelyjakson avulla ulkopuolinen vahvistus nuoren erityisopetuksen tarpeelle. Kun nuoren tilanne on selvitetty oppimista koskevin tutkimuksin, nuori on saatu erityisopetuksen piiriin. Toisinaan on selvinnyt, ettei nuoren sillä hetkellä kannata hakea esimerkiksi ammattikouluun, jos asiat ovat olleet kovin sekaisin ja nuori on ollut täysin motivoitumaton, vaan nuoren auttamiseksi on tarvittu ensisijaisesti muuta tukea ja mahdollisesti valmentavaa koulutusta ennen ammatillisia opintoja. Toisaalta on ollut moniakin tilanteita, joissa on huomattu, ettei nuorella ole ollut mitään sairautta tai todettavaa rajoitetta oppimisen tai toimintakyvyn suhteen, vaan kaikki mahdollisuudet oppimisen osalta ovat olleet olemassa. Tällaista tietoa vasten on työntekijän ollut helppo nuoren ja perheen kanssa keskustella siitä, että edellytykset ovat olemassa ja kaikki on lähinnä tavoitteista ja asenteista kiinni. Mun Juttu -hankkeessa tutkimus- ja selvittelyjaksojen lausuntojen palautetta on käsitelty yhteisissä palavereissa nuoren, vanhempien ja nuoren tukihenkilö(ide)n kanssa. Näin myös vanhemmat ovat saaneet monipuolisemman kuvan lausunnosta kuin sitä pelkästään itsekseen lukemalla ja ovat voineet tukea nuortaan elämänhallinnassa ja ammatinvalinnassa tarvittavaan suuntaan.

Hyvät kokemukset nuorille suunnatuista kuntoutustutkimuksista ovat osoitus siitä, että osan syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tilanteen selvittämiseksi tarvitaan erityistutkimuksia, sellaista ”uudenlaista tuotetta”, joka edesauttaa nuoren oireilun taustalla olevien

tekijöiden selvittämistä¹⁰¹. Peruskouluissa on oppilaita, joilla menee kuudennella ja seitsemännellä luokalla aivan hyvin, mutta yhtäkkiä nuoresta tulee kahdeksannella tai yhdeksännellä luokalla alavireinen, eivätkä opettajat tiedä mikä nuorella on, tai yhdeksättä luokkaa päättävän nuoren osalta on epävarmaa, kuinka hän tulee selviämään tavallisessa ammattikoulussa. Opiskelupaikan saaminen nuorelle on tällaisessa tilanteessa näennäisratkaisu, jos aiotaan, että nuori todella saa ammatin ja on työkykyinen. Yksilöllisen reitin löytäminen edellyttää nuoren tilanteen perusteellista selvittämistä, jottei nuori vain jotenkin ilman tukea luovi peruskoulua läpi heikoin arvosanoin, jolloin näkymät entisestään kaventuvat, vaan päästään tunnistamaan nuoren oppimiseen ja ammatinvalintaan liittyvät riskitekijät ajoissa ja vaikuttamaan niihin. Jatko-opintoihin ohjaaminen ei onnistu, jos nuoren muut asiat eivät ole kunnossa.

Kuntoutus(toiminta)suunnitelma

Jokaisessa kuntoutuskokeilun projektissa nuorelle on laadittu kuntoutussuunnitelma, josta on käytetty eri nimityksiä (kuntoutumissuunnitelma, toimintasuunnitelma, elämänsuunnitelma). Periaatteena on ollut, että nuori on aina mukana omassa asiassaan ja yleensä kuntoutussuunnitelman ovat laatineet nuori, nuoren vanhemmat ja tukihenkilö yhdessä. Tukihenkilön sijasta kuntoutussuunnitelman teossa on saattanut olla myös projektityöntekijä tai toimija kunnan/ kaupungin joltain sektorilta. Mahdollisuuksien mukaan kuntoutussuunnitelman laatimiseen on käytetty pitkiäkin aikoja. Lopullinen suunnitelma on saattanut täsmentyä esimerkiksi puolen vuoden työn tuloksena. Pohjatyö on pyritty tekemään tarkasti, jotta nuoren tilanteesta on voitu hahmottaa kokonaisuus. Jos pohjatyö ei ole riittävää ja tavoitteiden asetteluun edetään liian nopeasti, voi nuoren olla vaikea pysyä omassa asiassaan mukana. Siksi pohjatyö ja kokonaisuuden hahmottaminen on tehty huolella, mikä on ollut perusta tavoitteiden asettelulle.

Kuntoutussuunnitelmaan on kirjoitettu ne konkreettiset asiat, joihin nuoren kohdalla yritetään vaikuttaa, ja keinot, joilla päämääriin pyritään. Asioita, joihin nuorten kohdalla on pyritty vaikuttamaan ovat olleet esimerkiksi:

- herääminen aamulla ja kouluun meneminen tiettyyn aikaan
- koulukirjojen mukaan ottaminen
- pysyminen koulussa koko koulupäivän ajan
- turhien poissaolojen jääminen pois
- läksyjen tekeminen
- oma-aloitteisuuden lisääminen
- itsestä huolehtiminen
- vastuun kasvattaminen
- itsetunnon vahvistaminen
- sosiaalisten taitojen kehittyminen
- säännölliseen vuorokausirytmiiin pääseminen

¹⁰¹ Ks. Suikkanen ym. 2004, 226.

- jossain aktiivisessa toiminnassa mukana oleminen (jos koulu keskeytynyt)
- peruskoulun päättötodistuksen saaminen
- päihteistä irtipääseminen
- jonkun harrastuksen saaminen
- tulevaisuusajattelun kehittyminen (ei eletä vain päivää kerrallaan, vaan löydetään jokin kiinnekohta, mihin pyritään)
- kouluarvosanojen korottaminen
- opiskelumotivaation kehittyminen
- kiinnostavan ammattialan ja opiskelupaikan löytyminen
- jatko-opintoihin hakeutuminen
- toisen asteen opinnoissa pysyminen
- elämänhallinnan vahvistuminen.

Yleensä kuntoutussuunnitelmaan on kirjattu päivittäistä toimintaa, koulunkäyntiä, opintoja, vapaa-aikaa ja harrastuksia sekä terveydentilaa koskevia asioita. Tavoitteissa on lähdetty liikkeelle pienistä (mutta nuoren näkökulmasta suurista) asioista, esimerkiksi siitä, että nuori menee nukkumaan riittävän aikaisin illalla, pyrkii lisäämään oma-aloitteisuuttaan, huolehtii puhtaudestaan, ei myöhästy koulusta, turhat poissaolot jäävät pois ja nuori huolehtii kotitehtävistään. Pienistä tavoitteista on edetty suurempiin kuten arvosanojen korotuksiin, tavoitteeseen peruskoulun päättötodistuksesta tai ammatillisten opintojen selkiytymisestä. Kuntoutussuunnitelmaa tehdessä on yhdessä nuoren kanssa pohdittu tavoitteiden toteuttamisen edellytyksiä eri toimijoiden käytännön tekoja myöten, eli on suunniteltu minkälaista tukea nuori voi saada tavoitteidensa saavuttamiseksi kodista, tukihenkilöltä ja muulta yhteistyöverkostolta. Kuntoutussuunnitelmassa on sovittu myös tavoitteiden toteutumisen seuraamisesta ja tarkistamisista säännöllisin väliajoin. Suunnitelma on vahvistettu nuoren, vanhempien ja suunnitelman teossa mukana olleen työntekijän allekirjoituksin.

Projektien kokemusten mukaan nuoren allekirjoittaessa kuntoutussuunnitelman nuori myös sitoutuu toimintaan aivan eri tavoin kuin suullisissa sopimuksissa. Kirjallisia sopimuksia eri toimijat ovat käyttäneet myös muissa yhteyksissä. Esimerkiksi erityisopettaja on peruskoululaisten kanssa saattanut tehdä kirjallisia sopimuksia käyttäytymisestä, poissaoloista ja muista vastaavista asioista ja hän kertoi kokemuksenaan, ettei nuori yleensä laita nimeänsä paperille, jollei nuori edes jollakin tavalla sitoudu sovittuun asiaan. Myös toisen asteen oppilaitoksissa on ollut hyviä kokemuksia kirjallisista sopimuksista, joita opinto-ohjaaja on tehnyt oppilaan kanssa esimerkiksi kertyneiden rästisuoritusten hoitamisesta. Kaiken lähtökohtana on ollut se, että kuntoutussuunnitelma on nuorta ja nuoren tukemista varten, eikä se haudaudu mappiin.

Työharjoittelu ja työpaikkaopiskelu – työn avulla oppiminen

Työharjoittelu ja työpaikkaopiskelu ovat olleet kiinteä osa kuntoutuskokeilun projektien toimintaa. Niiden tavoitteena on ollut saada nuori ymmärtämään, mikä merkitys oppimisella on, auttaa nuorta löytämään omia kiinnostuksen alueitaan ja vähitellen kiinnittää hänet jatko-opintoihin. Työharjoitteluun on kokeilun nuorista osallistunut joka toinen.

Syrjäytymisvaarassa olevien nuorten käsitys omista kyvyistä oppimisen suhteen on yleensä melko puutteellinen. Useinkaan nämä nuoret eivät ole hyviä koulussa, mutta he osaavat tehdä käsillä asioita. Työharjoittelun ja työpaikkaopiskelun avulla on pystytty tarjoamaan näköaloja ja onnistumisen kokemuksia nuorille, joille koulunkäynti (peruskoulun suorittaminen) tai koulutukseen pääsy toiselle asteelle on normaalien kanavien kautta ollut epätodennäköistä.

Kun esimerkiksi peruskouluikäisillä koulu ja työpaikkaopetus on liitetty toisiinsa, on onnistuttu luomaan nuorelle ymmärrys siitä, miksi kannattaa opiskella. Nuoret ovat olleet harjoittelemassa eri työpisteissä ja välillä koulussa. Työharjoittelujen avulla on pystytty ylläpitämään säännöllistä päivärytmiä (joka koulupäivinä on voinut olla nuorelle hyvinkin hankalaa) ja löytämään kiinnekohta tulevaisuudesta, jotta nuorelle on syntynyt jokuaan asia, minkä takia kannattaa käydä koulua. Positiivinen palaute työpisteistä on antanut motivaatiota. Nuori on voinut kokea, että hänessä on paljon hyvää ja toimivaa, vaikka koulussa kaikki ei menekään hyvin. Nuori on myös saanut työelämätietoutta eli tietoa siitä, mitä se tarkoittaa, että mennään aamulla töihin, on säännölliset työajat ja käyttäydytään sopimusten mukaisesti. Sillä, että nuoret ovat päässeet käytännössä tutustumaan eri ammatteihin, on nuoren oman tuntemisen, vahvuuksien ja kiinnostusten alueiden löytymisen kannalta ollut selkeä merkitys.

Omaura-opiskelussa viedään oppimistilanteet tietoisesti ympäröivään yhteiskuntaan ja sielläkin niihin tilanteisiin, joissa opiskeltavia tietoja ja taitoja tarvitaan ja käytetään. Se, miten opetetaan, muodostuu oleellisemmaksi kuin se, mitä opetetaan, mikä tarkoittaa muutakin kuin luokassa tapahtuvaa opetusta. Koulualergisten ongelma ei useinkaan ole oppimiskyvyttömyys, vaan motivoitumattomuus luokkahuonemuotoiseen opiskeluun.¹⁰² Koulun ja työpaikkaopiskelun liittäminen toisiinsa auttaa näkemään asioiden yhteyksiä ja opiskelijat saavat välittömän merkityksen sille, miksi taitoa on opiskeltava. Työjaksoilla nuoret tekevät työpaikkatehtäviä, jotka sivuavat kyseistä työpaikkaa, mutta samalla ne liittyvät koulussa opittuihin asioihin. Työpaikalla on työnhajaaja, jonka puoleen nuori voi kääntyä, kun tulee ongelmia ja häneltä voi kysyä neuvoa myös työpaikkatehtävien tekemisessä. Työssä ei opita pelkästään teknisiä taitoja, vaan myös tulemaan toimeen toisten työntekijöiden kanssa ja ottamaan vastuuta. Työjaksojen aikana nuoret luovat suhteita aikuisten maailmaan, tutustuvat elämäntapaan joka perustuu itsensä elättämiseen ja aikuisuuteen, löytävät itsestään uusia kykyjä ja huomaavat selviävänsä erilaisista tilanteista. Samalla pitkäjänteisyys kehittyy ja kiinnostus oman tulevaisuuden suunnitteluun herää.¹⁰³ Tulevaisuusajattelun kehittäminen on hyvin tärkeää. Jos nuorella ei ole kuvaa tulevaisuudesta ja omista mahdollisuuksista tai ne eivät ole realistisia (nuori esim. kuvittelee saavansa hyväpalkkaisen ja arvostetun työn ilman koulutusta), tulee elämästä helposti ”päivä kerrallaan elämistä” eikä motivaatiota synny. Motivaation syntymisen edellytyksenä on, että nuori pystyy näkemään omat mahdollisuutensa ja hänellä on positiivisia ja itseään kiinnos-

¹⁰² Enqvist & Onttonen 1998, 27; Pelastakaa pojat 2003; myös Komonen 2004, 121.

¹⁰³ Enqvist & Onttonen 1998, 27; myös Komonen 2004, 121.

tavia päämääriä. Motivaatio on oleellinen. Silloin yksikin pieni muutos, jos se on positiivinen, saattaa vaikuttaa nuoren koko elämään esimerkiksi itsetunnon kautta.

Osa projektien nuorista on peruskoulun suorittaneita. Joillakin heistä on ollut takanaan opintojen keskeytyminen tai useampiakin keskeytymisiä toisella asteella. Osa ei ole peruskoulun jälkeen hakenut minnekään opiskelemaan, vaan on jäänyt kotiin. Nuorta, joka ei ehdottomasti ole halunnut hakeutua ammatillisiin opintoihin, ei projektissa ole työnnetty sinne väkisin, vaan on etsitty pehmeämpää alkuun pääsemistä ammatilliselle uralle ja vaihtoehtoisia ratkaisuja. Nuorelle on tarjottu työharjoittelun avulla työssäoloa ja oppimista sekä työelämän sääntöihin tutustumista tuetusti, jotta mahdollisesti jo pitkän ajan syntyntä kouluvastaisuutta on pystytty purkamaan ja nuori on löytänyt omia kiinnostuksen alueitaan ja alkanut nähdä, että hänkin voi oppia, ihan kirjoista opiskella.

Työharjoittelussa nuori on voinut opetella säännöllistä päivärytmiä ja sitä, mitä se merkitsee, jos töistä jäädään pois tai jokin töissä sovittu asia jätetään tekemättä. Tavoitteena on ollut saada nuori näkemään, että hänen tekemisillään on vaikutusta muihin. Toisaalta on rohkaistu nuorta näkemään, että elämää on myös nuoren ”ympyröiden” ulkopuolella eli nuorella on mahdollisuuksia ja hän pystyy vaikuttamaan elämäänsä; nuorella on vaihtoehtoja ja hän tekee valinnan, mikä on ollut yksi keino vastuuttaa nuorta. Työharjoittelu on ollut nuorelle myös paikka oppia kohtaamaan ongelmia ja vastoinkäymisiä, koska jos töissä jokin asia ei ole onnistunut, niin tilannetta ei ole voinut purkaa väärällä tavalla (esim. huonolla kielenkäytöllä ja riehumalla), vaan asia on pitänyt saada selvitettyä puhumalla. Työharjoitteluun on säännöllisin väliajoin kuulunut seurantapalaveri, jossa on yhdessä nuoren, nuoren työnohjaajan ja tukihenkilön kanssa käyty läpi harjoittelujaksoa ja annettu kasvotusten palautetta. Harjoittelupaikasta on arvioitu, miten nuori on toiminut, ja nuori on vastaavasti kertonut, miten hänen mielestään on mennyt. Samalla nuori on opetellut palautteen vastaanottamista ja sen antamista.

Työharjoitteluista ja työpaikkaopiskelusta projekteissa on pääasiassa hyviä kokemuksia. Oikean työn tekeminen on ollut nuoria motivoiva asia. Muutamille on ollut oikea ”lottovoitto”, kun nuori on saanut onnistumisia ja hyvää palautetta ja on voinut kokea olevansa tärkeä ja että hänestä välitetään ja että hänestä huolehditaan.

Yksilöllisesti tuettu oppimisympäristö

Peruskouluissamme voidaan antaa luokkamuotoista erityisopetusta pienryhmissä oppilaille, joilla on oppimisvaikeuksia, sosiaalisia ja tunne-elämän ongelmia, ja erityisopetusta myös yksittäisissä aineissa, joissa nuorella on vaikeuksia ja pitkäjänteisen, yksilöllisen ohjauksen tarve. 1990-luvun lopussa useampi kuin joka kuudes peruskoulun oppilas oli erityisopetuksessa ja joka 30. luokkamuotoisessa erityisopetuksessa.¹⁰⁴ Myös monella projektien nuorista on esy¹⁰⁵-

¹⁰⁴ Rinne 2001, 117.

¹⁰⁵ Sopeutumattomien erityisopetus; ks. Haapaniemi 2003a.

tausta ja muutamat ovat projektin aikana päässeet erityisopetuksen piiriin. Yleensä näiden nuorten tilannetta kuvaa se, että he tarvitsevat kehityksensä ja oppimisensa tueksi turvallisen aikuisen mahdollisimman johdonmukaista ohjausta. Oppimisympäristöksi he tarvitsevat pienryhmän, jossa yksilöllisesti suunnattu tuki on mahdollista.

Yleensä nuori, jolla koulu menee huonosti, on ahdistunut ja huolestunut omasta tilanteestaan, vaikka hän ei välttämättä sanoin osaisi sitä sanoakaan. Ja aika usein nuori osaa pukea huolensa myös sanoiksi, jos mikään ei hänen mielestään onnistu. Silloin ”löylyn lisääminen” ja ahdistuksen lisääminen ei paranna tuloksia, vaan nuoren ahdistusta täytyy tavalla tai toisella pystyä vähentämään ja luomaan toivoa siitä, että yhdessä ongelmista selvittäään. Tähän projekteissa on pyritty koulujen kanssa yhteistyössä pienryhmäopetuksen avulla. Monella projektin nuorista on ollut henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS) entuudestaan tai suunnitelma on tehty projektin aikana. Suunnitelma on kunkin oppilaan oma etenemishjelma, jossa oppimistavoitteet asetetaan siten, että nuorella on realistiset mahdollisuudet suoriutua niistä yksilöllisen tuen avulla. Yleensä projektin nuoret ovat ottaneet tämän avun vastaan hyvin. Pienryhmäopetukseen pääseminen on ollut heille helpotus ja helpottanut koulunkäyntiin kasautunutta taakkaa. Motivaa-tiota kehitettäessä nuori on tarpeen vaatiessa jopa haettu (tai soitettu) kouluun. Nuorelta on vaadittu täsmällisyyttä, josta ei ole lipsuttu. Sosiaalisin perustein, ilman diagnoosia maksettu Kelan kuntoutusraha, jonka maksamiseen nuorten kuntoutuskokeilussa on ollut mahdollisuus, on ollut erityistä tukea vaativien nuorten kohdalla hyvä kannustin. Se on osoittanut, että nuorissa on potentiaalia, kunhan olosuhteet muovataan sopiviksi.

Koulutyön tueksi on järjestetty läksypiirejä, jotka ovat ohjattuja läksypiiritunteja. Osalla nuorista ei syystä tai toisesta tule tehtyä läksyjä kotona, eikä kotonakaan niiden tekemistä valvota. Yläasteella on nuoria, jotka eivät välttämättä ole tehneet läksyjä moneen vuoteen. Nuori on jo ajat sitten saattanut ”pudota kärryiltä” niin pahasti, ettei hän enää osakaan tehdä läksyjä yksin. Läksypiirissä nuori on voinut tehdä läksyjä tuetusti opettajan ohjauksessa. Aineenopettaja on tarvittaessa ohjannut nuoren läksypiiriin, jonka toiminta on järjestetty nuoren omalle vapaatunnille. Läksypiiritunnilla kukin on tehnyt läksyjä siitä aineesta, josta on ollut jäljessä. Muutamissa nuorten kuntoutuskokeilun projekteissa on sovittu, että projektissa mukana olevien nuorten velvollisuutena on käydä läksypiirissä säännöllisesti. Moni nuorista on käynyt läksypiirissä myös aina ennen koetta sellaisissa aineissa, joista on aiemmin tullut nelonen tai aine on oppilaalle muuten vaikea. Läksypiirissä on kerrattu koealueen asioita ja tehty siihen liittyviä tehtäviä ja yritetty näin tukea tunneilla saatua opetusta. Läksypiirissä nuori on voinut saada myös tukiopetusta tilanteessa, jos hän on joutunut esimerkiksi sairauden vuoksi olemaan pois koulusta. Läksypiiristä on hyviä kokemuksia, koska siellä nuori on voinut saada läksyjensä tekemiseen tukea, mikä on monelle syrjäytymisvaarassa olevalle nuorelle edellytys sille, että läksyistä pystyy ylipäättään selviytymään.

Peruskoulun suorittaneiden nuorten kohdalla monet projektit ovat tehneet yhteistyötä koulujen kanssa. Nuorten oppimistilanne on selvitetty ja he ovat voineet pienessä luokkaryh-

mässä opiskella asioita ja korottaa päättötodistuksensa numeroita tenttimällä. Heikon päättötodistuksen saaneilla on yleensä paljon aukkokohtia perustiedoissa ja -taidoissa. Arvosanojen korottamisella nuorille on pyritty saamaan sellaiset perustiedot ja -taidot, että nuori pystyisi hakemaan haluamaansa koulutukseen ja opiskelu toisella asteella onnistuisi paremmin.

Myös toisella asteella on tarvittu tukitoimia nuorille, jotta he ovat pystyneet selviytymään opinnoissaan. Nuorelle on voitu tehdä henkilökohtainen opiskeluohjelma ja toteuttaa yksilöllisiä opetusjärjestelyjä. Oppilaitoksesta ja opiskeltavasta alasta riippuen nuori on voinut suorittaa esimerkiksi kokeilta suullisesti. Jos luokkamuotoinen koulutyöskentely ei ole lähtenyt onnistuakseen, nuori on joissain oppilaitoksissa voinut mennä työssä oppimisjaksolle eli oman alansa työpaikalle ja työkokemus on riittänyt joidenkin vapaasti valittavien opintojen suorittamiseen. Mikäli nuorella on ollut edellytyksiä, hän on näillä jaksoilla voinut tenttiä teoria-aineita, eikä hänen silloin ole tarvinnut olla oppitunneilla. Nuorella on ollut tukihenkilö, joka on seurannut opiskelua, pitänyt yhteyttä ja käynyt tarvittaessa oppilaitoksessakin tapaamassa. Oppilaitoksessa puolestaan on ollut sellainen yhteyshenkilö projektiin päin, joka on seurannut nuoren poissaolot ja asioiden sujumisen. Yleensä peruskoulussa erityisopetuksessa opiskellutta nuorta ei ole suoraan ohjattu erityisopetukseen toisella asteella, vaan nuoren on annettu ensin yrittää ja kokeilla, mutta tarvittaessa hänelle on tehty henkilökohtainen opiskelusuunnitelma.

Tehostettu oppilaanohjaus ja ammatinvalinnan ohjaus

Nuori, joka pärjää koulussa, saa onnistumisen kokemuksia koulusta, mutta nuori, jolla ei minkään aineen osalta ”loista tähteä taivaalla”, ei niitä koulusta saa. Heikosti koulussa menestyvät tarvitsevat vaihtoehtojen näyttämistä, jotta he kiinnostuvat miettimään tulevaisuuttaan. Tutkimus- ja selvittelyjaksoilla on nuorelle tehty erilaisia testejä ja haettu esiin nuoren vahvuuksia, sillä nuorelle, joka ei ole kiinnostunut mistään, tieto omista kyvyistä ja positiivinen palaute antavat yleensä itsevarmuutta, että ”minusta on johonkin”. Positiivinen tukeminen ja sen näyttäminen nuorelle, miten asiat ovat edenneet ja mitä nuori voi saavuttaa, ovat auttaneet nuoria parantamaan käsitystä itsestä.

Projekteissa nuorten ammatillisen kiinnostuksen etsimiseen on pystytty käyttämään aikaa, mikä on monen kohdalla ollut ammattitoiveiden löytymisen edellytys. Omia kiinnostuksen alueita on selvitetty ammatinvalinnan ohjauksessa yhdistäen ohjaus työharjoitteluun mahdollisesti useassakin työpaikassa. Nuorten kanssa on tehty tutustumiskäyntejä oppilaitoksiin ja osa (15 prosenttia koko kokeilun nuorista) nuorista on osallistunut koulutuskokeiluun, jolloin nuori on ollut oppilaitoksessa muutamasta päivästä viikkoon tutustumassa haluamaansa ammatilliseen linjaan. Projektien rahoituksesta on maksettu matkat, nuoren asuminen paikkakunnalla (esim. oppilaitoksen asuntolassa) ja mahdolliset muut kulut. Tutustumisen jälkeen nuoren hakeminen oppilaitokseen tai tiettyyn opiskelupaikkaan hake-

misesta luopuminen on ollut varmemmalla pohjalla, kun nuori on voinut tutustumisensa pohjalta tietää mitä alan opiskelu käytännössä on.

Nykyisin peruskoulun päättää ”armovitosilla” oppilaita, joiden tiedoissa ja taidoissa on suuria aukkoja, ja heidän mahdollisuutensa aloittaa seuraava opinahjo edes jotenkin samalla tasolla muiden kanssa ovat heikot. Ilman tukea ja ohjausta näiden nuorten toiselle asteelle siirtyminen on helposti sattumanvaraista niin opiskelemaan hakemisen kuin myös oppilaitoksen ja alan valinnan suhteen. Nuori saattaa aloittaa opiskelun, josta hän ei olekaan kiinnostunut, ja keskeyttää. Toisen asteen normaalit tukitoimet eivät aina riitä nuorten auttamiseksi.

Osassa kuntoutuskokeilun projekteja nuorella on ollut mahdollisuus päästä erilliseen valmentavaan koulutukseen, jos hänen opintonsa ovat esimerkiksi keskeytyneet. Pudasjärvellä valmentava koulutus (Merikosken ammatillisen aikuiskoulutuskeskuksen sivupiste) on paikka, jonne nuori otetaan ”siipien alle” suojaan ja aletaan yhdessä miettiä, mitä tehdä, jos nuori keskeyttää opinnot tai ei hakeudukaan mihinkään opiskelemaan. Toiselle asteelle opiskelemaan hakemista ei jätetä nuoren kanssa puheiden varaan, vaan valmentavassa yksikössä voidaan konkreettisesti huolehtia siitä, että nuori siirtyy aikanaan ”seuraavaan pykälään”. Valmentavassa koulutuksessa kartoitetaan nuoren tilanne ja jokaisen kohdalla tavoitteena on ennemmin tai myöhemmin toisen asteen oppilaitokseen hakeminen ja siellä menestyminen. Osalla heikossa tilanteessa olevista nuorista ei ole realistisia mahdollisuuksia edes vuoden sisällä lähteä koulutukseen ja he tarvitsevat pitkäkestoisen aikuiskontaktin ja yhteistyön pohjan rakentamiseksi. Osalle riittää muutaman kuukauden jakso, jonka aikana nuoren kanssa tehdään suunnitelma ammatilliseen koulutukseen hakemiseksi tai keskeytyneiden opintojen jatkamiseksi. Valmentavaan koulutukseen sisältyy työpaikkaopiskelujakso, jonka aikana nuori tutustuu erilaisiin ammatteihin ja sitä kautta nuorelle haetaan motiivia. Tarpeen vaatiessa nuori korottaa peruskoulun arvosanoja. Osa nuorista on mennyt oppisopimuskoulutukseen valmentavan koulutuksen kautta. Tavoitteena on, että valmentavaan koulutukseen saataisiin myöhemmin myös muutama ammattikoulun aloituspaikka, jossa nuori voisi suorittaa ammattitutkinnon, erityisesti sellaiset nuoret, jotka eivät tahdo selvittää yleisissä ammattioppilaitoksissa.

Valmentava koulutus on esimerkki intensiivisestä tuesta ja yksilöllisestä ammatinvalinnan ohjauksesta nuoren tilanteen ja mahdollisuuksien selvittämiseksi. Projekteissa peruskoulun päättävää nuorta ei ole pakolla ”tyrkätty” toisen asteen opintoihin, jos nuori ei ole tiennyt, mistä hän on kiinnostunut tai nuorella ei jostain syystä ole ollut edellytyksiä aloittaa opiskelua toisella asteella. Nuoren on projektin tuetussa ympäristössä ollut mahdollista rauhassa miettiä, kuka minä olen, mikä minua kiinnostaa ja mitä minä haluan tehdä peruskoulun jälkeen. Selvästikin myös toisen asteen oppilaitoksiin tarvitaan tukitoimia näiden nuorten kohdalla, jotta he pystyvät siellä selviytymään. Projektien kokemusten perusteella ainakin muutamissa tavallisissa ammattioppilaitoksissa olisi hyvä olla valmentava linja niille, jotka pääsevät opiskelemaan mutta eivät ilman tukea selviäkään opinnoistaan. Lin-

jalla nuoren olisi mahdollista tuetusti lisätä elämänhallinnallisia ja sosiaalisia taitoja ja uskoa itseensä ja sen myötä löytää oma ammatillinen suuntaus ja paikka.

Nuoret, joilla ei ole kiinnostusta koulunkäyntiin ja moni muu asia on sekaisin, tarvitsevat tehostettua oppilaanohjausta jo yläasteella, mikä on otollinen aika monella tavalla, kun ajatellaan nuorten ammatillista tulevaisuutta ja syrjäytymisen ehkäisyä. Osassa peruskouluja tehdään tehostettua oppilaanohjausta. Oppilaat käyvät läpi luovaa, ohjattua omaa itsetuntemusprosessia oppilaanohjauksessa pohtien omia vahvuuksia, heikkouksia ja kiinnostuksen alueitaan. Erityistä tukea tarvitsevilla on ollut mahdollisuus omakohtaisiin oppilaitoksiin tutustumisiin ja projektinuorilla myös koulutuskokeiluihin.

Vapaa-ajan toimintaan satsaaminen

Nuorten kuntoutuskokeilun projekteissa on tietoisesti huolehdittu, että nuorilla on vapaa-aikana aktiivista toimintaa ja jokin harrastus. Projektien puitteissa nuorisotoimen vapaa-ajan toimintaa on pyritty suuntaamaan selvästi myös syrjäytymisvaarassa oleville nuorille ja saamaan heitä mukaan. Nuorille on järjestetty teemapäiviä, retkiä ja matkoja. Mun Juttu-hankkeessa projektinuorille on noin kerran kuukaudessa järjestetty yhteinen ohjaus- ja motivointipäivä (Ohmo). Ammatillisuuden ohella Ohmo-päivissä on korostunut toimintaympäristön ja kokemusten laaja-alaisuus ja uusien merkitysten löytäminen nuoren elämään. Ohmo-päivinä on oltu yhdessä ja niiden tarkoituksena on ollut saada nuorten elämään uusia sisältöjä ja kokemuksia tukemalla nuorten koulutuksellista ja ammatillista motivointia ryhmässä ja antamalla nuorille mahdollisuus kokeilla erilaisia harrastuksia. Vapaa-ajan toiminnan ohessa nuoret ovat keskenään voineet puhua asioista ja ovat samalla huomanneet, että esimerkiksi muutkin nuoret ovat lähdössä kouluun ja se on muillekin tärkeää. Päivien järjestämistä vastuussa ovat olleet kuntien eri toimijasektorit vuorollaan.

Vapaa-ajan ja harrastusten ohella nuorille on projekteissa pyritty järjestämään aktiivista toimintaa myös kesällä. Kesätöiden ajalta nuoret ovat saaneet sosiaalisin perustein maksettua kuntoutusrahaa. Joillakin paikkakunnilla kesätöitä on järjestetty käyttämällä lastensuojelumäärärahoja.

Tulosten yhteenveto

Projektiin osallistumisen merkitys nuorten kokemana

Kuntoutuskokeiluun osallistuneet nuoret¹⁰⁶ kuudesta projektista arvioivat omalta kannaltaan projektiin osallistumisen merkitystä. Kuvioon 10 on koottu asioita, joista nuoret kokivat saaneensa eniten tukea ja apua itselleen.

¹⁰⁶ Yhteensä 86 nuorta teki täydennystehtävän.

Tuki peruskoulun suorittamiseen

- koulukäyntiin saatu tuki
- yksin työskentely, silloin oppii paremmin
- saa suoritettua peruskoulun ja päättötodistuksen

Työharjoittelut, työkokemus

- tutustuminen eri työaloihin
- oppinut enemmän työasioita, oppinut kaikkea uutta

Tuki toiselle asteelle hakemiseen

- on saanut korotettua numeroita
- on päässyt tutustumaan eri ammatteihin koulutuskokeilujen ja työharjoittelujen avulla
- on saanut tukea oman ja kiinnostavan alan löytämiseksi
- tietää eri kouluista ja ammateista
- tietää paremmin, mihin kouluun hakee
- ilman projektia ei olisi hakeutunut mihinkään kouluun

Aikuisen tuki, tukihenkilö

- joukko aikuisia tukena, jotka ovat auttaneet tukalissa tilanteissa ja rohkaisseet kohtaamaan vaikeat asiat ja auttaneet jatkamaan eteenpäin
- on ollut aina joku, jolle puhua ja soittaa koska tahansa, jos on joku hätä
- on voinut puhua projektityöntekijälle ja on kuunneltu, tuen saanti
- on saanut viettää aikaa tukihenkilön kanssa (käyty kahvilla ja syömässä)
- tukihenkilöstä on tullut hyvä ystävä ja hänen kanssaan on voinut harrastaa ja kokeilla erilaisia asioita

Kaverit, uudet tuttavuudet

- uudet tuttavuudet, ystävien saaminen
- puhuminen toisten projektinuorten kanssa
- mukava projektiporukka ja hyvä yhteishenki

Tuki tulevaisuudensuunnitelmiin

- tavoitteiden asettelu, on saanut tehtyä konkreettisia päätöksiä
- uskalluksen lisääntyminen, on saanut tukea tulevaisuudensuunnitelmiin

Apu konkreettisissa asioissa

- apua asuntoa etsiessä

On päässyt paikkoihin, missä ei ennen ole ollut

- teemapäivät (esim. Ohmo), retket, matkat

Elämänhalun löytyminen

- on saanut elämänhalun takaisin; mikä johtui varmaan pienestä luokasta, jonka ”ryhmähenki” oli olemassa

Kuntoutusraha

- on enemmän taskurahaa
- on voinut ostella kaikenlaista, harrastaa
- on oppinut säästämään
- tuen saanti raha-asioihin liittyen.

Kuvio 10. Nuorten mielestä eniten tukea ja apua projektissa.

Projektin vaikutus nuoren elämään vanhempien näkemänä

Vanhemmat¹⁰⁷ kuntoutuskokeilun kuudesta projektista arvioivat projektin vaikutusta oman nuorensa elämään. Kuvioon 11 on koottu asioita, joita vanhemmat pitivät tärkeimpinä nuoren kannalta.

Nuoren mieliala on muuttunut

- projektiin osallistuminen on nostanut nuoren mielialaa
- nuoreen on tullut iloisuutta

Avoimuus ja itseluottamus ovat lisääntyneet

- nuori on alkanut puhua omista asioista, tullut avoimemmaksi, saanut itseluottamusta ja varmuutta
- nuoresta on tullut rohkeampi sosiaalisissa tilanteissa
- nuoren voimakkaat stressioireet ja tuskaisuus ovat kadonneet
- koulukiusattu nuori on saanut tukea koulun jatkamiseen

Nuori kokee välittämistä

- nuori kokee muidenkin välittävän hänestä
- sopeutuminen uusiin ihmisiin ja yhteiseen toimintaan

Päivärytmi on normalisoitunut

- vastuu heräämisestä, päiviin tullut sisältöä

Vastuullisuus on lisääntynyt

- nuori on alkanut huolehtia itsestä ja oppinut aikuisten tukemana itsenäiseen vastuun kantamiseen
- nuori on tullut vastuullisemmaksi ja ajattelee positiivisemmin
- projekti on auttanut nuorta ymmärtämään ja kantamaan vastuuta arkipäivän asioista
- projekti on auttanut sitoutumaan
- työtehtävien omatoiminen suorittaminen
- kun nuori on saanut tehdä työtä ja siitä rahaa, ei enää myöhästymisiä

¹⁰⁷ Yhteensä 37 nuoren vanhempi/ vanhemmat vastasivat kyselyyn.

Asenne ja motivaatio koulunkäyntiin ovat muuttuneet

- nuoren asenne kouluun on parantunut ja vastenmielisyys koulunkäyntiä kohtaan on vähentynyt
- koulunkäynnissä on tapahtunut myönteinen muutos, nuori tekee kotitehtävänsä
- koetulokset ja arvostukset ovat parantuneet, onnistumisen ilo näkyy nuoren kasvoista
- luvattomat poissaolot ovat vähentyneet, nuori käy koulua säännöllisesti, kuntoutusraha on kannustanut

Peruskoulu tulee suoritettua

- nuori on ryhdistäytynyt niin, että hän saa suoritettua peruskoulun

On tapahtunut muutoksia konkreettisessa toiminnassa

- alkoholin käyttö on vähentynyt, käytöstavat ovat parantuneet
- kotona jo keskustellaan ja tehdään kotitöitä

Nuori pystyy ajattelemaan asioita kypsemmin

- nuoren ajattelu on ”järkeväitynyt”
- ajatusmaailma on aikuistuneempaa, seesteisempää
- nuori ajattelee asioita kypsemmin

Nuori on alkanut suunnitella tulevaisuuttaan (esim. jatko-opintoja)

- motivaatio opiskeluun on kasvanut, nuori suhtautuu tulevaisuuteen huomattavasti vakavammin ja realistisemmin
- nuori on alkanut miettiä tulevaisuuttaan ja jatko-opintojaan, osaa ajatella myös oman toiminnan merkitystä tulevaisuuden rakentamiseen
- nuori tietää, että asioiden eteen on tehtävä töitä

Ammatinvalinta on selkiytynyt

- nuori löysi oman alansa, aikaisemmin ei ollut mitään ”hajua”

Nuori on aloittanut toisen asteen opinnot ja pysynyt koulussa

- nuori aloitti opiskelun ammattikoulussa, itseluottamus on kasvanut opiskelumenestyksen myötä
- ammatilliset opinnot keskeyttänyt melko sulkeutunut ”kovis” pääsi opiskelemaan; nuoren luonne on muuttunut reippaammaksi, elämä on tasaantunut ja pikkuhölmöilyt ovat jääneet taakse

Nuori on saanut harrastuksia

- harrastukset ovat tulleet tärkeiksi, erilaiset harrastekokeilut ovat kohottaneet itsetuntoa.

Kuvio 11. Vanhempien mielestä projektin vaikutus nuoren elämään.

Moniammatillisuus ja yhteistyörakenteet

Selvitystyön tehtävä

Millaisia yhteistyörakenteita ja toimivia käytäntöjä on projektien ja palvelujärjestelmän kesken onnistuttu luomaan?

Nuoren auttamisessa projektien ensisijaisena yhteistyötahona on ollut nuoren perhe, mikäli siihen on ollut mahdollisuus eli vanhemmat ovat olleet yhteistyöhaluisia ja -kykyisiä. Perheen lisäksi yhteistyötä on tehty paikallisen verkoston eri sektoreiden toimijoiden kanssa, joskin näkemykset sen suhteen, kuinka laaja yhteistyöverkoston tulisi olla, vaihtelevat. Muutamissa projekteissa on lähdetty siitä, ettei yksittäisen nuoren auttamisessa ja tukemisessa ole tarvetta laajaan verkostoon, vaan riittää että perheen ohella on muutamia yhteistyötahoja kunkin nuoren tarpeen mukaan. Osassa projekteja on kertynyt hyviä kokemuksia laajoista moniammatillisista yhteistyöryhmistä.

Yleisin yhteistyötaho on ollut sosiaalitoimi (taulukko 1). Viisitoista projektia kahdeksastoista on tehnyt yhteistyötä työvoimatoimen ja koulutoimen (lähinnä peruskoulun yläasteen) kanssa. Kelan mainitsee yhteistyökumppanikseen 13 projektia ja nuorisotoimen 12 projektia. Useampi kuin joka toinen projekteista kertoo yhteistyötahonaan olleen toisen asteen oppilaitoksen tai useampia sellaisia ja lähes yhtä moni projekti mainitsee yhteistyökumppanikseen jonkin tutkimus- ja palvelukeskuksen (esim. tarkempien kuntoutustarveselvitysten saamista varten).

Taulukko 1. Projektien yleisimmät yhteistyötahot.

Yhteistyötaho	Yhteistyötä tekevien projektien	
	lukumäärä	osuus (%) kaikista projekteista
Sosiaalitoimi	16	89
Työvoimatoimi	15	83
Koulutoimi	15	83
Kela	13	72
Nuorisotoimi	12	67
Toisen asteen oppilaitos	11	61
Tutkimus- tai palvelukeskus	10	56
Terveystoimi	9	50
Nuorisopoliklinikka	5	28
Seurakunta	5	28
Perheneuvola	4	22
Yritykset	4	22

Terveystoimen kanssa on yhteistyötä tehnyt joka toinen projekteista ja nuorisopoliklinikan kanssa yli neljännes. Runsas neljäsosa projekteista on tehnyt yhteistyötä seurakunnan ja joka viides perheneuvolan ja/ tai paikallisten yritysten kanssa. Muut yhteistyötahot kuten liikuntatoimi, vapaa-aikatoimi, kansanopistot, A-klinikka tai päihdeyksikkö, poliisi, alueen toiset projektit, järjestöt, yhdistykset ja lähiötyö ovat yksittäisten projektien mainitsemia yhteistyötahoja.

Yleensä projektit arvioivat nuorisotoimen samoin kuin sosiaalitoimen kanssa tehdyn yhteistyön riittäväksi (taulukko 2). Vain runsas kymmenesosa projekteista olisi halunnut tiiviimpää yhteistyötä näiden tahojen kanssa. Kaksi kolmesta kokeilun projekteista pitää Kelan ja koulutoimen kanssa tehtyä yhteistyötä riittävänä. Yhteistyön lisäämistä Kelan kanssa toivoo noin joka kolmas projekteista ja koulutoimen kanssa jonkin verran useampi. Eniten kaivataan lisää yhteistyötä terveydenhuollon palvelujen kanssa.

Taulukko 2. Yhteistyön arvioitu riittävyys.

Yhteistyötaho	Niiden projektien osuus (%), jotka	
	arvioivat yhteistyön riittäväksi	toivoisivat enemmän yhteistyötä
Sosiaalitoimi	81	13
Työvoimatoimi	53	27
Koulutoimi	66	40
Kela	69	31
Nuorisotoimi	83	17
Toisen asteen oppilaitos	56	9
Tutkimus- tai palvelukeskus	30	10
Terveystoimi	44	44
Nuorisopoliklinikka	40	20
Seurakunta	20	20
Perheneuvola	25	0
Yritykset	50	25

Paikallisen terveydenhuollon toimijoiden mukaan saaminen verkostoyhteistyöhön on ollut projekteille tärkeää. Kokeilun aikana monissa projekteissa nuorten terveydentilaa ja toimintakykyä on selvitetty tutkimus- ja selvittelyjaksoin erityisissä tutkimuskeskuksissa (esim. Mun Juttu -hankkeessa Oulun Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskuksessa ja Tie Huomiseen -hankkeessa Oulun Diakonissalaitoksella). Kokeilun päätyttyä nuorten erityistutkimusten osalta kunnat ovat riippuvaisia enimmäkseen paikallisista terveystalouksista. Yhteistyön luominen terveydenhuoltosektorin suuntaan on ollut keskeistä, sillä yhteistyön kautta tietoa erityistutkimusten tarpeesta on saatu vietyä eteenpäin paikallisella tasolla. Osassa kuntia yhteistyö on rakentunut varsin vankalle pohjalle. Toisilla paikkakun-

nilla yhteistyön luominen terveydenhuoltosektorin suuntaan on ollut vaikeampaa muun muassa tietosuoja-asioiden vuoksi.

Terveystoimen ohella erottuu koulutoimi. Runsas kolmasosa projekteista olisi toivonut tiiviimpää yhteistyötä koulujen kanssa. Varsinkin alkuvaiheessa ”ulkoisten konsulttien” tulo herätti muutamissa projekteissa vastarintaa koulumaailmassa ja yksittäisten projektien mielestä olisi voinut olla helpompaa, jos projekti olisi syntynyt koulutoimen sisällä ja omana kehitystyönään. Kokeilun kuluessa avautumista koulumaailman suuntaan on tapahtunut ja projektit ovat tarjonneet kouluissa yhden, odotetun välineen puuttua 15–17-vuotiaiden nuorten tilanteisiin. Toisaalta on kouluja, joissa oppilaiden sosiaaliselle tukemiselle on ollut pitkiäkin perinteitä, joita projektin keinoin on onnistuttu vahvistamaan. Monella paikkakunnalla peruskoulut ovat ottaneet projektit vastaan myönteisesti ja kokee ne kokeilun tyypisellä toiminnalla olleen sosiaalinen tilaus.

Kunnissa on projektien myötä saatu valppautta nuorten ongelmien havaitsemiseen ja aiempaa varhaisempaan ongelmiin tarttumiseen. Tuen ja avun piiriin on saatu myös niitä nuoria, joiden kohdalla kyse on ollut enemmän ennalta ehkäisevästä kuin korjaavasta työstä. Yhteistyön avulla on löydetty nuoria, joilla on riski joutua syrjäytymisuhan alle ja pystytty tarjoamaan heille aktiviteetteja ja pitämään yllä päiväjärjestystä.

Muutamissa projekteissa paikalliset yhteistyöryhmät ovat olleet varsin laajoja¹⁰⁸. Esimerkiksi Mun Juttu -hankkeessa Ranualla moniammatilliseen yhteistyöryhmään ovat kuuluneet sosiaalijohtaja, yläasteen kouluterveydenhoitaja ja kaksi erityisopettajaa, kaksi sosiaalityöntekijää ja sosiaaliohjaaja, perhetyöntekijä, vapaa-aikasihteeri, nuorten työpajan ohjaaja, seurakunnan nuorisotyön ohjaaja, työvoimaneuvoja sekä edustaja Kelalta ja poliisista. Posiolla Mun Juttu -hankkeen verkostotoimijoihin ovat kuuluneet yläasteen rehtori, erityisopettaja, opinto-ohjaaja ja kaksi kouluterveydenhoitajaa, kolme sosiaalityöntekijää, perhetyöntekijä, kodinhoidonohjaaja, psykologi, mielenterveyshoitaja, kuntouttavan työtoiminnan ohjaaja, nuorisokulttuurisihteeri, seurakunnan nuoriso-ohjaaja, kaksi työvoimaneuvojaa, työntekijä Kelalta ja poliisi sekä Pudasjärvellä yläasteen erityisopettaja ja opinto-ohjaaja, ammattioppilaitoksen erityisopettaja ja terveydenhoitaja, terveyskeskuksen johtava lääkäri, sosiaalityöntekijä, työvoimaneuvoja ja Kelan edustaja.

Sekä Mun Juttu - että Tie Huomiseen -hankkeissa on koettu, että paikallisella tasolla projekti on luonut puitteita yhteistyölle ja palvellut eri toimijoiden työn tavoitteita nuorten tukemisessa. Erityisesti esille nousee seuraavia asioita:

- ollaan tultu pois omista saarekkeista saman pöydän ääreen, mikä on yhteistyössä tiedon siirtymisen ja todellisen tiedon löytymisen kannalta aivan eri asia kuin jos asiaa hoidetaan puhelimesta tai yksittäisissä, hajanaisissa kontakteissa
- toimijat eri sektoreilta ovat tuoneet oman koulutuksensa ja työnsä kautta näkökulmaa työlle; erilaiset näkökulmat ovat auttaneet kokonaisuuden näkemistä

¹⁰⁸ Yksilötasoisia asioita käsitellään pienemmissä ryhmissä.

- projekti on lähentänyt ammatillisia suhteita; ollaan tultu tutuiksi ja tiedetään toisten toimenkuvasta enemmän, mikä on auttanut kokonaisvaltaisen työn tekemistä
- verkostotyö on osoittautunut hyväksi foorumiksi, jossa nuoren tukemiselle ja auttamiselle on saatu yhteiset pelisäännöt; nuorekin kannalta tilanne on selkiytynyt, kun eri työntekijät ovat puhuneet nuoren asioista samalla tavalla yhteisin tavoittein
- yhteiset toimintatavat ja tavoitteet nuoren auttamisessa ovat edistäneet sitoutumista yhteistyöhön; on ”puhallettu yhteiseen hiileen”
- työtä on jaettu, jolloin kenenkään ei ole tarvinnut itse osata tehdä kaikkea; yhteistyö on vahvistanut yksittäisten toimijoiden tekemää perustyötä ja yhteistyössä on saatu myös vinkkejä omaan työhön
- vastuuta on pystytty jakamaan, jolloin yhteinen vastuu on ollut helpompi kantaa
- projekti on luonut uuden, vahvemman työkalun, jäməköittänyt yhteistyötä ja syventänyt sitä
- yhteistyön ansiosta työ nuorten auttamiseksi on saanut näkyvyyttä ja nuorten asioille on ollut enemmän puolesta puhujia.

Palvelujärjestelmän toiminnan tehostuminen ja laadukkuus

Haastateltavat Mun Juttu - ja Tie Huomiseen -projektien toimijaverkostoista näkevät projektin tehostaneen olemassa olevan palvelujärjestelmän toimintaa ja samalla on nuorten tukemista saatu monien mielestä kehitettyä laadukkaammaksi. Yksi esille nouseva asia on yhteistyön vahvuuden ja hyötyjen *tiedostaminen*. Kun nuorten kanssa työtä tekevät eri sektoreiden toimijat ovat yhteistyön kautta saaneet tietää erilaisista palvelu- ja ratkaisumahdollisuuksista, niin rohkeus tarttua asioihin on kasvanut. Asioita on katsottu ”uusin silmin” ja työhön on tullut uudenlaista valppautta.

Varhaisempi asioihin *puuttuminen* mainitaan toiminnan tehostumisen yhteydessä. Peruskouluissa tiedetään tarkemmin mieltä niiden oppilaiden auttamista, jotka todennäköisesti pääsevät ammattikouluun mutta joilla on suuri keskeyttämisen vaara. Monessa kunnassa heihin on projektin ansiosta saatu kontakti varhemmin kuin ennen. Työvoimaneuvojien kanssa tehdyn yhteistyön ansiosta myös työvoimatoimisto on tiennyt ”pitää heitä silmällä”. Päihteiden käyttöön ja niiden yhteydessä väärinkäyttöksiin ja järjestyssääntörikkomuksiin on eräissä toisen asteen oppilaitoksessa alettu puuttua välittömästi niin, että kaikki tapaukset otetaan oppilashuoltoryhmään jossain määrin.

Nuorten tilanteita on projekteissa seulottu moniammatillisissa yhteistyöryhmissä, jotka ovat kunnissa muodostuneet varsin tiiviiksi seuloiksi. Säännölliseksi muodostuneen yhteistyön myötä tukea tarvitsevien nuorten *seula on tihentynyt*. Muutamissa kunnissa on saatu aikaan toimintamalli tukea tarvitsevien nuorten tunnistamiseksi ja auttamiseksi mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Työtä tehdään olemassa olevilla resursseilla ja palvelurakenteilla yhteistyössä, ja projekti on tarjonnut toiminnalle koordinoinnin ja taloudellisia resursseja. Aikaisemmin, kun kunnissa on ollut moniammatillista verkostotoimintaa

(esim. Ranualla Silta-työryhmä, Pudasjärvellä Syrjis-työryhmä ja Posiolla Seula-työryhmä), niin viranomaisyhteistyö ei ole ollut niin yksilötasolle menevää kuin nuorten kuntoutuskokeilun aikana, vaan se on ollut yleisempää. Aikaisemmassa verkostotoiminnassa ei ole ollut samalla tavalla työväliteitä toimia yksilökohtaisesti ja tukea yksilöitä pitkään. Kuntoutuksen asiakaspalvelun yhteistyöryhmissä on kyllä hoidettu aikuisten asioita, mutta konkreettisia keinoja puuttua erityisesti 15–17-vuotiaiden nuorten tukemiseen ei ole ollut. Oppilashuoltoryhmät ovat toimineet kouluilla, mutta tämä toiminta on tapahtunut enemmänkin koulun sisällä, vaikka mukana ovat olleet sosiaalityöntekijä ja lääkäri. Lisäksi oppilashuoltoryhmien toiminta on ollut enemmänkin korjaavaa kuin varhaista puuttamista, koska oppilashuoltoryhmät tavoittavat yleensä vain pahimmat tapaukset. Projektin ideana on ollut laajentaa nuorten ja heidän perheidensä asioiden hoitoa yhteisvastuullisesti koko kuntasektorille niin, että työ on eri hallintokuntien (koulutoimi, sosiaali- ja terveystoimi, nuorisotoimi/ -työ, työvoimatoimi, Kela) vastuulla. Yksittäinen työntekijä on nuoren ja hänen vanhempiansa suostumuksesta voinut jakaa huolensa nuoresta toisten työntekijöiden kanssa. Samalla *tieto* siitä, että nuoren tilanteesta ollaan tietoisia ja huolissaan, on saatu välitettyä *nuorelle ja nuoren perheelle*.

Eri sektorin toimijoiden yhteistyön laatua ja tehokkuutta on lisännyt *yhteistyön suunnitelmallisuus*. Yhteistyö on ollut konkreettisempaa ja käytännönläheisempää ja sitä tehty tietoisemmin kuin aiemmin. Yksittäinen toimija on voinut luottaa siihen, että muutkin yhteistyöryhmän jäsenet ottavat asian vastaan ja että nuoren auttamisen taustalla on viime kädessä koko moniammatillinen yhteistyöryhmä.

Nuoren *kokonaisvaltaisen auttamisen* kannalta on ollut tärkeää, etteivät eri aloja edustavat työntekijät ole tehneet työtä vain omilla tahoillaan nuoren ja perheen kanssa, vaan työtä on tehty yhdessä nuoren auttamisen kannalta keskeisten tahojen kanssa. Oleellista on ollut *puhuminen* asioista *avoimesti*, koska kokonaisvaltaisen työn tekeminen on vaikeaa, jos ei ole kuvaa kokonaisuudesta. Paikallisella tasolla on opeteltu, kuinka yhteistyötä tehdään: kuinka paljon voi kertoa, millä tavalla ja millaisin ehdoin.

Vanhastaan yksi asioiden hoitoa hidastava tekijä on tiukka vaitiolovelvollisuuden toteuttaminen eri tahoja edustavien työntekijöiden välillä¹⁰⁹. Vaitiolovelvollisuutta säännellään tarkasti ja käytännön tasolla tulkitaan eri tavoin. Nuorten kuntoutuskokeilun projekteissa-kin ovat moniammatillisten ryhmien työskentelytavat vaihdelleet anonyymista keskustelufoorumista, jossa säännöllisesti kokoontuva viranomaistyöryhmä (edustajia sosiaalitoimesta, nuorisotoimesta, seurakunnasta, poliisista sekä kouluista opinto-ohjaajat ja kouluterveydenhoitajat) on keskustellut nuorten asioista yleisellä tasolla, yksittäisten nuorten asioita kartoittavaan yhteistyöhön, jossa yhteistyöryhmä on nuoren ja nuoren vanhempien suostumuksesta keskustellut nuoren asioista avoimesti ja tulkinnut vaitiolovelvollisuuden nuoren asian hoitamisen eduksi. Molemmista tavoista on hyviä kokemuksia, joskin ensin mai-

¹⁰⁹ Ks. Haapaniemi 2003, 212.

nittu tapa tehdä yhteistyötä on vaatinut rinnalleen vastuutahon, joka on tuntenut nuoren nimeltä ja konkreettisesti hoitanut nuoren asiaa.

Tiedonkulku on nuoren auttamisessa olennainen asia. Lainsäädäntö ei kuitenkaan aina ota huomioon moniammatillista työskentelyotetta, vaan eri sektoreiden säännökset on luotu erilaisten historiallisten taustojen pohjalta ja erilaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa. Säännökset ovat eri ammattikunnille erikseen kirjoitettuja ja yhteistyötä ajatellen siksi hajanaisia.¹¹⁰ Turvatyöryhmän muistiossa vuodelta 2000 on kiinnitetty huomiota siihen, että eri sidosryhmiä yhdistävälle ohjeistukselle moniammatillisen yhteistyön toteuttamiseksi on tarvetta. Myös muutamat nuorten kuntoutuskokeilun toimijoista ilmaisivat huolensa siitä, ettei aina tarkasti tiedä, millaista tietoa nuoren tilanteesta saa ja voi siirtää ja kenelle. Tällä hetkellä asia nousee esille muun muassa koulumaailmassa peruskoulusta toiselle asteelle niveltämisvaiheen yhteydessä ja myös silloin, kun kyse on opintojen keskeyttämisestä tai vakavasta koulunkäynnin laiminlyönnistä.

Tiedonkulun ohella *tasavertaisen luottamuksen saavuttaminen* on verkostoyhteistyössä koettu tärkeäksi ja nähty se palvelujärjestelmän toimintaa kehittäväksi nuoren auttamisen kannalta. Ryhmässä on pyritty sellaiseen keskinäiseen luottamukseen yhteistyössä, että asioista on voitu puhua suoraan juuri niin kuin ne ovat. Ryhmässä on yhteisesti sovittu, ettei kukaan verkoston jäsen loukkaannu, jos käsitellään hänen työalueensa asioita. Kysymys ei ole ollut arvostelusta, vaan asioiden puhumisesta sen takia, että ne selviäisivät. Parhaimmillaan yhteistyöryhmästä on tällöin muodostunut foorumi, jossa vaikeitakin asioita on pystytty käsittelemään ja itse kukin on voinut selvittää itselleen epäselviä asioita myös toisten työalueelta.

Hyväksi koettuja käytäntöjä ja toimintatapoja yhteistyössä

Nuorten asioista informoimisen

- avulla on välitetty tietoa ja tehty näkyväksi viranomaisyhteistyötä. Joka kuukaudeksi on varattu yksi teema, jossa eri viranomaistoimijat esittelevät paikallislehdessä omaa toimintaansa nimenomaan nuoren näkökulmaan.

Keskustelufoorumissa

- on käyty säännöllisesti läpi nuorten asioita yleisellä tasolla. Eri viranomaisista koostuva ryhmä on yhdessä tehnyt tilanearviota, missä ollaan menossa ja miettinyt keinoja, miten nuoria voidaan auttaa.

Yhteistyöryhmän säännölliset tapaamiset

- on sovittu kalenteriin pitkäksi aikaa eteenpäin. Eri sektoreiden toimijoiden ryhmä on noin kerran kuukaudessa pohtinut asioita saman pöydän ääressä ja sopinut yhteisistä toimintatavoista nuorten asioiden hoitamisessa (esim. Mun Juttu -projektissa alkuhaas-

¹¹⁰ Mt., 213; Parkkari ym. 2001.

tattelu, kuntoutussuunnitelma, asioiden kirjaaminen ja seuranta). Tavoitteiden asettelusta ja asioiden kirjaamisesta on yhteisesti sovittuina tullut systemaattista toimintaa käytännön työssä. Myös tiedonsiirron kannalta asioiden kirjaaminen kuntoutussuunnitelmaan on ollut hyvä työkalu. Nuoren ja vanhempien suostumuksesta yhteistyöryhmässä on käyty läpi nuorten asioita nimeltä, toteutettu tulevaisuusajattelua ja mietitty, mitä apuja löytyy miltäkin taholta. Toisinaan myös nuori ja nuoren vanhemmat ovat olleet mukana sidosryhmäyhteistyön kokoontumisissa.

Toimiminen moniammatillisena ryhmänä

- on lisännyt uskallusta varhaiseen puuttumiseen. Paikallisella tasolla on pystytty kehittämään yhteistyöhön perustuvaa järjestelmää varhaiselle puuttumiselle, joka ei henkilöidy keneenkään työntekijään, koska toimitaan moniammatillisena ryhmänä, jota arvostetaan ja joka uskaltaa keskustella vaikeistakin asioista. Samalla moniammatillisuus on tuonut ulottuvuuden korjaavasta ja ongelmakeskeisestä työstä nuoren kokonaisvaltaiseen auttamiseen. Yhteisvastuullisuus kasvatuksessa ja nuorten auttamisessa on laajentunut.

Avoimuudesta

- on syntynyt uusi toimintatapa. Kun nuori tulee jonkin ongelman kanssa yksittäisen työntekijän luokse, niin sidosryhmäyhteistyön ansiosta löytyy verkostoja ja tahoja, jotka alkavat etsiä toimenpiteitä, millä tavalla nuorta pystytään auttamaan. Kun eri viranomaistahot ovat tulleet keskenään tutuiksi, myös kynnys yhteydenottoon on madaltunut ja jo pienemmästäkin asiasta on ollut luontevaa ottaa yhteyttä toiseen työntekijään. Ammatillisten suhteiden lähentyessä yhteistyöstä on tullut myös käytännönläheisempää. On paikkakuntia, joilla esimerkiksi sosiaalitoimi ja nuorisotoimi ovat projektin aikana tulleet tutuiksi aivan eri tavalla kuin mikä tilanne on ollut aiemmin. Toisilla paikkakunnilla terveydenhuolto on tullut mukaan yhteistyöhön uutena, odotettuna osapuolena. Koulun, sosiaalitoimen ja nuorisotyön yhteistyölle on saatu uusia muotoja (esim. nuorten mahdollisuus korottaa peruskoulun päättötodistuksen arvosanoja).

Työparityöskentelyä

- on kehitetty ja siitä on hyviä kokemuksia. Työpari on vastannut yhteisesti siitä, että nuoren asia hoituu eteenpäin (alkuhaastattelu, kuntoutussuunnitelma, seuranta), ja se on tehnyt yhteistyötä vanhempien kanssa. Yhteistyöryhmä on toiminut työparin taustatukena. Tukihenkilöt on valittu sen mukaan, mikä nuoren mahdollinen tuen tarve on, jotta nuorta on pystytty auttamaan mahdollisimman laaja-alaisesti. Myös henkilökemioiden nuoren suuntaan on täytynyt sopia yhteen. Tietoisesti on pyritty muodostamaan erityyppisiä työpareja niin, että työntekijät (jos mahdollista) ovat tulleet eri sektoreilta ja täydentäneet omalla osaamisellaan ja asiantuntemuksellaan toistensa työtä. Jos nuorella on ollut esimerkiksi oppimisvaikeuksia, niin työpareista toinen on saattanut olla esimerkiksi erityisopettaja ja toinen tukihenkilöistä sosiaalityöntekijä perheen ongelmien takia. Peruskoulusta toiselle asteelle niveltämisvaiheessa toinen nuoren tukihenkilöistä/ lähiohjaajista on voinut vaihtua nuoren asioiden vaatimalla tavalla vaikka eri-

tyisopettajasta työvoimaneuvojaksi. Erilaisia työpareja on muodostettu kunnissa varsin ennakkoluulottomasti ja rohkeasti, joskin joillain paikkakunnilla työparitoimintaan on kaivattu enemmän eri alojen ihmisiä.

Katupäivystys- ja yöjalkatoimintaa

- on yksittäisillä paikkakunnilla joko käynnistetty tai olemassa olevaa toimintaa on kehitetty eteenpäin, laajennettu tai syvennetty kuntoutuskokeilun aikana. Toimintaa on tehty näkyväksi ja viranomaisten lisäksi myös vapaaehtoisia on saatu mukaan.

Kuntien välistä yhteistyötä

- nuorten tukemisessa on kehitetty alueellisissa hankkeissa. Esimerkiksi Mun Juttu -hankkeessa on ollut kolmen kunnan (Ranuan, Posion ja Pudasjärven) ja Oulun Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskuksen yhteinen ohjausryhmä, jonka tehtävänä on ollut kehittää ja arvioida projektin toimintaa. Joka kuukausi kokoontunut yhteinen ohjausryhmä on ollut olennainen osa hankkeen kehitystä, kun on pyritty ottamaan huomioon tarpeet kolmen kunnan ja Merikosken kesken. Yhteisen ohjausryhmän avulla on pystytty ohjeistamaan kuntien toimijoita ja jokaisessa kunnassa projektin kehitys on näin kulkenut suurin piirtein samaa ”tahtia”. Muun muassa alkuhaastattelu- ja kuntoutus(toiminta)suunnitelmalomakkeet on laadittu yhteistyössä. Myös kolmessa kunnassa toteutettavan toimintamallin pääperiaatteet on sovittu yhdessä ja on luotu uutta tapaa ja ”ympäristöä” toimia moniammatillisessa yhteistyössä (koulu-, sosiaali- ja terveystyövoimatoimi, nuorisotoimi ja –työ, Kela) paitsi kunnan sisällä myös kuntien kesken nuorten asioissa. Ranuan, Posion ja Pudasjärven välistä yhteistyötä ollaan kehittämässä liittyen muun muassa paikalliseen valmentavaan toimintaan, johon kunnat ovat hakeneet rahoitusta. Jos rahoitus saadaan, tarkoitus on kehittää peruskoulun suorittaneille ja jatko-opintopaikan selkiyttämiseksi tukea tarvitseville nuorille mahdollisuus väli-vuoteen valmentavassa toiminnassa omalla paikkakunnalla (tällä hetkellä tämä mahdollisuus on Pudasjärvellä). Valmentavassa toiminnassa nuorelle tarjottaisiin mahdollisuus ”kasvaa” ja hänen olisi turvallisessa ja tuetussa ympäristössä mahdollista rauhassa miettiä, kuka minä olen, mikä minua kiinnostaa ja mitä minä haluan tehdä peruskoulun jälkeen.

Kela on ollut keskeinen toimija

- kuntoutuskokeilun projektien moniammatillisessa yhteistyössä jo pelkästään sen takia, että Kelan kautta on nuorille maksettu kuntoutusrahaa, jonka perusteeksi ei kokeilussa ole edellytetty vikaa tai vammaa, vaan sen maksamiselle on riittänyt sosiaalinen peruste. Työvoimatoimi on perinteisesti tehnyt paljon yhteistyötä Kelan kanssa, mutta monille kunnan toimijoille (esim. koulutoimelle) Kela on tullut huomattavasti konkreettisemmin tutuksi kokeilun aikana. Eri sektoreiden toimijoiden yhteistyö nuorten asioissa Kelan kanssa ja tietämys Kelan palveluista on lisääntynyt.

Avaintekijöitä jatkoa ajatellen

Yhteistyön ylläpito vaatii kunnissa jatkuvaa hereillä oloa ja yhteistyösuhteiden ”liekissä pitämistä”. Paikallisella tasolla yhteistyöryhmien kokoonpano ja laajuus ovat vaihdelleet ja toiminnan kehittäminen nuorten tukemisessa ja nuorten asioihin tarttumisessa on edellyttänyt yhteistyöhön mukaan lähteneiden toimijoiden aitoa, henkilökohtaista sitoutumista ja ajankäyttöä ja ollut riippuvainen heidän halustaan tukea nuoria.

Kokonaisuutenaan projekti ei ole ollut kunnissa mikään pieni asia. Kun projekti sisällytetään normaalityöhön, erilaisten toimijoiden työnkuviin, jokaisen on saatava rauhassa sisäistää, mitä projekti omassa työssä tarkoittaa ja mikä on toiminnan idea ja ”punainen lanka”. Asiat eivät tapahdu nopeasti, vaan toiminnan sisältöä joudutaan hakemaan ja muotoilemaan pikku hiljaa. Kun eri sektoreiden työntekijät etsivät projektin edellyttämiä uusia toimintatapoja normaalityöhön sisältyvänä, täytyy uuden työtavan muodostua työntekijälle toimivaksi työvälineeksi ja tueksi työlle ennen kuin päästään irti siitä ajatuksesta, että kyseessä on ylimääräinen työ tai ”lisäprojekti” normaalityön lisäksi. Siinä vaiheessa, kun työntekijä voi kokea, että projekti hyödyttää ja helpottaa hänen omaa työtänsä ja hän näkee millaisia tuloksia sillä saadaan aikaan, voi eri hallinnonalojen väliseen yhteistyöhön perustuva toimintamalli vähitellen vakiintua osaksi normaalitoimintaa.

Paikallisella tasolla on nuorten kuntoutuskokeilun projektia työkaluna rakennettu toimintamallia, miten toimia, kun työntekijä koulussa, nuorisotoimessa/ -työssä, sosiaali- ja terveystoimessa tai työvoimatoimistossa huomaa nuoren ongelmallisen tilanteen. Yhdessä on rakennettu paikallista mallia, keneen otetaan yhteyttä ja miten toimitaan. Jokainen yhteistyöryhmän jäsen on ollut tietoinen tavoitteista ja yhteisesti sovituista toimintatavoista ja periaatteista, mutta myös tietoinen siitä, mitä muut työntekijät tekevät. Kaiken perusta on ollut se, että yhteistyöryhmän jäsenet ovat voineet käsitellä nuorten asioita luottamuksellisesti. Yhteisen logiikan löytäminen vanhempien ja nuoren kanssa työtä tekevien ammattilaisten kanssa on ollut tehokas tapa paikantaa niitä kohtia, joissa syrjäytymiskehitys voi alkaa¹¹¹.

Kysymys siitä, miten tulkita salassapitoa ja vaitiolovelvollisuutta nuoren edun mukaisesti, ei ole yksiselitteinen asia¹¹² ja eri työntekijöiden kokemukset siitä ovat erilaisia. Ohjeistusta ja mahdollisesti myös velvoitteita moniammatillisen yhteistyön toteuttamiseksi kaivataan, jottei työntekijöiden tarvitse henkilökohtaisesti miettiä, mitä asiaa on lupa kertoa eteenpäin ja kenelle ja mitä taas ei, eli tärkeää on se, etteivät ratkaisut olisi kenellekään työntekijälle henkilökohtaisia ratkaisuja. Käytännön tasolla yhteistyölle kaivataan laajemminkin ohjeistusta ja velvoitteita yhteistoimintaan. Projektin aikana yhteisymmärrystä nuorten asioihin tarttumiseen on saatu ja nuorten tukemiseksi on pystytty tarjoamaan uudenlaisia tukitoimia. Jotta toiminta voisi laajeta ja myös vakiintua, täytyisi yhteistoiminnalle olla myös selkeät velvoitteet, jottei työ olisi yksien harteilla. Projektin aikana yhteistyöryhmiin on valikoitunut henkilöitä, jotka ovat eri tavoin olleet huolissaan nuorten tilan-

¹¹¹ Myös Matinlompola 2004.

¹¹² Ks. myös Parkkari ym. 2001, 46.

teesta ja ovat halunneet olla luomassa yhteistä toimintamallia nuorten asioihin tarttumiseksi, mutta myös yhteistyöryhmien ulkopuolella on paljon nuorten kanssa työskenteleviä. Paikallisella tasolla kysytäänkin, miten saada mukaan myös näitä henkilöitä ja yhteistyöryhmä entistä kattavammaksi. Yksittäisellä paikkakunnalla kaivataan yhteistyötä työvoimatoimen suuntaan, yhdessä kunnassa erityisesti työparityöskentelyyn toimijoita sosiaali-toimesta ja terveydenhuollosta ja toisessa useampia vastuuhenkilöitä kouluista eli luokanvalvojia ja aineenopettajia, jotka aktiivisesti ohjaisivat nuoria yhteisesti luodun toiminnan piiriin ja lähiohjaajina tulisivat toimintaan itsekin mukaan.

Eri yhteistyötahojen mielestä nuorten tukeminen kokeilun aikana syntyneiden paikallisten toimintamallien mukaisesti edellyttää kenttäresurssien (henkilöiden, myös taloudellisten resurssien) lisäksi toiminnan koordinaattorin palkkaamista eli sellaisen henkilön palkkaamista, joka on eräänlainen yhteyshenkilö (välikäsi) eri palvelujen välillä. Yksittäinen työntekijä ei ehdi toimia yhteistyön koordinaattorina oman työnsä ohessa tai ainakin se on vaikeaa. Muuten yhteistoimintaa nuorten asioihin tarttumiseksi ja nuorten tukemiseksi voidaan pitkälti toteuttaa viranomaistyönä normaalityöhön sisältyvänä.

4 Syrjäytymisen vastaisen työn visioita

Peruskouluikäisiä on ollut helpompaa saada toimintaan mukaan kuin peruskoulun jo suorittaneita. Nuorten kuntoutuskokeilu on kohdistunut 15–17-vuotiaisiin, jota ikäryhmänä perusteltiin alun perin sillä, että kohderyhmä on monessa suhteessa väliinpuotoajajoukkoa, esimerkiksi toimeentulotuen ja 15–16-vuotias myös työmarkkinatuen osalta. Nuori on myös koulu- ja opiskelijaterveydenhuollon ulkopuolella, jos hän ei opiskele.

Projektien kokemusten mukaan kohdejoukon nuorentamiselle näyttää olevan perusteita ja nuori täytyisi saada kiinni viimeistään peruskouluikäisenä. Mitä nuoremmasta on kysymys, sitä enemmän yleensä perheellä, koululla ja muilla nuorta lähellä olevilla toimijoilla on tehtävissä kielteisen kehityksen estämisessä¹¹³. Keskeistä on puuttuminen nuoren tilanteeseen mielellään jo seitsemännellä tai kahdeksannella luokalla, jos puuttuminen ei vielä päiväkodissa tai ala-asteella ole ollut mahdollista. Kun nuoren ongelmiin tartutaan vasta peruskoulun yhdeksännellä luokalla, ollaan mieluummin myöhässä kuin liian aikaisessa, koska tilanteet kehittyvät pitkällä aikavälillä. Ihanteellista on tarjota tukea nuorelle, vaikka juuri sillä hetkellä menisikin hyvin, mutta esimerkiksi koulussa tiedetään, minkälaisia riskejä on taustalla olemassa. Parhaiten on projekteissa onnistuttu niissä tilanteissa, joissa nuori on tullut mukaan heti, kun ongelmia on alkanut ilmaantua koulussa tai vapaa-aikana ja koulun kanssa yhteistyö on pystytty aloittamaan jo syksyllä, eikä vasta keväällä. Nuori on silloin ollut vielä kokonaisen lukuvuoden koulun ”silmien alla” ja aikaa tukemiselle on ollut enemmän ennen toiselle asteelle siirtymistä. Jos kysymyksessä on ollut peruskoulun suorittanut nuori, parhaisiin tuloksiin on päästy silloin, kun peruskoulun päättymisestä ei ole ehtinyt kulua puolta vuotta kauempaa.

Nuorten seulonta ja tukeminen toiselle asteelle siirtymisessä

Selvitystyön tehtävä

Miten syrjäytymisvaarassa olevat nuoret on mahdollista tavoittaa ja puuttua nuoren tilanteeseen mahdollisimman varhain: esimerkiksi peruskoulun ja ammatillisen koulun saumakohtaan puuttuminen?

Seulomisessa kysymys on tukea tarvitsevien nuorten kartoittamisesta ja etsimisestä eli heidän ”haaviin saamisesta” eri toimijoiden yhteistyönä. Koulu on nuorten tunnistamisessa kuitenkin ratkaisevan tärkeässä asemassa. Yläasteikäisinä tukea tarvitsevat nuoret löytyvät opettajien, kouluterveydenhoitajien, opinto-ohjaajien ja koulukuraattorien tiedon perusteella, koska koulussa päivittäin olevat saavat tuntuman nuorista vuosien aikana. Varhaista puuttumista ajatellen varsinkin luokanvalvojen ja aineenopettajien valppaus on

¹¹³ Ks. myös Matinlompola 2004.

kiistattoman tärkeää, koska ennen erityisopetukseen siirtymistä ehtii edeltää nuoren tuen tarpeen kehittyminen normaalissa luokkaopetuksessa.

Projekteissa on peruskoulujen toimijoina ollut pääasiassa erityisopettajia, kouluterveydenhoitajia, opinto-ohjaajia ja koulukuraattoreja ja jonkin verran aineenopettajia ja luokanvalvojia, joita olisi toivottu mukaan enemmänkin. Nuorten seulomisen ammattitaito on monessa koulussa noussut ja laajentunut osaltaan siitä syystä, että projekti on tarjonnut konkreettisen välineen tarttua nuorten tilanteisiin. Osassa peruskouluja nuorten sosiaalisen tukemisen pitkiäkin perinteitä on projektin turvin pystytty syventämään ja edelleen kehittämään. Monta kertaa nuorten seulominen on kuitenkin edelleen yksien harteilla. Isoissa työpaikoissa, kuten kouluissa, kaikki eivät halua uusia tehtäviä, mikä on yhteinen havainto useilla paikkakunnilla. Oppilashuollollisiin asioihin tarvittaisiin peruskouluihin enemmän resursseja ja toisinaan myös velvoitteita.

Joissakin peruskouluissa säännöllisistä oppilashuollollisista keskusteluista on hyviä kokemuksia. Kysymys on eräänlaisesta esivalmistelusta oppilashuoltoryhmälle eli on kehitelty systeemiä, joka ensiksi käsittelee asioita, poimii niitä ja yrittää tehdä jotakin. Opinto-ohjaajalla, kouluterveydenhoitajilla ja luokanvalvojilla on säännöllisiä tapaamisia kerran kuukaudessa ja niissä käsitellään luokkaa luokkana tai poimitaan oppilaita tai joitain oppilasryhmiä ja mietitään, tarvitsisiko tehdä jotakin jollekin asialle ja mitä lähdetään tekemään. Seitsemännen, kahdeksannen ja yhdeksännen luokkien osalta keskusteluja on erikseen, koska ongelmat on erityyppisiä eri ikäisillä. Säännölliset oppilashuollolliset keskustelut ovat toimineet hyvin ja edesauttaneet aikaisempaa asioihin tarttumista, koska yleensä oppilashuoltoryhmä tavoittaa vain pahimmat tapaukset, jotka nousevat esille. Jo seitsemänneltä luokalta on tarttunut ”haaviin” nuoria, eikä ole tarvinnut mennä yhdeksännelle luokalle asti ennen kuin on huomattu, että oppilaalla on ongelmia.

Kouluterveydenhoitajan vastaanottoresurssit ovat yleisesti niukentuneet, mutta edelleen osassa kuntia kouluterveydenhoitajat tapaavat peruskouluissa vuosittain vastaanotollaan koko ikäryhmän ja heidän asemansa yläasteikäisten nuorten seulomisessa on keskeinen. Omalta osaltaan ovat nuorten seulomisessa merkittävässä asemassa koulukuraattorit, opinto-ohjaajat ja viime kädessä oppilashuoltoryhmät.

Niiden 16–17-vuotiaiden nuorten tavoittaminen on vaikeampaa, jotka keskeyttävät ammatitopintonsa tai jotka eivät hakeudu minnekään opiskelemaan. Periaatteessa mistään toisen asteen oppilaitoksesta ei oppilas voi lähteä pois kenenkään sitä tietämättä, koska yleensä oppilaitoksissa pyritään käymään keskeyttämistä selvittävä keskustelu oppilaan kanssa. Tilanne, ettei opintojen keskeyttämisistä automaattisesti välity henkilötasoista tietoa millekään taholle, johtuu tiukoista tietosuojamääräyksistä ja siitä, ettei tiedon välittämisestä ole ohjeistusta, vaan se on sattumanvaraista ja epävirallista. Oppilaitoksissa ei tiedetä, millaista tietoa keskeyttämistilanteissa on mahdollista lähettää eteenpäin ja mille taholle. Alaikäisten kohdalla tieto menee vanhemmille. Osalla ovat valveutuneet vanhemmat, jotka huolehtivat nuo-

ren ”paimentamisesta”, jos opinnot keskeytyvät, mutta kaikilla ei ole sellaisia vanhempia. Kuntiin tieto keskeyttämisistä menee lukumäärätietona, mutta ei tietoa siitä, ketkä nuoret ovat keskeyttäneet.

Yläasteiden opinto-ohjaajien mahdollisuudet seurata nuoria toiselle asteelle ovat rajalliset. Näin on osaltaan siksi, koska eri oppilaitoksissa suhtaudutaan eri lailla oppilaita koskeviin tietoihin perusasteelta: toiset oppilaitokset kysyvät tietoja ja toiset eivät halua ottaa niitä vastaan. Eroja on peruskoulun näkökulmasta siinäkin, miten eri oppilaitoksessa suhteudutaan oppilaaseen, jolla on ongelmia keskiasteen aikana. Joukossa on kuitenkin toisen asteen oppilaitoksia, joissa ollaan hyvinkin joustavia. Esimerkiksi ”aloitussähliilyä” saateetaan katsoa läpi sormien. Joissakin oppilaitoksissa opiskelua organisoidaan hyvinkin yksilöllisesti tarpeen vaatiessa, jos opiskelun sisältö sen mahdollistaa; pidetään keskeyttäneille ovea raollaan tai otetaan ”pakolaisia” kesken lukuvuodenkin (eräät oppilaitokset jopa huolimatta laskentapäivistä).

Paranemaan päin niveltämisessä ollaan monilla kokeilun paikkakunnilla menossa ja projektitkin ovat olleet asenteita osaltaan hiljalleen muuttamassa, samoin toimintatapoja. Hyviä kokemuksia on muun muassa

- *peruskoulun oppilashuoltoryhmän* toukokuun *kokouksista*, joissa on *seulottu* niitä nuoria, jotka ovat vaarassa pudota ”tyhjän päälle”. Opettajat, lähinnä erityisopettajat, rehtori, opinto-ohjaaja ja kouluterveydenhoitaja ovat esittäneet huolensa oppilaista ja antaneet oppilashuoltoryhmän jäsenille nimilistan, jotta itse kukin on pystynyt oman työnsä kautta seuraamaan tilannetta
- *opo-renkaasta*, joka on kokoontunut silloin, kun yhteishaku on selvinnyt loppukeväästä ja yhteisesti on *katsottu, keitä oppilaita on menossa toiselle asteelle ja mikä heidän tilanteensa on*. Etenkin, jos oppilaalla on ollut HOJKS peruskoulussa, niin nuori on siirretty toiselle asteelle ”saattaen-vaihtaen” -periaatteella. Syyskuun loppupuolella opinto-ohjaajat ovat kokoontuneet uudelleen ja katsoneet, ketkä ovat aloittaneet opiskelun ja ketkä ovat edelleen oppilaitoksessa
- *tiedon kulusta erityisopetuksessa olleiden oppilaiden osalta* (johon on pyydetty vanhempien lupa). Toisen asteen oppilaitoksen erityisopettaja on haastatellut peruskoulussa erityisopetuksessa olleet nuoret ja heidän vanhempansa ja yhteisesti on sovittu, mikä on tarkoituksenmukaista nuoren opiskelun järjestämisessä. Ketään nuorta ei ole kuitenkaan suoraan siirretty erityisopetuksen piiriin toisella asteella, vaikka nuori olisi ollutkin erityisoppilas peruskoulussa, vaan on katsottu tarkoituksenmukaisiin ratkaisuihin. Osa tiedoista on välitetty toukokuussa, mutta niveltämisyyhteistyötä (jos mahdollista niin ihan henkilökohtaisin tapaamisoin eri oppilaitosten toimijoiden välillä) on jatkettu myös syksyllä silloin, kun opettajat ovat jo tavanneet oppilaat. Toisella asteella opiskelu on joissakin oppilaitoksissa sen verran käytännönläheistä, ettei erityisopetukseen ole

välttämättä enää ollut tarvetta. Projektien kokemusten mukaan lupa tiedon siirtoon on vanhemmilta yleensä saatu, koska kyse on nuoren auttamisesta. Nuorikin pääsee helpommalla ja kokee olonsa turvallisemmaksi, kun hänen ei uudessa paikassa tarvitse aloittaa asioidensa kertomista alusta. Tosin toisenlaisiakin kokemuksia luvan saamisesta on esimerkiksi Liisa Haapaniemen¹¹⁴ tutkimuksessa

- *systemaattisesta seulomisesta.* Kunnista on kysytty ainakin projektinuorten osalta (joissain laajemminkin), ovatko nuoret aloittaneet opiskelun. Joissain kunnissa on käyty läpi kaikki peruskoulun yhdeksännen luokan päättäneet nuoret ja kysytty toisen asteen oppilaitoksista, ovatko nuoret aloittaneet opiskelun. On selvitetty jokaisen nuoren osalta, onko nuori aloittanut opiskelun siinä oppilaitoksessa, jossa nuoren peruskoulun ”kirjanpidon” mukaan pitäisi olla. Kuitenkin, jos systemaattisen seulonnan esimerkiksi pienissä kunnissa tekee yksi henkilö, niin projektien kokemusten mukaan tarvetta näyttää olevan sille, että henkilöllä olisi selvästi valtuudet ja velvoite seuloa asiaa. Jos ei ole oikeuksia, niin ei pysty tutkimaan. Jos ei ole velvoitteita, niin asia jää helposti samalle mallille kuin ennenkin
- *toisen asteen oppilaitosten yhteydenpidosta peruskouluihin.* Yhdellä kokeilun paikkakunnista on kehitelty ideaalimallia, jonka mukaan ”vastuu oppilaasta on aina sillä oppilaitoksella, jossa oppilas on viimeksi ollut” tai ”se oppilaitos joka tarvitsee tietoa, näkee myös vaivan ja hakee tietoa”. Projektin aikana yhteydenottoja on myös tullut toisen asteen oppilaitoksista peruskoulun suuntaan aiempaa enemmän. Vastaavasti toisella paikkakunnalla on usean vuoden ajan pidetty ns. saattokokouksia toisen asteen oppilaitoksen toimesta. Oppilaitoksesta on oltu yhteydessä lähialueen peruskouluihin. Jotta tieto oppilaitoksessa kulkisi eteenpäin oikealle taholle eli nuorta opettavalle opettajille, on oppilaitoksen oppilashuoltoryhmän edustajista nimetty henkilö tietyn opetusjaoiston yhdyshenkilöksi oppilashuollollisissa asioissa
- *yhteistyökuvioiden solmimisesta toisen asteen oppilaitoksiin* henkilötasolla. Projekteissa on ollut hyviä kokemuksia siitä, jos joku henkilö kunnassa (vaikka opinto-ohjaaja tai joku muu) on solminut yhteistyökuvioita toisen asteen oppilaitosten kanssa käymällä paikanpäällä. Jos kyseisen kunnan nuorella on ollut ongelmia tai keskeyttämisvaaraa toisen asteen oppilaitoksessa, niin häneen on tiedetty ottaa yhteyttä.

Koulutusyhtymätasoista, yleistä ja yhteistä ohjeistusta (ja jopa velvoitteita) nivelvaiheen tiedonkulkuun kaivataan niin peruskouluista toisen asteen oppilaitoksiin kuin myös toisin päin. Tarve on pitkälti yhteinen, mutta konkreettisia välineitä toiminnalle joudutaan hakemaan vielä. Kunnissa kaivataan aukotonta ja systemaattista tietoa opiskelunsa keskeyttäneistä, jotta alaikäisten nuorten tilanteisiin voitaisiin paremmin puuttua mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Monien toisen asteen oppilaitosten suunnasta puolestaan nähdään

¹¹⁴ Haapaniemi 2003, 213.

tarvetta sille, että kunnissa olisi jokin nimetty taho, mille ilmoittaa niistä nuorista, jotka ovat keskeyttämässä opintoja.

Oma kysymyksensä ovat ne nuoret, jotka eivät hakeudu minnekään yhteishaussa. Yhdessä kunnassa opinto-ohjaaja on ilmoittanut näistä nuorista nuoren luvan saatuaan sosiaalitoimistoon ja tämä on havaittu hyväksi käytännöksi. Myös nuorisotoimen rooli on merkittävä niiden nuorten seulomisessa, jotka eivät hakeudu minnekään. Vapaa-ajan toiminnassa on varsinkin pienillä paikkakunnilla alettu järjestelmällisesti kiinnittää huomio nuoriin, joiden tiedetään hakeneen johonkin oppilaitokseen, mutta nuori alkaakin arki-iltoina enemmän ja enemmän näkyä vaikka nuorisotalolla tai toiset nuoret tietävät kertoa nuoren tilanteesta. Muutamissa projekteissa, joissa nuorisotoimi/ -työ on ollut mukana, nuorisotoimen/ -työn mahdollisuudet tavoittaa ja seuloa tuen tarpeessa olevia nuoria, ovat tulleet muillekin toimijoille tutuiksi. Positiivisena havaintona on myös kynnyksen madaltuminen, minkä ansiosta sellaisiakin perheitä on saatu mukaan yhteistyöhön, jotka eivät ole olleet halukkaita sosiaalitoimen kanssa tehtävään yhteistyöhön.

Sosiaalitoimisto tavoittaa 15–17-vuotiaat nuoret pääasiassa perheiden asiakkuuden kautta tai lastensuojeluasioiden yhteydessä, mutta monta kertaa vasta sitten, kun jotain ikävää on ehtinyt jo tapahtua (esim. henkilötutkintojen yhteydessä). Projekti on tarjonnut ennalta ehkäisevän työvälineen sosiaalityölle erityisesti niiden perheiden osalta, jotka ovat jo olleet sosiaalitoimen asiakkaina ja perheissä olevat riskit on tunnettu. Työvoimatoimistot sen sijaan tavoittavat 15–17-vuotiaan nuoren silloin, kun nuori hakeutuu ammatinvalinnan ohjaukseen tai ilmoittautuu työnhakijaksi. Toisinaan myös vanhemmat kertovat huolensa nuorestaan työvoimavirkailijalle. Työvoimatoimistojen kautta pystytään seulomaan alaikäiset työnhakijat, mutta ongelmana on lähinnä se, etteivät syrjäytymisvaarassa olevat nuoret välttämättä ilmoittaudu työnhakijoiksi. Tähän yksi haastateltava esittikin, että ehtona työmarkkinatuen myöhemmälle saannille tulisi olla velvollisuus ilmoittautua työvoimatoimistoon, jos opinnot keskeytyvät.

Tukea tarvitsevien nuorten tilanteita on monissa projekteissa seulottu kuntien moniammatillisissa yhteistyöryhmissä ja osassa projekteja ne ovat muodostuneet varsin tiiviiksi seulaksi syrjäytymisvaarassa olevien nuorten löytämisessä. Nuorten kuntoutuskokeilu osoittaa, että kunnissa on ammattitaitoa ja tietämys syrjäytymisvaarassa olevista nuorista on niillä, jotka nuorten kanssa työskentelevät. Kokeilun aikana ja yksittäisissä kunnissa jo useita vuosia (jopa vuodesta 1995 lähtien) on tehty järjestelmällistä, poikkihallinnollista yhteistyötä nuorten seulomiseksi ja tukemiseksi. Jokainen yhteistyöryhmään kuuluva työntekijä on seurannut nuorten tilanteita oman työnsä kautta omalla tahollaan. Jos hän on tiennyt tuen tarpeessa olevasta nuoresta, yhteistyöryhmässä on sovittu asioiden hoidosta ja työnjaosta yhteisesti luodun toimintamallin (esim. Mun Juttu -projektissa alkuhaastattelu, kuntoutussuunnitelma, asioiden kirjaaminen ja seuranta) mukaisesti. Viime kädessä se, kuinka asioita pystytään ennakoimaan, asioiden eteen nähdään vaivaa, ajatellaan nuoren tulevaisuutta ja nimenomaan välitetään ja tuetaan nuorta ihan konkreettisella tasolla, on

toimijoiden mukaan kiinni hyvin pitkälle yhteistyöryhmän jäsenten ajattelumaailmasta. Tarvitaan sitoutumista ja ennen kaikkea lähimmäisenrakkautta nuorta sukupolvea kohtaan, eräänlaista ”sielun sukulaisuutta” nuorten kanssa, ja tämän lisäksi myös tukiverkostoa työntekijöille. Jatkoa ajatellen työn tueksi tarvittaisiin samanlaista konkreettista vastuuohjeistusta kaikille nuorten asioista vastuussa oleville toimijoille¹¹⁵.

Kokeilun innovatiivisuus

Selvitystyön tehtävä

Mikä nuorten kuntoutuskokeilussa on nuorten auttamisen ja eri sektoreiden toimijoiden työn kannalta ollut innovatiivisinta?

Parhaimmillaan erilaiset kokeilut ja projektit tuovat uusia toimintatapoja ja -muotoja eri sektoreiden toimijoiden perustyöhön. Innovatiivisena asiana nostettiin esille mahdollisuus projektin keinoin hakea uutta, yhteistä toimintamallia nuorten tilanteisiin puuttumiseksi ja nuorten tukemiseksi sekä mahdollisuutta kehittää ja syventää eri viranomaisten yhteistyötä.

Nuorten tukemisessa innovatiivisena pidettiin perusteellisen pohjatyön (esim. alkuhaastattelujen) tekemistä nuoren tilanteen selvittämiseksi ja taustatyöksi kuntoutussuunnitelmalle. Projektit ovat olleet monille toimijoille konkreettinen osoitus siitä, kuinka perusteellisesti nuorten asioita voidaan selvittää jo varhaisessa vaiheessa yhteistyössä. Ylipäätään aiempaa tietoisempi varhainen puuttuminen nuorten oireiluun on sävyttänyt nuorten asioihin tarttumista monella paikkakunnalla. Innovatiivisena eri sektoreiden toimijat pitivät paikallisella tasolla luotujen toimintamallien suunnitelmallisuutta, käytäntöön viemistä ja hiomista projektin kuluessa (muutamat opettajat projektinuorten osalta muun muassa niveltämistä toisen asteen suuntaan, yleisemmin eri toimijoiden näkökulmasta yhteisistä pelisäännöistä ja työskentelytavoista sopimisesta nuorten tukemisessa), nuorten tilanteiden tiivistä seurantaa, lähiohjaajatyöskentelyä, nuorille suunnattuja tutkimus- ja selvittelyjaksoja kuntoutuslaitoksissa (esim. Oulun Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskuksessa ja Oulun Diakonissalaitoksella), nuorille järjestettyjä ohjaus- ja motivointipäiviä (Mun Juttu) sekä nuorten mahdollisuutta saada kokeilun aikana kuntoutusrahaa ilman sairaus-, vika- tai vammadiagnoosia.

Yhteistyön osalta kokeilua pidettiin *innovatiivisena* siksi, että projektin avulla saatiin avattua uusia kanavia. Esimerkiksi joillakin paikkakunnilla nuorisotyötä on onnistuttu saamaan tutummaksi sosiaalityön ja koulujen suuntaan. Aiemmin nuorisotyön sisältö on saattanut olla varsin vierastakin esimerkiksi sosiaalityöntekijöille, mutta projektin aikana tieto on lisääntynyt ja yhteistyötä nuorten asioissa on kehitetty. Nuorisotyön mahdollisuuksia tukea nuorta on saatu näkyvämmäksi muun muassa vanhemmille, kun nuorisotoimesta on osallistuttu koulujen vanhempainiltoihin. Nuorisotyö on projektipaikkakunnilla ollut mo-

¹¹⁵ Ks. Haapaniemi 2003, 212.

nenlaista yhdessä olemista ja nuorten asioihin syventymistä, esimerkiksi työhakemuksen tekemistä nuorten kanssa, ei pelkästään retkiä, leirejä ja muuta perinteistä vapaa-ajan toimintaa. Innovatiivisena nuorisotyön näkökulmasta pidettiin myös sitä, että työtä on onnistuttu suuntaamaan selvemmin myös syrjäytymisvaarassa oleville nuorille, kun yleensä aktiiviset ja hyvin menestyvät nuoret ovat aktiivisia myös vapaa-aikana.

Useiden haastateltujen mukaan nuorten syrjäytymisen ehkäisyyn on pystytty paneutumaan aiempaan verrattuna eri tavalla, kun esimerkiksi yksittäisestä nuoresta huolissaan olevalla työntekijöillä on ollut tahoja, mistä kysyä, onko toinenkin työntekijä kiinnittänyt huomiota samaan asiaan ja nuoren tilanteen seuraamisvastuuta on voitu jakaa. Työssä jaksamistakin on työntekijöiden mukaan auttanut se, ettei työtä ole tarvinnut tehdä yksin, vaan jokaisella yhteistyöryhmän jäsenellä on ollut lupa oman luovuuden käyttöön nuoren tukemisessa ja resurssina työlle on ollut laaja yhteistyöryhmän taustatuki. Konkreettisesti työssä nuoren kanssa koettiin työparityöskentely onnistuneeksi ratkaisuksi varsinkin silloin, kun työparin jäsenet tulivat eri sektoreilta, mikä on antanut yksittäiselle työntekijälle konkreettisen mahdollisuuden oppia toisen työntekijän työstä ja tavasta kohdata nuori ja tarjonnut samalla uutta näkökulmaa omaankin työhön.

Keskeisenä ja eräänlaisena innovatiivisuuden ”moottorina” tuotiin esille, kuinka projekti-paikkakunnilla projektissa mukana olevat eri sektoreiden toimijat ovat lähteneet toimintaan ”sykkeellä” mukaan ja halu ja aktiviteetti nuorten asioihin puuttumiseksi on usein ollut vertaansa vailla. Yleensä työntekijät ovat lähteneet mukaan toimintaan kokien, että yhteistyö on järkevää oman työn kehittämistä. Kokeilun kuluessa yhteinen sitoutuminen ja saadut tulokset ovat osoittaneet, että ollaan ”oikealla tiellä”. Eri sektorin työntekijöiden monenlainen yhdessä tekeminen nuorten asioissa on lisääntynyt ja yhteistyön virallisuuden ”kaapua” on onnistuttu hälventämään. Jos esimerkiksi koulun yhteistyö sosiaalitoimen kanssa saattoi ennen olla hyvinkin virallista, niin kokeilun aikana yhteistyö on lähentynyt esimerkiksi niin, että nuorten asioista voidaan jo varhaisessa vaiheessakin keskustella ilman, että ollaan vielä tekemässä virallista ilmoitusta esimerkiksi lastensuojeluasiana. Vaativassa työssä yhteistyö on antanut uskoa siihen, ettei ole olemassa sellaista nuorta, jonka kanssa ei kannata yrittää, joskaan kaikkia nuoria ei projektin keinoin ole pystytty tukemaan riittävästi.

Esimerkiksi moniongelmaisuus kodeissa tai tilanne, jossa vanhempia ei ole saatu nuoren tukemiseen ja yhteistyöhön mukaan, on helposti muodostunut esteeksi nuoren tukemisen onnistumiselle. Nämä nuoret tulevat usein huonoista olosuhteista ja tarvitsevat erityistä tukea ja heidän tilanteen selvittämiseksi tarvitaan huomattavasti vankempia keinoja kuin mitä projekteilla on käytettävissään. Vaikeaa on ollut tukea nuoria, joilla on ollut useita opiskelun keskeyttämisistä ja lukuisia negatiivisia koulukokemuksia ja nuoria, jotka ovat olleet melkein 18-vuotiaita ja ennen projektiin tuloa on ennättänyt kulua jo toista vuotta peruskoulun päättymisestä. Myös sellaisten vaikeasti sopeutumattomien nuorten tilanteisiin, joilla on ollut huumetaustaa ja huumeita käyttäviä kavereita, vakavia mielenterveysongelmia tai verraten vahva rikostausta, on projektin keinoin ollut vaikea puuttua tai nuoren tukemisessa ei ole onnistuttu. Nuorten kuntoutuskokeilun 18 projektin yhteisen arvion mu-

kaan kahta kolmasosaa kokeiluun osallistuneista nuorista on pystytty kuitenkin auttamaan niin, että nuoren kohdalla on tapahtunut merkittävää elämäntilanteen selkiytymistä.¹¹⁶

Kootusti niin nuorten tukemisessa kuin myös viranomaisten yhteistyön kehittämisessä ja syventämisessä nuorten kuntoutuskokeilun innovatiivisuus on kiteytynyt mahdollisuuteen tutkia nuorten asioita ja uudelleen arvioida vallinnutta tapaa toimia sen muuttamiseksi.

Kehittämistarpeita ja -ehdotuksia

Selvitystyön tehtävä

Mitä toiminnan kehittämistarpeita kokeilun pohjalta nousee esille nuorten auttamisessa?

Nuorten kuntoutuskokeilun projektit ovat olleet merkittävä apu kunnissa nuorten kanssa tehtävässä työssä. Kokeilussa kehitellyn työskentelyotteen toivotaan jatkuvan muodossa tai toisessa projektien jälkeenkin. Toiminnan hyvien käytäntöjen juurruttaminen voi kuitenkin tapahtua vain vähitellen. Haastatellut työntekijät kertoivat monista yleisistä kehittämistarpeista, joita he pitivät tärkeinä toiminnan suuntaamiselle.

Kuntoutuskokeilu on ollut yksi työväline puuttua 15–17-vuotiaiden syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tilanteisiin ja tukea heitä. Yleensä nämä nuorten tilanteet ovat syntyneet pitkän ajan kuluessa ja toiminnan kehittämistarpeena esille nousee keskeisesti *varhaiskasvatukseen satsaaminen* (päiväkotikäiset, ala-asteen oppilaat). Käytännön työtä tekevät korostavat ennalta ehkäisevän työn merkitystä ja näkevät siinä varhaiskasvatukseen panostamisen yhtenä avaintekijänä. Yläasteella ja ammatillisissa oppilaitoksissa huomataan tuon tuosta, että monen nuoren tilannetta olisi pitänyt alkaa selvittää jo paljon aikaisemmin kuin vasta silloin, kun nuori on 15 vuotta täyttänyt tai jopa 17-vuotias. Varhaiskasvatukseen panostaminen (koskien ihan elämän perussääntöjä, miten ollaan, miten eletään, mitä pitää noudattaa, mitkä on kellonajat) ei vähennä 15–17-vuotiaiden kanssa työtä tekevien vastuuta, mutta se auttaisi siinä työssä.

Samassa yhteydessä nousee esille kysymys *perheiden tukemisesta* ja panostamisesta *perhetyöhön* kunnissa, jo ihan pienten lasten perheisiin. Kodin merkitys on suuri kasvatusasioissa ja nuoren suunnan valinnoissa. Arvokkaassa kasvatustyössä vanhemmat tarvitsevat tukea, koska osassa lapsiperheitä on paljon pahoinvointia ja jaksamattomuutta. Elämän perussääntöjen oppiminen alkaa pieneä lapsena.

Vanhemmat tarvitsevat kasvatustyössään tukea ja lasten kanssa ammatikseen työskentelevät työvälineitä, muun muassa aikaa ja resursseja. Kouluikäisen lapsen kohdalla *kodin ja koulun on yhdistettävä voimansa*. Parhaimmillaan koti ja koulu muodostavat toisiaan tukevan kehikon lapsen ja nuoren kasville ja kehitykselle, mutta jos niiden yhteistyö rakoilee, myös lapsen ja nuoren saama tuki rakoilee. Erityisesti tilanne saattaa kärjistyä murros-

¹¹⁶ Ks. Suikkanen ym. 2004, 221.

ikäisten kohdalla. Osa heistä kun kokeilee sekä kodin että koulun raameja.¹¹⁷ Nuorten kuntoutuskokeilussa tähän törmättiin konkreettisesti.

Yleensä vanhemmat saatiin kokeilussa yhteistyöhön mukaan varsin hyvin, mutta ei kaikkia vanhempia. Työn kehittämistarpeena nousee esille *vanhempien* sitoutunut *mukaan saaminen* ja *yhteistoiminnan* kehittäminen. Kokeilussa vanhemmat olivat mukana lähinnä nuorta koskevissa keskusteluissa. Projektien toimijoiden mukaan vanhemmille voisi järjestää esimerkiksi teemapäiviä ja vertaistukea. Asiaa voisi olla hyvä terävöittää myös vanhemmille suunnatulla hankkeella.

Lasten ja nuorten asioille omistautuneiden työntekijöiden ohjenuorana näyttää olevan *maailman ja elämänmenon miettiminen enemmän ja enemmän lasten ja nuorten kannalta*. Jos tällainen lähestyminen asioihin voisi yleistyä laajemminkin, helpottaisi se perheiden elämää. Nuorten kanssa työtä tekevät eri sektoreiden työntekijät tietävät, mitä tarpeita kunnassa lapsilla ja nuorilla on. Nuorten kuntoutuskokeilun projektit ovat olleet keino tuoda nuorten problematiikka näkyväksi ja julkisuuteen. Kysymys on ollut *syrytytymiskehityksen logiikan esille nostamisesta*¹¹⁸ sekä syihin perehtymisestä ja seurauksiin tarttumisesta.

Kokeilun tyyllisen toiminnan juurruttaminen tulee jatkossa vaatimaan *taloudellisia resursseja* ja sitä, että paikallisella tasolla toimintaan löytyy varoja vähintäänkin *eri yhteistyösektoreilta*. Kehittämistarpeena nähdään myös *henkilö- ja aikaresurssien saaminen* muun muassa kouluihin, nuorisotoimeen/ -työhön sekä nuorten peruspalveluihin sosiaali- ja terveystoimeen. Tarvitaan useampia nuorten lähiohjaajia toimintaan mukaan. Tosin mukaan lähteminen edellyttää halukkuutta toimintaan, koska työtä ei vaikeissa elämäntilanteissa olevien, tukea tarvitsevien nuorten kanssa voi tehdä väkisin ja ilman ”sisäistä paloa” työlle.

Kysymys on *yhteisvastuun lisäämisestä*. Vaikka nuorten kuntoutuskokeilun puitteissa ja monissa kunnissa myös sitä ennen on yhteistyötä kehitetty nuorten asioiden hoidossa, vaatii sen säilyminen jatkuvaa ”liekissä pitämistä” ja hereillä oloa, esimerkiksi kouluissa sitä, että tavoitteet opetushenkilökunnan, muun henkilökunnan (opinto-ohjaajat, koulukuraattorit, kouluterveydenhoitajat) ja oppilashuollon kanssa ovat yhteiset ja löytyy todellista halua huolehtia jokaisesta *nuoresta*. Erityisesti koulupuolella *myönteisen ilmapiirin synnyttäminen asialle* on projektien mukaan ”a ja o”. Nuorista täytyy välittää muutenkin kuin vain todistusnumeroina.

Kokeilun paikkakuntien kesken on ollut suuria eroja sen suhteen, miten koulut ovat olleet mukana yhteistyössä. Osassa kuntia koulutoimi on ollut projektin alkuunpanija ja ”moottori”. Toisissa kunnissa avautumista koulutoimen suuntaan on tapahtunut vasta projektin aikana. Yhdellä paikkakunnista toivotaan työvoimatoimen mukaan saamista yhteistyöhön. Kehittämisen paikkana nähdään *nuorisotoimeen/ -työhön satsaaminen ja resurssien suunnattaminen nuorisotoimeen/ -työhön* matalan kynnyksen paikkana. Kokeilun aikana yksittäi-

¹¹⁷ Ks. Solantaus 1999, 18.

¹¹⁸ Ks. Matinlompola 2004.

sillä paikkakunnilla nuorisotyötä ja sen mahdollisuuksia on onnistuttu saamaan näkyvämmäksi. Monet aikuiset ja jopa viranomaiset ja päättäjät tuntevat huonosti nuorisotyöntekijän tekemää työtä ja nuorisotoimen maailmaa. Kun kunnissa joudutaan panostamaan korjaavaan työhön, nuorisotyö jää helposti varjoon resurssien jaossa. Satsaus nuorisotyöhön (esim. nuorisotilaan) ei ole rahallisena satsauksena kovin iso moneen muuhun asiaan verrattuna, ja pidemmän päälle satsauksella saattaa olla suuri merkitys.

Kehittämistarpeena nähdään kokeilun aikana käyntiin saatetun *toiminnan jalkautuminen ja näkyväksi tekeminen* laajemminkin. Paikallisella tasolla eri sektoreiden toimijoiden yhteistyölle tarvittaisiin ”*puolueeton taho*” toimintaa *koordinoimaan* ja nuorten ja vanhempien tiedossa oleva paikka, jonne nuoret voivat hakeutua ja vanhemmat ja eri sektoreiden työntekijät ottaa yhteyttä syrjäytymisvaarassa olevan nuoren tuen piiriin saamiseksi. Yhteistyön organisoija, eräänlainen ”hengen luoja” koordinoisi yhteistyötä, pitäisi yhteyttä nuoreen ja toimisi moniammatillisuuden nimissä. Nuoren tilanteen arvioinnista ja tukemisen toteuttamisesta vastaisi monitahoinen yhteistyöryhmä yhteisvastuullisesti.

Syrjäytymisvaarassa olevat nuoret tarvitsevat näköaloja ja tukea tulevaisuuden visioiden luomiseksi. Tavoitteelliseen toimintaan ei päästä, ellei nuorella ole sellaisia tavoitteita, joihin hän katsoo voivansa sitoutua. Nuorten kuntoutuskokeilussa nuorille maksettu Kelan kuntoutusraha (ilman vika-, vamma-, sairausdiagnoosia) on ollut hyvä motivointikeino nuorten mukaan saamiselle ja toimintaan sitoutumiselle. Se on motivoinut nuoria haluaan ja pystymään, noudattamaan heräämistä, koulussa olemista, lukemista, kokeista suoriutumista eli ihan kaikkea sellaista, mikä on aikaisemmin ollut monelle täysin mahdotonta. Osa projektien toimijoista näkee kehittämistarpeena kuitenkin tätä *laajemman motivaation herättämisen nuorissa* niin, että nuori saadaan näkemään, että muutos on nuoren tulevaisuuden ja elämän kannalta tärkeä, eikä vain rahan vuoksi. Joidenkin nuorten kanssa tämä varmaan tulee onnistumaan, mutta ei kaikkien nuorten kanssa. Jatkossakin ainakin osan nuorten kohdalla tullaan tarvitsemaan motivointikeinoksi (kannustus)rahan (harkinnanvaraisen työmarkkinatuen/ harkinnanvaraisen toimeentulotuen/ Kelan kuntoutusrahan)¹¹⁹ maksamista, mikä lienee kuitenkin pieni satsaus syrjäytymisestä aiheutuviin kustannuksiin (työttömyys, mielenterveysongelmat, päihdeongelmat, lastensuojelu, rikoksista aiheutuvat kustannukset, inhimilliset kärsimykset) verrattuna. (Kannustus)rahan ohella muista motivointikeinoista voidaan mainita muun muassa ohjaus- ja motivointipäivät, harjoitteluun pääseminen ja työtodistuksen saaminen harjoittelusta.

Yläasteelle siirtyminen on varsin suuri muutos peruskoululaisen arjessa. Koulunkäynnin liikkeelle lähtö yläasteella ja sieltä selviytyminen niin, että nuori pystyy selviämään ammatillisissa opinnoissa, voi helposti muodostua suureksikin ongelmaksi oppilaalle, jolla on vaikeuksia. Koulun kasvatusosio, tällainen aikuisen turvallisen ihmisen mukana oleminen vähentyy huomattavasti nuorten elämässä yläasteella. Kun oppilaat vaihtuvat, opettajat eivät tunne oppilaita samalla tavalla kuin ala-asteella, jolloin myös vastuun jakaminen opet-

¹¹⁹ Ks. Suikkanen ym. 2004, 199–202.

tajien kesken ja siirtäminen toiselle on vaikeampaa. On oppilaita, joita uusi tilanne hämmentää. Tilanne saattaa ryöstäytyä käsistä, kun nuori tulee yläasteelle ja saa vapauksia, joita ei pysty hallitsemaan. Vaikka tietoa siirtyy ala-asteelta yläasteelle ja luokkia pyritään järjestelemään toimivalla tavalla, ei kukaan käytännössä ehdi ottaa selvää kaikkien nuorten tilanteista. Suuri muutos yläasteen ”rajassa” saattaa hajottaa kokonaan tukeaan tarvitsevan, syrjäytymisvaarassa olevan nuoren ”paletin” elämänhallinnassa. Kun lisäksi opettajankoulutusta koskevan tutkimuksen¹²⁰ mukaan niin luokan- kuin aineenopettajatkin kokevat, ettei heillä ole riittävästi koulutusta yhteistyöhön aikuisten kanssa, ja erityisesti he arvioivat, ettei koulutus anna heille valmiuksia työskentelyyn vanhempien kanssa, voidaan kehittämistarpeena nähdä tähän asiaan tarttuminen. Kenties ainakin yhdellä luokalla seitsemännenten rinnakkaisluokista opetusta olisi hyvä järjestää (tai ainakin kokeilla järjestettävään) niin, että oppilaille on *vähemmän opettajia*. ”Riskioppilaat” voisivat aloittaa yläasteen tällä tavalla ja opettajat ennättäisivät paneutua heidän tilanteisiinsa rauhassa. Asia voisi olla aihe esimerkiksi kokeilulle. Toisaalta *opettajakoulutuksen tulisi antaa opettajille valmiuksia vanhempien kanssa työskentelyyn*.

Esimerkiksi Omaura-luokissa opetus järjestetään yläasteella niin, että opetuksesta vastaa pääasiassa yksi opettaja. Yleisopetuksen puolella ei tällaiseen tilanteeseen päästä edes yksittäisen rinnakkaisluokan osalta, mutta kehiteltäviä vaihtoehtoja saattaa silti löytyä. Yksi haastatelluista kertoi ajatustasolla kehittelemästään mallista, jossa opetus perustuisi opettajaryppäiden (matemaattiset aineet, kielet, äidinkieli, reaaliaine, jokin taideaine) työhön. Opettajaryppäällä olisi esimerkiksi kaikki yläastetta aloittavat luokat ja he tekisivät työjärjestyksensä hyvin joustavasti, ja nämä opettajat pääsääntöisesti opettaisivat luokkien nuoria (tietenkin aineiden pätevyysvaatimukset huomioon ottaen). Opettajaryppäessä olisi mahdollisimman monenlaisia aineita ja työjärjestykset tehtäisiin jaksoittain. Jossakin jaksossa olisi vaikka kymmenen tuntia viikossa matemaattisia aineita tai esimerkiksi biologian opettaja opettaisi heti syksyllä (kun päästään vielä maastoon) kahdeksan tuntia viikossa biologiaa. Jaksokokonaisuuksia ajatellen oppilaille ei olisi niin monta opettajaa ja kutakin ainetta opiskeltaisiin pidemmissä jaksoissa.

Nykyisin esimerkiksi lukioon menee oppilaita, jotka eivät viisi tai kuusi vuotta sitten yksinkertaisesti olisi päässeet lukioon. Vastaavasti ammatillisiin opintoihin menee oppilaita, jotka tarvitsevat heti erityisopetusta. Kysymys ei välttämättä ole näiden nuorten taidoista, kyvyistä ja lahjoista, vaan siitä, että heillä saattaa olla oppimisvaikeuksia, joita ei ole tutkittu eikä tunnistettu. Kokeilun pohjalta kehittämistarpeena nousee esille erilaisten *oppimis- ym. vaikeuksien varhainen tunnistaminen*. Jo ala-asteella kun nähdään, että jokin asia alkaa sujua huonosti, pitäisi selvittää syy. Avain oppimiseen on esimerkiksi sujuva luku-taito ja muut perustaidot, joita ei riittävästi hallita, vaikka niitä pidetään itsestään selvinä asioina. Tilanteisiin pitäisi reagoida jo ala-asteella, kun nähdään, että jollakin oppilaalla on vaikeaa ja selvittää, miksi on vaikeaa, jottei perustietoihin ja -taitoisin pääsisi syntymään niin suuria aukkoja, ettei niiden paikkaamiseen enää yläasteella löydy keinoja. Oppimis-

¹²⁰ Ks. Niemi, Hannele 1999.

vaikeuksien (ja muidenkin, esimerkiksi psyykkisten vaikeuksien) selvittämiseksi kaivataan *lisäresursseja tutkimus- ja terapiapuolelle*, jota esimerkiksi Oulun Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskus (Mun Juttu -hankkeessa) ja Oulun Diakonissalaitos (Tie Huomiiseen -hankkeessa) ovat tarjonneet. Jos mahdollisuuksia nuorten perusteellisille tutkimus- ja selvittelyjaksoille ei kunnan palvelujen puitteissa tai ostopalveluna erityisyksiköissä ole, jää esimerkiksi psyykkisen avun tarpeen arvio opettajan ”mutu-arvioksi”. Se voi oppimisvaikeuksien osalta jäädä ammattinsa osaavan opettajan tiedoksi, jota asiana ei kuitenkaan esimerkiksi erityisopetuksen järjestämisen suhteen saada eteenpäin, jos asialle ei ole ”ulkopuolisen” tahon todentamaa tietoa.

Aina kysymys ei ole oppimisvaikeudesta. Ongelmavyöhdin alku saattaa olla jokin sellainen lapselle tai nuorelle vaikea asia koulussa, joka alussa voi vaikuttaa varsin harmitto-maltakin, mutta kasvaessaan muodostuu syrjäytymiskehityksen aluksi jopa ala-asteella. Esimerkkinä voi olla lapsi, jolle matematiikka on vaikeaa. Ellei hän saa riittävää tukea (esim. tukiopetusta) oppimiseen, voi se käynnistää lapsessa muillakin pätemättömyyden kokemuksilla täydentyvän negatiivisen kierteen, joka voi jo peruskouluaikana täyttää syrjäytymisen tunnusmerkit.¹²¹

Mitä tulee ammatilliseen suuntautumiseen, monet yläasteikäiset nuoret tarvitsevat paljon henkilökohtaista ohjausta, sellaista henkilökohtaista kontaktia aikuiseen ihmiseen, joka voisi heidän kanssaan puhua ja miettiä eri vaihtoehtoja, mitkä nuorta voisivat kiinnostaa. Tätä tukea ei kaikille löydy kotoa. Aikakin on erilainen, eikä ammatinvalinta välttämättä ole ”kertatapahtuma” niin kuin ennen. Kehittämistarpeena nähdään *oppilaanohjauksen tehostaminen ja pitkäjänteinen työskentely yläasteella* ja tämän työn aloittaminen jo seitsemännellä luokalla. Sen oivaltaminen, miksi koulussa ollaan, pitäisi tapahtua viimeistään yläasteen alussa. Prosessi, jossa nuori pohtii omia vahvuuksiaan, heikkouksiaan ja kiinnostuksen alueitaan, lähtisi liikkeelle jo varhain, ja työ olisi pitkäjänteistä päätyen yhdeksännellä luokalla tehtävään hienosäätöön (esim. portfolio). Oppilaanohjauksen tehostaminen ja mahdollisesti *koulujen, yritysten ja työvoimatoimistojen yhteistyö ammatinvalinnan ohjauksen* osalta voisi olla yksi keino välttyä siltä, että yhteisvalinnassa jotkut oppilaat hakevat toisen asteen oppilaitoksiin vain hakemisen vuoksi.

Oma kysymyksensä on niveltämisvaihe ammatillisiin opintoihin ja *vähittäinen irtipäästäminen nuorista*. Kun yläasteella nuoret ovat siinä mielessä ”pieniä”, että heitä yleensä vielä pidetään kuin ”kukkaa kämmenellä” ja autetaan ja hoidetaan suunnilleen joka asiassa, ei tätä huolenpitoa voi lopettaa yhtäkkiä. Nuoret voi vapauttaa huolenpidosta vain vähitellen siinä vaiheessa, kun he ovat siirtymässä toiselle asteelle. Syrjäytymisvaarassa olevien nuorten kohdalla tämä korostuu. Siirtymävaiheessa osa nuorista tarvitsee erityistä tukea ja esimerkiksi nuoren muuttaessa pois kotipaikkakunnalta valmentamista uuteen tilanteeseen ja apua aivan arkisten asioiden järjestämisessä. Jokainen nuori ei saa tätä tukea kotoaan ja voi olla tilanteessa varsin yksin. Kehittämistarpeena nähdään *tukihenkilöiden saaminen*

¹²¹ Ks. Matinlompola 2004.

yläastetta päättävälle nuorille, tarvittaessa sellaisen tukihenkilön saamista, joka voisi aina silloin tällöin tavata nuorta ja auttaa opiskeluun alkuun pääsystä. Tapaamiskerrat vähenisivät pikku hiljaa sitä mukaa kuin nuori itsenäistyy ja kykenee hoitamaan omia asioita. Nuorella olisi aikaa vähitellen saada kokemus siitä, että hän pärjää uudessa tilanteessa. Jollekin nuorelle tukihenkilön merkitys saattaisi olla nuorta valmentavaa jopa niin, että nuori uskaltaa ottaa askeleen ja lähteä opiskelemaan toiselle paikkakunnalle. Jos nuoren suhde vanhempiin on hyvä, tukihenkilö voisi toimia vanhempien tuen ja rinnalla olemisen lisäresurssina. Tavoitteena olisi tilanne, josta nuoren olisi hyvä ja turvallista lähteä kulkemaan eteenpäin omassa elämässään yläasteen jälkeen.

Niveltämisvaiheeseen yläasteelta toiselle asteelle liittyy läheisesti myös kysymys tiedonkulusta. Nuorten kuntoutuskokeilun aikana käytäntöjä sen osalta on kehitetty, mutta kehittämistarpeena nähdään edelleen *niveltämisvaiheen ohjeistaminen ja velvoite tiedonkuluun*. Kentällä (niin perusopetuksen kuin toisen asteen puolellakin) kaivataan, että tiedonkuluun tulisi velvoite ja käytännön ohjeistus. Tieto yläasteen päättävän ikäryhmän nuorista tarvitaan kaikkien nuorten osalta. Vain sillä tavalla kerättynä saadaan seulottua *opiskelunsa suunnitelmien mukaan aloittaneet nuoret, opintonsa keskeyttäneet, nuoret jotka saatuaan opiskelupaikan eivät aloita opiskelua, opiskelupaikkaa ilman jääneet nuoret sekä opiskelemaan hakematta jättäneet nuoret*. Monta kertaa neljän viimeksi mainitun ryhmän nuoret ovat vaaravyöhykkeessä joutua väliinputoajiksi minkään viranomaistahon sitä välttämättä tietämättä. Jos toisen asteen oppilaitokset velvoitettaisiin ilmoittamaan opiskelun aloittaneiden nuorten ja opiskelun keskeyttäneiden nuorten nimet nuoren kotikuntaan nimetylle taholle, moniammatillista yhteistyöryhmää kunnassa koordinoivan tahon tehtäväksi jäisi tavoittaa kaikki muut, jäljelle jäävät ikäryhmän nuoret ja varmistaa, mikä heidän tilanteensa on. Jotta systemaattinen tiedonkeruu olisi mahdollista, täytyisi yhteistyöryhmää koordinoivalla taholla olla veloitteen lisäksi selkeät valtuudet kerätä tietoa. Yhteydenottoa voisi käytännössä helpottaa, jos tietoja keräävä henkilö (henkilöt suurissa kunnissa) olisi peruskoulujen henkilökuntaa, koska heillä (opinto-ohjaajilla, kouluterveydenhoitajilla, koulukuraattoreilla, opettajilla) on monta kertaa syntynyt tuntuma ”riskiopilaista” jo peruskoulun aikana. Resurssina työlle tulisi olla työaika.

Ikäryhmän nuorten tilanteiden systemaattisen kartoittamisen jälkeen kehittämistarpeena nähdään jatkoa ajatellen se, että kuntiin tarvittaisiin eri sektoreille (koulu-, sosiaali- ja terveys-, työvoimatoimi, nuorisotoimi/ -työ) yhteisvastuullisesti velvoite järjestää väliinputoajanuorille *aktiviteettia välivuoden ajaksi* ja puitteet (lähinnä yhteistyöryhmän koordinoitiin tarvittavat resurssit ja taloudelliset resurssit) toiminnan järjestämiseksi. Sisällöltään se voisi olla nuorten kuntoutuskokeilun projektien tapaista toimintaa nuoren tukemiseksi: nuoren kokonaiselämäntilanteen perusteellista selvittämistä, nuorelle suunnattua tukea normaali palveluista yksilöllisesti koottuna yhdistettynä tukihenkilö-/ lähiohjaajatoimintaan ja yhteistyöhön nuoren perheen kanssa, koulussa opittujen perustietojen- ja taitojen päivittämistä (esim. päättötodistuksen numeroiden korostusta), työharjoittelua, nuoren ammatillista urasuunnittelua ja elämäntaitojen opettelua.

Osa nuorista ei yksinkertaisesti saa riittävästi tietoja opiskelumahdollisuuksista, tämän päivän työelämän vaatimuksista ja osaamistarpeista ja siitä, mitä ja millaista on kotipaikan ulkopuolella ja mitä siellä tarvitaan. Nuori on vaarassa syrjäytyä, eikä nuori välttämättä sitä itse tiedosta eivätkä vanhemmatkaan (vanhempikin voi olla syrjäytynyt). Vanhamuotoinen *10-luokka olisi tervetullut* vaihtoehto monella paikkakunnalla niille nuorille, joilla on epäselvät suunnitelmat tai elämänhallintaongelmia. Luokalle tarvittaisiin erilaisia oppimis- ja opetusmenetelmiä poiketen peruskoulun luokkien ajoista: muun muassa mukana tekemistä, toimintaa, työtoimintoja, työharjoittelua, työkokeiluja, yksilöllisiä ja sovellettuja ratkaisumalleja, kokeiluja, käyntejä oppilaitoksiin, koulutuskokeiluja ja kykyarviointeja nuorille.

Muitakin ”*pehmeän laskun*” paikkoja tarvittaisiin, esimerkiksi valmentavan koulutuksen yhteyteen ammattikoulupaikkoja. Monta kertaa toisen asteen oppilaitoksessa erityisopetuksen resurssit ovat selvästi pienemmät kuin perusasteella (esim. yhdellä nuorten kuntoutuskokeilun paikkakunnalla, jossa perusasteella erityisopettajaresurssit ovat hyvät, on peruskoulun yläasteella yhteensä neljä erityisopettajaa ja neljäsataaseitsemänkymmentä oppilasta, kun taas toisella asteella ammattikoulutuksen puolella on yksi erityisopettaja ja viisi-kuusisataa oppilasta). Mahdollisuudet yksilölliseen tukemiseen toisella asteella ovat jo pelkästään henkilöresurssien vuoksi toiset kuin perusasteella (tosin poikkeuksiakin on). Yksilöllisten ratkaisujen järjestäminen vaihtelee toisella asteella myös oppilaitosten sisällä esimerkiksi osastoittain, koska viime kädessä kysymys on opetushenkilökunnan joustavuudesta opetusjärjestelyissä ja opetuksen räätälöinnissä yksilöllisesti kuin myös opetettavan aineen sisällöistä (esim. teoria/ käytäntö). Yksilöllisten ratkaisuvaihtoehtojen mahdollisuuksissa kysymys on laajemmin ammatillisen koulutuksen pedagogisesta toimintakulttuurista, sen kehittämisestä niin, että erilaisille oppijoille tarjoutuu mahdollisuus selviytyä opetuksessa esimerkiksi oppimisen ongelmista huolimatta¹²².

Nuoren erityistä tukemista toisella asteella varsinkin opiskelun alussa saattaa viivästyttää se, ettei oppilaan tilanteesta tiedetä uudessa oppilaitoksessa. Tieto eri oppilaitosten välillä kulkee nuoren ja vanhempien suostumuksesta lähinnä erityisopetuksessa olevien oppilaiden osalta, eikä aina silloinkaan, jos vanhemmat eivät anna lupaa tietojen siirrolle. Esimerkiksi jotkut moniongelmaisten perheiden vanhemmat voivat käyttää tiedonpuutetta hyväkseen¹²³. Jos nuori ei ole ollut erityisopetuksessa, tiedonkulku on vähäisempää tai puuttuu kokonaan. Kehittämistarpeena nähdään jonkinasteisen *tiedon* (muunkin kuin todistukseen kirjattujen) *siirtyminen jokaisesta oppilaasta nivelvaiheessa perusasteelta toiselle asteelle*. Yhdellä nuorten kuntoutuskokeilun paikkakunnalla on pohdittu oppilaskorttisynteesin luomista, mutta asia ei ole edennyt vaitiolovelvollisuusasioista johtuen. Ajatuksena on ollut se, että oppilaskorttiin kerättäisiin tiedot kouluikäisen oppilaan keskeisistä elämänvaiheista, nuoren harrastukset, vahvuudet ja myös mahdolliset vaikeudet, ja kortti seuraisi oppilasta koulusta toiseen. Oppilaskortti olisi alaikäisen oppilaan edun mukaisesti toimiva resurssi nuoren koulunkäyntiä ajatellen, koska tietoja ei tarvitsisi kerätä joka tasol-

¹²² Komonen 2004, 124.

¹²³ Ks. Haapaniemi 2003, 211.

la uudelleen, ja ainakin osan nuoren asioihin olisi mahdollista puuttua varhemmassa vaiheessa. Tällä hetkellä asian toteuttaminen kaatuu tietosuojaan rajoituksiin.

Nuori saattaa aloittaa opiskelun toisella asteella ja huomatakin, ettei opiskeltava ala kiinnosta häntä. Kehittämistarpeena nähdään, että perusasteen ohella *toisella asteella tehostetaan oppilaanohjausta*, jotta nuori voi jatkoa ajatellen saada ammatillista ohjausta, jos opinnot ovat keskeytyneissä. Haastattelujen perusteella ilmeni, että opintojen sujumiseksi ollaan yhdessä toisen asteen oppilaitoksessa suunnittelemassa opiskelijoille itsearviointia oman opiskelun ja opiskeluun sitoutumisen tueksi, eli opiskelijat säännöllisin väliajoin kirjaavat omat tavoitteensa ja arvioisivat sitä, missä vaiheessa itse kukin on menossa. Kun arviointia tehdään eri vaiheissa ja dokumentoidaan aina samoin periaattein, on käyty kehitysprosessia mahdollisuus katsoa kokonaisuutena ja verrata vaiheita keskenään.

Tukitoimista huolimatta on myös niitä nuoria, joiden on vaikea asettua yleiseen tapaan opiskella ja hankkia ammatti. Näillä nuorilla on kuitenkin lahjoja ja yleensä he haluavat itselleen ammatin ja tehdä työtä, mutta he eivät välttämättä selviä ammatillisissa opinnoissa. Tarvitaan erilaisia koulumallivaihtoehtoja ja nykyistä laajempaa *mahdollisuutta myös oppisopimuskoulutukseen*. Kentälle kaivataan ohjeistusta muun muassa oppisopimuskoulutuksen järjestämisestä.

Yksilön näkökulmasta työllistymisen este on usein monisyinen. Työllistymiseen tarvitaan työntekijän puolelta taitoa, -halua ja -kykyä. Esimerkiksi työkoulupedagogiikka tähtää riittävän työtaidon, -halun ja -kyvyn saavuttamiseen. Työkoulussa ammatillisen perustutkinnon suorittaminen perustuu pitkälti työn kautta tapahtuvaan opiskeluun, ammattitaidon hankkimiseen ja työmoraalin kasvamiseen. Keskeisessä asemassa on työpainotteinen koulutus, johon yhdistyy nuoren elämönhallinnan tukeminen erilaisin pedagogisin ja kuntoutuksellisin työmuodoin. Siinä edistetään samanaikaisesti ammatillista osaamista ja tuetaan nuorten sosiaalista toimintakykyä, osallisuutta ja osallistumista.¹²⁴

Nuorten kuntoutuskokeilun projektien moniammatillinen toiminta on pitkälle ollut kuntien sisäistä toimintaa. Alueellisissa hankkeissa on huomio kiinnitetty myös *kuntien välisen yhteistyön kehittämiseen ja syventämiseen*, mikä edelleen nähdään kehittämistarpeena. Varsinkin pienissä kunnissa kuntien välinen yhteistyö saattaa olla ainoa mahdollisuus saada järjestettyä tiettyä toimintaa nuorille. Perinteisesti yhteistyötä on tehty esimerkiksi nuorisotyössä liittyen harrastus- ja leiritoimintaan. Kehittämistarpeena nähdään kuntien välisen yhteistyön kehittäminen toiminnan järjestämiseksi erityisesti syrjäytymisvaarassa oleville nuorille. Kokeilu on antanut mahdollisuuden vaihtaa kokemuksia eri kunnissa käyttöön otetuista toimintamalleista ja eri sektoreiden toimijoiden kehittämisestä työkäytännöistä.

¹²⁴ Komonen 2004, 120; Hämäläinen & Komonen 2003.

5 Yhteenveto ja johtopäätökset

Keskeisiä nuorten kuntoutuskokeilun projektien syntymisen taustalla olevia tekijöitä ovat olleet opettajien kasvanut huoli oppilaista, joilla on vaikeuksia saada peruskoulun päättötodistus, yksilöllisesti tuetun ”sillan puuttuminen” yläasteelta ammatillisiin opintoihin, alaikäisten ajautuminen työttömäksi, nuorten lisääntyneet mielenterveysongelmat, ongelmien kasautuminen ja vanhempien kyvyttömyys tukea nuoria.

Projekteissa pyrittiin selvittämään, miten pystyttäisiin vastaamaan nuorten tuen tarpeeseen ja kuinka nuorten sosiaalista kiinnittymistä voitaisiin edistää. Tavoitteena oli kehittää yhteistyömallia, jossa 15–17-vuotias nuori, hänen lähiverkostonsa, paikalliset toimijat ja palvelujen tuottajat toimivat yhdessä nuoren tukena. Projektien toiminta perustui suunnitellusta lähtien eri sektorien toimijoiden yhteistyöhön ja eri toimijatahot määrittelivät nuorten kanssa tehtävän työn tavoitteita yhdessä. Kaikkiaan kuntoutuskokeilussa oli mukana yhteensä 18 hanketta eri puolilta Suomea.

Kuntoutuskokeilun kokonaisuudesta on valmistunut arviointitutkimus¹²⁵. Sen kysymyksenasettelua jatkettiin ja tarkennettiin tähän selvitystyöhön. Arviointitutkimus ja selvitystyö muodostavat keskenään kokonaisuuden ja niissä on yhteisiä aineksia. Selvitystyön kohteeksi määriteltiin projektien ja palvelujärjestelmän suhde. Selvitystyössä kuvataan sitä, miten eri toimijatahot näkevät syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tarpeet ja niihin vaikuttamisen tavat. Raporttiin on koottu projektien ja yhteistyön hyviä käytäntöjä nuorten tukemiseksi.

Osa tuloksista perustuu kaikkien nuorten kuntoutuskokeilussa mukana olleiden projektien ja osa kahdesta alueellisesta hankkeesta saatuihin kokemuksiin. Edellä mainituissa kahdessa hankkeessa nuorten tukeminen toteutettiin normaalein ja pääasiassa olemassa olevin työmuodoin. Ranuan, Posion ja Pudasjärven Mun Juttu -hankkeessa ja Kelan Nivala-Haapajärven vakuutuspiirin Tie Huomiseen -hankkeessa tavoitteena oli yhdistää projekti olemassa olevan palvelurakenteen yhteyteen sitä täydentäväksi toiminnoksi. Palvelurakenteiden ja projektin integroituminen nähtiin työn edellytyksenä. Keskeinen kysymys kuului: millaisia palveluja on jo olemassa ja millaisille palveluille olisi tarvetta? Yksin tekemisen sijaan eri toimijoiden ammattitaitoa rakennettiin tietoisesti yhteistyölle syrjäytymisvaarassa olevien nuorten asioissa ja varhaisessa puuttumisessa. Monilla nuorilla on samanaikaisesti koulunkäyntiin, ammatilliseen suuntautuneisuuteen, sosiaaliseen kanssakäymiseen ja mahdollisesti myös terveyteen liittyviä ongelmia. Monien erilaisten ongelmien ratkaiseminen ei ole mahdollista yhdellä sektorilla, vaan tarvitaan monitahoista yhteistyötä.

¹²⁵ Suikkanen ym. 2004.

Kun nuorten tukemiseen suunnatut projektit onnistuvat vastaamaan nouseviin tarpeisiin ja niillä löydetään uusia menetelmiä, palvelumuotoja ja ratkaisuja nuorten tukemiseksi, ovat ne täyttäneet tehtävänsä. Parhaimmillaan projektit ovat apuväline siihen, että tuen tarvetta edellyttäviin nuorten tilanteisiin pystytään tarttumaan uudella tavalla. Nuorten kuntoutuskokeilun projektit ovat olleet hyvä tuki ja vahvistaja kunnissa nuorten kanssa tehtävässä työssä. Toiminta on mahdollisuuksien mukaan pyritty sisällyttämään ja sulauttamaan normaalipalveluihin. Nyt odotuksena normaalipalvelujen suuntaan voidaan pitää kokeilun projektien tulosten pohtimista kunkin toimijasektorin (koulu-, sosiaali- ja terveys-, työvoimatoimen, nuorisotoimen/ -työn, Kelan) työn kannalta (miten kullakin sektorilla toimitaan ja mitä itse kukin työntekijä omassa työssään tekee, jotta hyväksi koettuja käytäntöjä nuorten tukemisessa ja yhteistyössä saataisiin laajempaan käyttöön). Näin nähtynä kokemukset nuorten kuntoutuskokeilusta ovat arvokasta tietoa toiminnan suunnittelussa.

Joka ikäryhmässä on nuoria, joilla on elämässä asioita, jotka vaikeuttavat nuoren normaalia kasvua, aikuistumista, opiskelemaan ja työhön pääsyä. Asian toistuminen vuosittain nostaa syrjäytymisvaarassa olevien nuorten kokonaismäärää. Erityisesti tarvitaan huomion kiinnittämistä ajoissa niiden nuorten tilanteisiin, jotka ovat joutuneet marginaaliin ja joiden syrjäytymisriski on kasvanut. Peruskouluikäiset ovat vielä koulun ”silmien alla” ja alaikäisytyensä vuoksi hyvin tavoitettavissa.

Varhaisessa vaiheessa korostuu peruskouluikäisten kohdalla kodin ja koulun yhteistyön merkitys lapsen ja nuoren kasvun tukemisessa. Jokaisen lapsen ja nuoren vanhemmat tarvitsevat tietoa oman lapsensa ja nuorensa koulunkäynnistä, asioiden sujumisesta koulussa, koulussa tapahtuvista muutoksista ja työstä, joka liittyy opetussuunnitteluun. Tämän tiedon saamiseen eivät vanhempainillat yksin riitä. Koulun luonnollinen yhteydenpito koteihin ja toisin päin on monessa tilanteessa parasta varhaista puuttumista lasten ja nuorten asioissa. Yhteydenpidon tulisi olla aktiivista ja vanhempien läsnäolon luonnollinen asia koulun arjessa.¹²⁶ Tarvitaan kodin ja koulun ”kumppanuutta” mutta sen rinnalle myös muita ”työvälineitä” osan nuorten kohdalla.

Nuorten kanssa tekevät työtä useat toimijat, joiden keskinäisen yhteistyön kehittäminen on tärkeää. Keskeisenä syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tukemisen lähtökohtana voidaan pitää sitä, että jokaisessa kunnassa toimisi yhteistyöryhmä. Yhteistyöryhmässä olisi mukana sellaisia henkilöitä koulutoimesta, sosiaali- ja terveystoimesta, nuorisotoimesta/ -työstä, työvoimatoimesta ja paikallisen Kelan toimistosta, jotka omassa työssään ovat joko tekemisissä nuorten kanssa tai tuntevat kuntoutusasioita. Yhteistyössä käsiteltäisiin nuorten asioita mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja ryhmän tehtävänä olisi varmistaa, että syrjäytymisvaarassa oleva nuori saa välittömästi tarvitsemansa tuen ja palvelut.

Nuorten kuntoutuskokeilu voisi toimia hyvänä lähtökohtana yhteistyöryhmän toiminnalle kunnissa. Kokeilun aikana luotu ajattelu- ja toimintamalli saisi yhteistyöryhmän virallises-

¹²⁶ Ks. Niemi 1999.

sa asemassa maaperän jatkoa käytännön tasolla nuorten kanssa tehtävässä työssä. Yhtenä mahdollisuutena voisi olla projektien paikallisten ohjausryhmien toiminnan virallistaminen. Nämä ryhmät ovat kokoontuneet kokeilun ajan (jotkut jo pidemmänkin aikaa) nuorten asioiden ympärillä ja jo toimineet kuvatun hengen mukaisesti. Jatkossa yhteistyöryhmät tarvitsevat kuitenkin sellaista asemaa ja valtaa, että ne pystyvät tekemään esityksiä ja vaikuttamaan paikallisella tasolla. Myös tiedottamista tarvitaan. Vanhemmat ovat aika yksin nuorensa kanssa, jos ongelmiin ei päästä tarttumaan ajoissa; esimerkiksi sellaisen nuoren kanssa, joka ei suostu lähtemään kouluun ja olisi vain kotona, tai nuoren kanssa, jota kotona ei juuri näy. Yleinen informaatio yhteistyöryhmän toiminnasta olisi toiminnan näkyväksi tekemistä, jotta vanhemmat tietävät, keneen he voivat ottaa tarvittaessa yhteyttä. Yhteyden voisivat ottaa myös nuoren asian tuntevat viranomaiset, koska yleinenkään tiedottaminen ei tavoita kaikkia vanhempia.

Seulomisessa kysymys on tukea tarvitsevien nuorten kartoittamisesta ja etsimisestä eli heidän ”haaviin saamisesta” eri toimijoiden yhteistyönä. Varhaista puuttumista ajatellen ala-asteella luokanopettajien ja yläasteella luokanvalvojien ja aineenopettajien valppaus on kiistattoman tärkeää. Valppautta edesauttaisi virallisen yhteistyöryhmän olemassaolo ja velvollisuus tarttua pieniltäkin tuntuviin asioihin. Omalta osaltaan kouluterveydenhoitajat, jotka tapaavat vastaanotoillaan koko ikäryhmän, ovat yksilöllistä tukea tarvitsevien nuorten seulomisessa merkittävässä asemassa, samoin erityisopettajat, opinto-ohjaajat, koulukuraattorit ja viime kädessä oppilashuoltoryhmät. Yhteistyöryhmä olisi taho, jolle myös toisen asteen oppilaitokset ilmoittaisivat alaikäisistä nuorista, jotka ovat keskeyttämässä tai vaarassa keskeyttää opinnot. Näin kuntiin kertyisi aukoton ja reaaliaikainen tieto opiskelunsa keskeyttäneistä ja alaikäisten nuorten tilanteisiin voitaisiin paremmin puuttua heti siinä vaiheessa, kun opintojen keskeyttäminen tai sen uhka on ajankohtainen asia nuoren elämässä. Yhteistyöryhmä olisi taho, jonka puoleen eri työntekijät sosiaalitoimesta, terveydenhuollosta, nuorisotoimesta ja -työstä sekä työvoimatoimesta voisivat kääntyä, jos heillä on oman työnsä kautta tieto nuoresta, joka tarvitsisi pitkäjänteistä, yksilöllistä aikuisen tukea oman elämän rakentamiseksi, mihin työntekijän omat keinot eivät yksin riitä.

Yhteistyöryhmän tehtävänä olisi nuoren ja tämän vanhempien kanssa yhdessä pohtia kokonaistilannetta, nuoren tarvitsemaa tukea ja palveluja ja yhteisesti päätyä nuoren kannalta sopivaan ratkaisuun. Tavoitteena olisi koota nuoren ja tämän perheen ympärille verkosto yhteistyötahoista nuoren tarpeista ja elämäntilanteesta lähtien. Jos vanhemmat eivät olisi halukkaita lähtemään yhteistyöhön mukaan, toimittaisiin viranomaisyhteistyöryhmänä nuoren edun mukaisesti.

Riippuen nuoren tilanteesta aikaa tarvittaisiin vähintään vuosi, koska monien vuosien kuluessa kasautuneet ongelmat eivät ratkea nopeasti. Nuori avautuu omaan tahtiin ja tarvitsee aikaa avautuakseen.

Nuori ja hänen perheenä saivat rinnalleen tukihenkilöiksi työparin, joka laatisi nuoren ja tämän vanhempien kanssa nuorelle kuntoutus(toiminta)suunnitelman, johon kirjattaisiin ne konkreettiset asiat, joihin nuoren kohdalla yritetään vaikuttaa, ja keinot, joilla päämääriin pyritään. Suunnitelmaan kirjattaisiin tavoitteiden toteutumisen edellytykset eri toimijoiden käytännön tekoja myöten eli suunniteltaisiin konkreettisesti, minkälaista tukea nuori tarvitsee ja voi saada tavoitteidensa saavuttamiseksi kodista, tukihenkilöiltä ja muulta yhteistyöverkostolta. Suunnitelmassa sovittaisiin tavoitteiden toteutumisen seuraamisesta ja tarkistamisesta säännöllisin väliajoin.

Varsinaisessa nuoren tukemisessa sovellettaisiin tässäkin raportissa, erityisesti luvussa ”Nuorten syrjäytymisvaaraan vaikuttaminen” esille nostettuja hyviä käytäntöjä ja työskentelymuotoja, joista keskeisinä voidaan mainita

- perheiden kanssa tehtävä yhteistyö (vanhempien kasvatustyön tukeminen ja vanhempien rohkaiseminen luottamaan itseensä kasvattajina sekä kodin ja koulun tiivis yhteistyö)
- tukihenkilötoiminta (jokaisen nuoren rinnalle turvallinen ja välittävä aikuinen)
- yksilöllisesti tuettu oppimisympäristö (erityisopetus, henkilökohtainen opiskeluohjelma, mahdollisuuksien mukaan yksilölliset opetusjärjestelyt, läksypiirit, numeroiden korotusmahdollisuudet)
- toiminnallisuus, esimerkiksi työn avulla oppiminen (työharjoittelu, työpaikkaopiskelu, yksilöllinen työnhjaus, oppisopimuskoulutus)
- tehostettu oppilaanohjaus ja ammatinvalinnan ohjaus (ohjattu itsetuntemusprosessi; tutustumiskäynnit oppilaitoksiin; koulutuskokeilut; koulujen, työvoimatoimen ja yritysten yhteistyö ammatinvalinnan ohjauksessa)
- vapaa-ajan toimintaan satsaaminen (vertaistuki, jokaiselle nuorelle ainakin yksi harrastus ja välineet harrastukseen).

Onnistunut tukeminen ja yksilöllisen reitin löytäminen edellyttävät nuoren tilanteen perusteellista selvittämistä. Osan syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tilanteen selvittämiseksi tarvitaan erityistutkimuksia, jotka auttavat nuoren oireilun taustalla olevien tekijöiden selvittämistä (oppimisvaikeuksien ja terveydellisten rajoitteiden esiin saanti; laaja-alainen fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn arviointi sekä kuntoutus). Kysymys olisi nuoren kuntoutuksesta sosiaalisin perustein, mikäli diagnostisoitua vikaa, vammaa tai sairautta ei ole.

Nuorten kuntoutuskokeilussa oli mahdollista maksaa nuorille kuntoutusrahaa ilman vika-, vamma- tai sairausdiagnoosia, koska kyseessä oli kehittämishanke. Tämä oli kokeilussa erityisen innovatiivista. Varsinkin nuorten kohdalla kuntoutuksen tarve tulisi voida määritellä myös väljemmin sosiaalisen perustein ennalta ehkäisevän työn merkittävyyttä ajatellen.

Monellakaan nuorten kuntoutuskokeilupaikkakunnalla ei ollut aikaisemmassa moniammatillisessa yhteistyössä ollut samalla tavalla työvälineitä toimia yksilökohtaisesti nuorten kohdalla ja tukea nuoria pitkään. Kuntoutuskokeilun aikana nuorten asioiden hoitoa laa-

jennettiin tietoisesti eri toimijoille ja kullakin paikkakunnalla kehitettiin paikallista toimintamallia nuorten tukemisessa.

Eri toimijoita ajatellen esille nousee muun muassa seuraavia keskeisiä asioita:

Peruskoulut

- kodin ja koulun yhteistyö
- oleellista on interventio silloin, kun nuori on oppivelvollisuusiässä ja nuoreen on mahdollista vaikuttaa
- koulu on niin oppimisen kuin sosiaalisen kasvun paikka: varsinkin syrjäytymisvaarassa olevilla nuorilla on tarvetta käydä koulua tavalla, joka antaa elämähallintataitoja ja sosiaalista nuoren, ei ainoastaan kouluun vaan ympäröivään yhteiskuntaan (esim. koulun ja työpaikkaopetuksen liittäminen toisiinsa)
- tarvitaan aikaresurssia opinto-ohjaajille, koulukuraattoreille ja opettajille, jotka huolehtivat ”haastavien oppilaiden” tukemisesta
- 10-luokilla on aivan oma tärkeä paikkansa peruskouluissa.

Toisen asteen oppilaitokset

- tukea tarvitseville nuorille valmentavia luokkia ammattikouluihin ennen varsinaisille opintolinjoille siirtymistä
- mahdollisuus oppisopimuskoulutukseen suoraan ammattikoulujen yhteyteen
- ammattilukioiden kasvava merkitys, niiden monipuolistaminen ammatillisen suuntautumisen osalta
- vastuu alaikäisestä oppilaasta aina sillä oppilaitoksella, jossa oppilas on viimeksi ollut
- myös toisella asteella yksilöllistä ohjausta jatko-opintoihin (esim. opintonsa keskeyttävien nuorten kohdalla)
- tiedonkulku opintonsa keskeyttäneistä nuoren kotikuntaan (nimetylle taholle).

Terveystoimi

- kouluterveydenhoitajilla avainrooli nuorten olosuhteiden tunnistamisessa ja muun muassa ehkäisevässä mielenterveystyössä
- terveydenhuollon toimijoiden mukanaolo verkostotyössä aivan oleellista muun muassa nuorten erityistutkimusten saatavuuden takia.

Sosiaalitoimi

- perhetyön mahdollisuudet arjessa selviytymisen tukemisessa (merkitys muun muassa ennalta ehkäisevässä työssä), myös muut avoimuuden toimenpiteet
- varhainen yhteistyö peruskoulujen kanssa.

Nuorisotyö ja -toimi

- nuorisotoimen/ -työn merkitys ”matalan kynnyksen” paikkana tavoittaa tukea tarvitsevia nuoria ja heidän perheitään

- tarvetta erityisnuorisotyön ja -toiminnan muodoille perusnuorisotyön ja -toiminnan rinnalla (keskeistä saada toimintaan mukaan muitakin kuin aktiivisia nuoria).

Työvoimatoimi

- yhteistyö koulujen ja yritysten kanssa nuorten ammatinvalinta-asioissa
- työpaja- ja työharjoittelutoiminnan monipuolistaminen
- esim. työkeskusten valmentavan koulutuksen yhteyteen ammattikoulutuspaikkoja.

Nuorten kuntoutuskokeilun tulokset puhuvat vahvasti monitahoisen yhteistyön puolesta ja siitä, että nuoria voidaan tukea tehokkaasti eri sektoreiden toimijoiden yhteistyötä tiivistämällä. Moniammatillisen yhteistyön ohjeistus ja koordinointi on kuitenkin varmistettava. Moniammatillisen yhteistyön toteuttamiseksi tarvitaan eri sidosryhmien toimintaa yhdistävää ohjeistusta ja sellaisen henkilön palkkaamista, joka on eräänlainen yhteyshenkilö eri palvelujen välillä. Lisäksi tarvitaan taloudellisia resursseja sekä henkilö- ja aikaresursseja varsinkin kouluihin sekä nuorisotoimeen ja -työhön, joissa tehdään päivittäin ennalta ehkäisevää työtä.

Kuntoutuksen asiakaspalveluyhteistyö koskee jo tällä hetkellä viranomaisten sekä yhteisöjen ja laitosten toimenpiteitä yksilön kuntoutustarpeen ja -mahdollisuuksien arvioimiseksi, kuntoutuspalvelujen antamiseksi, kuntoutukseen liittyvän koulutuksen järjestämiseksi ja työllistymisen edistämiseksi¹²⁷. Kuntoutuksen asiakaspalvelun yhteistyöryhmissä on perinteisesti hoidettu aikuisten asioita. Nuorten asioita hoitava yhteistyöryhmä voisi toimia vastaavalla tavalla syrjäytymisvaarassa olevien nuorten olosuhteiden tunnistamiseksi ja asioihin tarttumiseksi. Sosiaali- ja terveydenhuoltoviranomaisten, työvoima- ja opetusviranomaisten edustus sekä paikallinen Kela olisivat keskenään yhteistyössä ja näiden tahojen lisäksi nuorisotyö ja -toimi nuorten asioissa. Kysymys olisi kuntoutuksesta sosiaalisin perustein, mikäli diagnosoitua vikaa, vammaa tai sairautta ei ole. Toiminnassa korostuisi paikallisen yhteistyön merkitys sekä nuoren ja hänen perheensä asema.

¹²⁷ HE 164/ 2002.

Lähteet

Aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmän muistio. Työryhmämuistioita 1999: 20. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki 2000.

Amnell, Gustav 1999: Nuorten hoitaminen edellyttää ymmärtämistä. *Mielenterveys* 3 (38), 9.

Arnkil, Erik & Eriksson, Esa 2000: Kaupunkipoliitikot innostuivat ennakoivaan dialogiin. *Dialogi* 2 (10), 30–31.

Arnkil, Tom Erik & Eriksson, Esa 1998: Selkeyttäviä vuoropuheluja moniammatilliseen yhteistyöhön. *Dialogi* 8 (8), 26–29.

Arnkil, Tom Erik & Eriksson, Esa & Saikku, Peppi 1998: Huolen harmaa vyöhyke. *Dialogi* 7 (8), 8–11.

Avoin haku toimijoille liitteineen. Kansaneläkelaitos. Moniste.

Backman, Heidi 1996: Syrjäytymisen riskiryhmät. Teoksessa Jakku-Sihvonen, Ritva & Lindström, Aslak & Lipsanen, Sinikka (toim.) *Toteuttaako peruskoulu tasa-arvoa? Arviointi 1*. Opetushallitus. Helsinki, 499–517.

Bardy, Marjatta 2002: Haastattelu *Mielenterveys-lehdessä* 3/ 2002. ”Lapsuuden ehdot koventuneet”, 10–13. Artikkelin teksti Kristina Salonen.

Enqvist, Ari & Onttonen, Jukka (toim.) 1998: Mitä se meille kuuluu mitä me tehdään? Omaura – Syrjäytymisen ehkäisyä koulussa ja koulutuksessa. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Helsinki.

Eurostat 2000: Key data on education in Europe 1999/ 2000. Education and culture. European Commission. Brussels.

Furlong, Andy & Cartmel, Fred 1997: *Young People and Social Change. Individualization and Risk in the Late Modernity*. Open University Press. Buckingham.

Haapaniemi, Liisa 2003a: Sopeutumattomien erityisluokkaopetus – konfliktistimulaattoriko? *Acta Universitatis Tamperensis* 915. Tampereen yliopisto. Tampere.

Haapaniemi, Liisa 2003b: Erityisluokan oppilas kaipaa tuekseen turvallisia aikuisia. *Helsingin Sanomat* 20.10.2003: Vieraskynä.

Havén, Heikki (toim.) 1998: *Koulutus Suomessa*. SVT Koulutus 1998: 1. Tilastokeskus. Helsinki.

HE 164/ 2002. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

[Http://www.edilex.fi/linkit/he/20020164](http://www.edilex.fi/linkit/he/20020164)

Heinonen, Eeva 2003: Apua ajoissa lapsille ja perheille. Helsingin Sanomat 26.7.2003: Mielipide (sosiaalityöntekijä).

Helne, Tuula 1998: Syrjäytyä ja syrjäyttää. Onko syrjäytyminen liikettä? Hyvinvointikatsaus 2, 40–43.

Hämäläinen, Juha & Komonen, Katja 2003: Työkoulumalli ammatillisessa koulutuksessa. Itä-Suomen työkoulun julkaisuja. Kuopion yliopisto. Kuopio.

Ihatsu, Markku & Ruoho, Kari 2001: Ammatillisen syrjäytymisen lähteillä? Opettajien käsityksiä ammatillisissa oppilaitoksissa esiintyvistä käyttäytymisongelmista. Teoksessa Ruoho, Kari & Ihatsu, Markku (toim.) Kasvatuksellisia ja kuntoutuksellisia katsauksia nuorten syrjäytymiseen. NUORA:n julkaisuja 4. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Nuorisosiain neuvottelukunta. Helsinki, 25–45.

Ilves, Kirsi 1998: Stadi ja sen nuoret. Nuorisotyötä Helsingissä 1948–1997. Helsingin kaupunki. Nuorisosiainkeskus. Edita. Helsinki.

Jahnukainen, Markku 1997: Koulun varjosta aikuisuuteen. Entisten tarkkailuoppilaiden peruskoulun jälkeiset elämänvaiheet. Opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia 182. Helsingin yliopisto. Helsinki.

Jahnukainen, Markku 1998: Nuoruuden kohtaaminen – Haaste vai ongelma? Nuorisotyö 7, 12–13.

Japisson, Teemu 2000: Nuorisotyö on yhteiskunnan tärkeimpiä tehtäviä. Nuorisotyö 2, 7.

Järvinen, Tero & Jahnukainen, Markku 2001: Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Teoksessa Suutari, Minna (toim.) Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Julkaisuja 20. Nuorisotutkimusseura. Helsinki, 125–151.

Kauppila, Juha 1996: Koulutus elämäkulun rakentajana. Teoksessa Antikainen, Ari & Huotelin, Hannu (toim.) Oppiminen ja elämänhistoria. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. Gummerus. Jyväskylä, 45–108.

Kauppinen, Marja-Liisa 2003: Kouluterveydenhoitajat takaisin kouluihin. Helsingin Sanomat 10.4.2003: Mielipide (kouluterveydenhoitaja).

Kelan tiedote tiedotusvälineille 7.2.2002.

Komonen, Katja 2001: Koulutusyhteiskunnan marginaalissa? Ammatillisen koulutuksen keskeyttäneiden nuorten yhteiskunnallinen osallisuus. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 47. Joensuun yliopisto. Joensuu.

Komonen, Katja 2004: Työssäoppimisen toteuttaminen erityistä tukea tarvitsevien nuorten ammatillisessa koulutuksessa. Työelämän tutkimus. Arbetslivsforskning 2 (1), 120–125.

Koulutus ja tutkimus vuosina 1999–2004. Kehittämissuunnitelma 29.12.1999. Opetusministeriö. Edita. Helsinki 2000.

Kuhlman, Timo 1997: Miksi työpajoja tarvitaan? Nuorisotutkimus 2 (15), 42–43.

Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma vuosille 2003–2005. Työryhmämuistioita 23/ 2003. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.

Lahti, Pirkko 1999: Terveet nuoret, valoisa huomen. Mielenterveys 3 (38), 17.

Laine, Kaarlo 2000: Koulukuvia. Koulu nuorten kokemistilana. SoPhi. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

Laine, Marjatta & Örn, Haije 1995: Haastattelu Spektri-lehdessä 5/1999. ”Kun aikuiset eivät ehdi tai jaksa, missä on lapsen turva?”, 14–15. Artikkelin teksti Riitta Tulusto.

Lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisy koulutuksen alalla. Työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003: 4. Opetusministeriö. Helsinki.

Martti, Sirpa 1999: Koulutus, työmarkkinat ja elämäntilanne. ”Käymme yhdessä ain, käymme aina rinnakkain...” Teoksessa Linnakangas, Ritva (toim.) Koulutus ja elämäntilanne. Näkökulmia koulutuksen vaikuttavuuteen. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C 28. Lapin yliopisto. Rovaniemi, 287–311.

Matinlompola, Unto 2004: Syrjäytymiskehitys voi alkaa jo lapsena. Lapin Kansa 15.1.2004: Alakerta.

Niemi, Hannele 1999: Opettajat ja vanhemmat yhteistyöhön. Helsingin Sanomat 16.8.1999: Vieraskynä.

Niemi, Hannele 2002: Opettajan työ on kasvatusta kaiken aikaa. Teoksessa Etiikka koulun arjessa. Otava. Helsinki, 125–137.

Nuorten ja lasten tulevaisuusohjelma 2001–2006 ”Kulmakunnan huominen”. Koillis-Suomen Aluekeskus Naturpolis Kuusamo. Moniste.

Nurmi, Jan-Erik 1995: Nuoruusiän kehitys: etsintää, valintoja ja noidankehiä. Teoksessa Lyytinen, Paula & Korkiakangas, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.) Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. WSOY. Porvoo, 256–274.

Nyyssölä, Kari & Pajala, Sasu 1999: Nuorten työura. Koulutuksesta työelämään siirtyminen ja huono-osaisuus. Gaudeamus. Tampere.

Näre, Sari 2000: Kohti kuntouttavaa nuorisotyötä. Nuorisotutkimus 3 (18), 75–76.

OECD 2001: Knowledge and Skills for Life. First Results from PISA 2000. Education and Skills. OECD Publications. Paris.

Opetushallitus 1997. Koulutuksen perusturva. Arvioinnin lähtökohtia. Helsinki.

Opetushallitus 1999: Itsearviointi – Menetelmiä ja välineitä koulujen ja oppilaitosten avuksi. Oppilas- ja opettajatiedot: Oppilaan tien arviointi.
[Http://www.edu.fi/itsearviointi/suomi/oppilas/oppilatie.html](http://www.edu.fi/itsearviointi/suomi/oppilas/oppilatie.html)

Opetushallitus 2001: Koulutuksen määrälliset indikaattorit. Jyväskylä.

Opetushallitus 2004: Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004.
[Http://www.oph.fi/info/ops/po_16_1_1_versio.doc](http://www.oph.fi/info/ops/po_16_1_1_versio.doc)

Opintojen keskeyttäminen sekä korkeakoulujen kokopäivä- ja osa-aikaopiskelu. Eräiden koulutustilastojen kehittämistyöryhmä. Työryhmien muistioita 2001: 25. Opetusministeriö.

Oppilaan hyvinvointi ja oppilashuolto. Työryhmien muistioita 2002: 13. Opetusministeriö. Helsinki.

Oppilaitostilastot 2002. SVT Koulutus 2002: 8. Tilastokeskus. Helsinki 2003.

Paju, Petri & Vehviläinen, Jukka 2001: Valtavirran tuolla puolen. Nuorten yhteiskuntaan kiinnittymisen kitkat 1990-luvulla. Julkaisuja 18. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Helsinki.

Parkkari, Juhani & Soikkeli, Markku & Siira, Marjaliisa 2001: Julkisuus ja salassapito moniammatillisessa työssä. Stakes. Helsinki.

Pelastakaa pojat. Psykiatri Juhani Salakarin, professori Martti Siimeksen ja Opetushallituksen pääjohtaja Kirsi Lindroosin haastatteluun perustuva teksti. Helsingin Sanomat 14.12.2003: Sunnuntai. Teksti Juha-Pekka Raeste ja Kati Sinisalo.

Pirttiniemi, Juhani 2000: Koulukokemukset ja koulutusratkaisut. Peruskoulun vaikuttavuuden tarkastelu oppilasnäkökulmasta. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 168. Helsingin yliopisto. Helsinki.

Pohjola, Anneli 2001: Nuorten myyttinen ongelmallisuus. Teoksessa Suutari, Minna (toim.) Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Julkaisuja 20. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Helsinki, 187–204.

Pulkkinen, Lea 2002: Koti, koulu ja yksityinen elämänpiiri hyvän elämän ankkureina. Teoksessa Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. PS-kustannus. Keuruu, 14–29.

Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma 24.6.2003.
[Http://www.valtioneuvosto.fi/tiedostot/pdf/fi/39357.pdf](http://www.valtioneuvosto.fi/tiedostot/pdf/fi/39357.pdf)

Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma 15.4.1999.

[Http://www.valtioneuvosto.fi/vn/liston/base.lsp?r=35798&k=fi&old=3687](http://www.valtioneuvosto.fi/vn/liston/base.lsp?r=35798&k=fi&old=3687)

”Reittikartta elämään”, 40–41. Marja Uotilan ja Petteri Sveinsin haastattelu Mielenterveys-lehdessä 2/ 2002. Artikkelin teksti Jarmo Vuorinen.

Rimpelä, Matti 1999: Yhteiskunnallisen muutoksen nopeus heijastuu – Nuorten hyvinvointi ja pahoinvointi kasaantuvat. Nuorisotyö 8, 8–11.

Rinne, Risto 2001: Koulutuspolitiikan käänne ja nuorten syrjäytyminen. Teoksessa Jauhiainen, Arto & Rinne, Risto & Tähtinen, Juhani (toim.) Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit. Suomen Kasvatustieteellinen Seura. Kasvatusalan tutkimuksia 1. Turku, 91–137.

Roberts, Kenneth 1995: Youth and Employment in Modern Britain. Oxford University Press. Oxford.

Santamäki-Vuori, Tuire & Sauramo, Pekka 1993: Lama ja nuorisotyöttömyys. Työpoliittisia tutkimuksia 45. Työministeriö. Helsinki.

Siljander, Pauli 1996: Syrjäytyminen – Aatteiden murroksen kriisi. Teoksessa Siljander, Pauli & Ulvinen, Veli-Matti (toim.) Syrjäytymisestä selviytymiseen. Vaikeuksien kautta elämänhallintaan. Kasvatustieteiden tiedekunnan opetusmonisteita ja selosteita 66. Oulun yliopisto. Oulu, 7–14.

Silvennoinen, Heikki 1993: Nuorten kouluttamattomuuden ja työttömyyden rakenteelliset yhteydet. Nuorisotutkimus 2 (11), 3–17.

Sinkkonen, Jari 2001: Haastattelu Mielenterveys-lehdessä 2/ 2001. ”Mistä tukea kasvatukseen”, 12–15. Artikkelin teksti Kristina Salonen.

Siurala, Lasse 1999: Miten estää nuorten syrjäytyminen? Helsingin Sanomat 10.2.1999: Vieraskynä.

Solantaus, Tytti 1999: Haastattelu Mielenterveys-lehdessä 3/ 1999. ”Syyttely ei johda mihinkään – Kodin ja koulun yhdistettävä voimansa”, 18–21. Artikkelin teksti Kristina Salonen.

Sosiaali- ja terveystieteiden strategiat 2010. Kohti sosiaalisesti kestävä ja taloudellisesti elinvoimaista yhteiskuntaa. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki 2001.

Suikkanen, Asko & Linnakangas, Ritva & Karjalainen, Anne 1999: 1960-luvulla syntyneiden työmarkkinoille siirtyminen ja työmarkkinakansalaisuus. Teoksessa Linnakangas, Ritva (toim.) Koulutus ja elämäntietä. Näkökulmia koulutuksen vaikuttavuuteen. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C 28. Lapin yliopisto. Rovaniemi, 89–225.

Suikkanen, Asko & Linnakangas, Ritva & Martti, Sirpa 2002: Nuorten kuntoutuskokeilun projektit nuorten syrjäytymisen ehkäisijöinä. Arviointitutkimuksen työpaperi 4.11.2002, julkaisematon.

Suikkanen, Asko & Martti, Sirpa & Linnakangas, Ritva 2004: Homma hanksaan. Nuorten kuntoutuskokeilun arviointi. Painossa. Julkaistaan sosiaali- ja terveysministeriön sarjassa.

Suoninen, Annika 1999: Minun nuorisoni ja sosiologinen mediatutkimus. Esitys Nuorisotutkimusverkoston ”Minun nuorisoni” -teemaseminaarissa.

[Http://www.alli.fi/nuorisotutkimus/nuoriso-www/minunnuorisoni.htm](http://www.alli.fi/nuorisotutkimus/nuoriso-www/minunnuorisoni.htm)

Suutari, Minna 2001: Tasapainoilua sosiaalisissa verkostoissa työmarkkinoiden marginaalissa. Teoksessa Suutari, Minna (toim.) Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Julkaisuja 20. Nuorisotutkimusseura. Helsinki, 153–186.

Suutari, Minna 2002a: Nuorten sosiaaliset verkostot palkkatyön marginaalissa. Julkaisuja 26. Nuorisotutkimusverkosto. Joensuun yliopisto. Helsinki.

Suutari, Minna 2002b: Nuorten sosiaaliset verkostot palkkatyön marginaalissa. Lektio. Nuorisotutkimus 3 (20), 45–49.

Takala, Mikko 1992: Kouluallergia – Yksilön ja yhteiskunnan ongelma. Acta Universitatis Tamperensis Ser A Vol 335. Tampereen yliopisto. Tampere.

Taskinen, Sirpa 2001: Mitä tarkoitetaan lasten ja nuorten syrjäytymisellä? Teoksessa Taskinen, Sirpa (toim.) Huono ennuste – Mitä on lasten ja nuorten syrjäytyminen? Aiheita 10. Stakes. Helsinki, 4–15.

Tilannekatsaus 28.2.2003. Työministeriö.

Toimenpideohjelma nuorten osallisuuden edistämiseksi. Pääministeri Paavo Lipposen asettaman johtoryhmän toimenpide-ehdotukset 2002.

[Http://www.mol.fi/julkaisut/nuorten_toimenpideohjelma.pdf](http://www.mol.fi/julkaisut/nuorten_toimenpideohjelma.pdf)

Toisen asteen ammatillisten opintojen keskeyttämisen syyt Oulun läänissä lukuvuonna 2001–2002. Oulun lääninhallitus. Sivistysosasto, syyskuu 2002. Moniste.

Turvatyöryhmän muistio. Työryhmän muistio 20.6.2000. Opetusministeriö.

Törrönen, Maritta 2001: Kollektiivinen lapsuus. Luento Kulttuurinen Lapsuus -luentosarjassa.

[Http://www.valt.helsinki.fi/sosnet/lanu/muuopetus/muuopet.htm](http://www.valt.helsinki.fi/sosnet/lanu/muuopetus/muuopet.htm)

Törrönen, Maritta & Vornanen, Riitta 2002: Emotionaalinen huono-osaisuus peruskoulu-
laisten korostamana syrjäytymisenä. Nuorisotutkimus 4 (20), 33–42.

Uotila, Pekka 2000: Nuorten kriisipiste nuorisopsykiatria ja sosiaalityötä täydentävänä yksikkönä. Nuorisotutkimus 1 (18), 47–49.

Vainio, Anna-Maija 1999: Eväitä elämään. Mielenterveys 3 (38), 24–25.

Valtion tulo- ja menoarvio 2002.

Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle lasten ja nuorten hyvinvoinnista. Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 2002:12. Helsinki.

Vehviläinen, Jukka 1998: 2000-luvun koulutusallergia – ammattikouluttamattomat nuoret yhteiskunnan ja vanhempien huolenaiheena. Nuorisotutkimus 2 (16), 32–41.

Väestön koulutusrakenne kunnittain 2001. SVT Koulutus 2003:2. Tilastokeskus. Helsinki.

Väestörakenne 2001. SVT Väestö 2002:6. Tilastokeskus. Helsinki.

Liitteet

Liite 1. Kyselylomake projektien yhteyshenkilöille, syyskuu 2002 (Arviointitutkimus)

Liite 2. Puhelinhaastattelurunko Mun Juttu - ja Tie Huomiseen -projektien toimijoille, syys-, loka-, marraskuu 2003

Liite 3. Täydennystehtävä nuorille sekä kysely nuorten vanhemmille, toukokuu 2003 (Arviointitutkimus)

Liite 4. Haastatellut henkilöt

Liite 1.**Kyselylomake projektien yhteyshenkilöille, syyskuu 2002**

Arviointitutkimus

1. Projektin nimi
2. Mikä on projektinne vastaava hallinnollinen toteuttaja (kunta-, kuntayhtymä, säätiö, liitto, yhdistys, yritys, oppilaitos tms.)?
3. Onko projektinne luonteeltaan? paikallinen/ alueellinen (kuntarajat ylittävä)
4. Kuinka suuri on projektinne toiminta-alueen väestöpohja?
5. Milloin projektinne käynnistyi (kk/vuosi)?
6. Millaisista konkreettisista tarpeista ja kenen tai minkä tahon aloitteesta edustamanne projekti lähti alun perin liikkeelle?
7. Oliko projektillanne ”sosiaalinen tilaus” paikkakunnallanne? Jos oli, niin miksi?
8. Mikä taho erityisesti vei projektihanketta sen suunnitteluvaiheessa eteenpäin?
9. Liittyikö käynnistysvaiheeseen ongelmia? Jos liittyi, mitä ne olivat?
10. Milloin projektinne päättyy (kk/vuosi)?
11. Mitkä tahot osallistuvat projektinne rahoitukseen (esim. Kela, kunta/ kaupunki, lääninhallitus jne.)?
12. Kuinka monta nuorta on tällä hetkellä mukana projektissanne? poikaa/ tyttöä
13. Kuinka monta työntekijää projektissanne työskentelee nuorten parissa?
14. Projektin työntekijät ja työnimikkeet:
15. Millä taholla ja kenellä/ keillä on päävastuu projektin toteutuksesta?
16. Miten työnjako on järjestetty?
17. Nuorten kuntoutuskokeilun yleiseksi tavoitteeksi on asetettu nuoren syrjäytymisen ehkäiseminen ja syrjäytymiskierteen katkaiseminen. Miten projektissanne syrjäytyminen on määritelty?
18. Millä kriteerillä nuoret valitaan projektiin?
19. Mitkä ovat näkemyksenne mukaan projektiin osallistuvien nuorten yleisimmät syrjäytymisvaara aiheuttavat tekijät? (Pyrkikää, mikäli mahdollista, laittamaan tärkeysjärjestykseen, 1 = tärkein jne.)

sosiaalinen tukiverkko puuttuu tai on vähäinen
perheen kokonaistilanne on ongelmallinen (perheessä on työttömyyttä, päihteiden ongelmakäyttöä, väkivaltaa, taloudellisia vaikeuksia, avioero tms.)
nuoren sosiaaliset taidot ovat riittämättömät (esiintyy asosiaalisuutta)
on päihteiden väärinkäyttöä
on puutteellista aktiivisuutta tai aktiivisuus kanavoituu ongelmallisella tavalla

on kouluhaluttomuutta
 on oppimisvaikeuksia koulussa (esim. luki- ja kirjoitusvaikeudet)
 nuori on keskeyttänyt peruskoulun
 nuori on keskeyttänyt ammatilliset opinnot
 on jokin fyysinen sairaus
 on jokin todettu psyykinen sairaus

20. Mitkä ovat projektinne tavoitteet (tärkeysjärjestyksessä)?
21. Minkälaisia muutoksia nuorten elämäntilanteeseen tai toimintaan projektinne tavoittelee?
22. Millaisen vastaanoton projektinne on paikkakunnallanne saanut? Millaista palautetta ja miltä taholta olette saaneet?
23. Mitkä ovat projektinne yhteistyötahot?
24. Merkitkää rastilla, kuinka paljon (ei lainkaan, vähän, jossain määrin, erittäin paljon, en osaa sanoa) eri toimijat ovat arvionne mukaan edesauttaneet projektinne toimintaa. Vastatkaa kohtaan ”en osaa sanoa” vain, mikäli teillä ei ole minkäänlaista kuvaa asiasta.

Lomakkeessa vaihtoehtoina olleet toimijat: työvoimatoimisto, Kela, kunnan/ kaupungin sosiaali-toimi, kunnan/ kaupungin nuorisotoimi, perheneuvola tai vastaava, terveyskeskus/ sairaala, A-klinikka, päihde/ huumeyksikkö, nuorisopoliklinikka, mielenterveystoimisto tai vastaava, kansalaisjärjestö(t), poliisi, seurakunta, peruskoulu (yläaste), lukio, ammatilliset oppilaitokset, (kansan)opisto, erityinen oppimiskeskus, yksityinen yritys/ yritykset, muut tahot, mitkä?

25. Minkä tahojen kanssa yhteistyö on ollut riittävää?
26. Minkä tahojen kanssa kaipaisitte enemmän yhteistyötä?
27. Millaista on projektinne yhteistyö nuorten vanhempien kanssa?
28. Kuinka suuren osan kohdalla nuorista yhteistyö vanhempien kanssa arvionne mukaan on riittävää (%), on liian vähäistä (%), puuttuu kokonaan (%)?
29. Uskotteko projektinne tuovan jotain sellaista, jolla nuoria voidaan tukea paremmin kuin mihin virallinen palvelujärjestelmä kykenee (kyllä/ ei)?
30. Mihin nuoren tukemiseen liittyviin tarpeisiin virallinen palvelujärjestelmä ei nähdäksenne pysty vastaamaan?
31. Miten projektissanne on käytännön tasolla pyritty järjestämään eri toimijoiden, kuten nuorten ja eri instituutioiden, keskinäisiä suhteita uudelleen?
32. Millainen on projektinne toimintamalli (idea) ja sen keskeiset piirteet?
33. Miksi mallinne on hyvä? Mikä siinä on hyvää?
34. Mikä toiminnassanne on hyvää ja asiakkaan tilannetta auttavaa?
35. Mikä toiminnassanne on erityistä? Miten se täydentää muita palveluja?
36. Mitä projektissa mukana oleville nuorille tapahtuisi, ellei toiminatanne olisi?
37. Mitkä ovat toimintanne eettiset periaatteet? Toimintanne taustalla olevat arvot?

38. Kuinka suuri osa projektin nuorista on keskeyttänyt peruskoulun (%), on suorittanut korkeintaan peruskoulun (%), on suorittanut jonkin ammatillisen koulutuksen (%)?
39. Kuinka projektissa pyritään tukemaan nuoria kuntoutusprosessin aikana? Entä kuntoutusprosessin jälkeen?
40. Mitä tyyppillisesti kuuluu nuoren kuntoutukseen ja kuinka pitkään kuntoutusprosessi keskimäärin kestää?
41. Merkitkää rastilla arvionne siitä, kuinka paljon (ei lainkaan, vähän, jossain määrin, erittäin paljon, en osaa sanoa)projektilla voidaan keskimäärin vaikuttaa nuorten elämäntilanteeseen? Vastatkaa kohtaan ”en osaa sanoa” vain, mikäli teillä ei ole minkäänlaista kuvaa asiasta.

Lomakkeessa vaihtoehtoina olleet asiat: nuoren sosiaalisen tukiverkon rakentamiselle, perhetilanteessa auttamiselle, nuoren itsetunnon kehittymiselle, nuoren aktivoimiselle, aktiivisuuden myönteiselle kanavoimiselle, nuoren voimavarojen hyödyntämiselle, nuoren voimavarojen hyödyntämiselle, sosiaalisten taitojen oppimiselle, päihteiden väärinkäytön vähentämiselle, hoitoon ohjaamiselle päihteiden käytön osalta, kouluhaluttomuuden vähentämiselle, keinojen löytämiselle oppimisvaikeuksissa, koulunkäynnin jatkamiselle, mielenkiintoisen ammattialan löytämiselle, elämäntilanteen kehittämiseksi, nuoren arjelle yleensä

42. Mitä ovat edustamanne projektin tärkeimmät onnistumisen aiheet tässä vaiheessa?
43. Mitä keinoja ja menetelmiä pidätte projektinne keskeisimpinä vahvuuksina nuorten kuntoutuksen edistämiseksi?
44. Mainitkaa toimintamallinne merkittävimmät hyvät käytännöt:
45. Mainitkaa toimintamallinne keskeisimmät kehittämisaalueet (huonot käytännöt):
46. Millaisiin käytännön ongelmiin olette projektinne aikana törmänneet (voivat liittyä esim. resursseihin, projektin hallintaan, ohjaukseen, toiminnan sisältöön, työnjakoon, yhteistyöhön, projektin tavoitteisiin tms.)?
47. Kuinka olette onnistuneet ratkaisemaan ongelmat?
48. Mitkä ovat tärkeimmät tähän mennessä kertyneet opit (esim. virheiden ja ”kantapään” kautta opitut asiat), jotka olette toimintanne aikana saaneet?
49. Kuinka monta nuorta arvioitte osallistuvan projektinne toimintaan kaiken kaikkiaan vuoden 2003 loppuun mennessä?
50. Liittyykö projektiin mitään suunnitteilla tai meneillään olevaa tutkimusta? Jos liittyy, mistä tutkimuksesta on kyse ja mikä taho tai kuka henkilö sitä tekee?
51. Onko projektillanne www-sivuja (osoite)?
52. Mitä ovat tiedossanne olevat, muut aiemmin paikkakunnalla toteutetut nuoriin kohdistetut projektit (viiden viime vuoden aikana toteutetut tai parhaillaan käynnissä olevat)?
53. Lomakkeen täyttäjän nimi/ täyttäjien nimet ja yhteystiedot (osoite, puhelin, email)

LÄMMIN KIITOS VASTAUKSISTA JA HYVÄÄ JATKOA TOIMINNALLE!

Lomakkeen kääntöpuolta voi vapaasti käyttää lisäkommentteihin.

Liite 2.

Puhelinhaastattelurunko Mun Juttu - ja Tie Huomiseen -projektien toimijoille, syys-, loka-, marraskuu 2003

Eri toimijoiden ongelmamäärittelyt

- Kertokaa aluksi omasta perustyöstänne 15–17-vuotiaiden nuorten kanssa. Mitä ovat esimerkiksi ne tilanteet, joissa koaatte nuoria ja mitä nuorten ongelmat ovat?
- Mitä ongelmien taustalla on nähtävissä? Ketkä nuorista nähdäksenne syrjäytyvät ja miksi?
- Mikä nuoren auttamisessa on oman kokemuksenne mukaan keskeisintä/ tärkeintä? Mitä siihen pääseminen työssänne edellyttää?
- Mikä nuorten auttamisessa on vaikeinta? Mihin se liittyy, kun ajattelette omaa työtänne?

Nuorten syrjäytymisvaaraan vaikuttaminen

- Mihin konkreettisiin asioihin pyritte (sosiaalityöntekijänä/ työvoimaneuvojana/ opettajana/ opinto-ohjaajana/ kouluterveydenhoitajana/ nuorisotyöntekijänä jne.) nuorten auttamisessa puuttumaan?
- Koetteko, että projekti on luonut puitteita ja palvelut tavoitteitanne paneutua nuorten auttamiseen? Jos näin on, niin millä tavalla?
- Miten kuvaisitte omaa strategiaanne tarttua nuoren ongelmiin? Miten luonnehditte työnne pää-tavoitetta nuorten auttamisessa?
- Mitkä keinot työssänne ovat osoittautuneet hyväksi nuorten auttamisessa? (kuinka esim. kouluallergiset saadaan innostumaan koulutuksesta, entä mitä sillan rakentuminen ammatillisiin opintoihin näyttää konkreettisesti vaativan)

Moniammatillisuus ja yhteistyörakenteet

- Mitä yhteistyötahoja nähdäksenne tarvitaan, jotta nuoren tilanteesta saadaan riittävän kokonainen kuva?
- Onko projekti mielestänne tehostanut olemassa olevan palvelujärjestelmän toimintaa nuorten ongelmien havaitsemisessa? Jos on, niin mitä tehostuminen koskee? (esim. ajan käyttöä, tiedon kulkua, asioiden yhdessä käsittelyä)
- Onko nuorten auttaminen tullut jollain tapaa laadukkaammaksi? Jos on, niin millä tavalla? Mikä siihen on vaikuttanut?
- Mitkä ovat parhaimmiksi kokemianne käytäntöjä yhteistyössä?
- Onko projektin myötä yhteistyöhön syntynyt joitain uusia toimintatapoja? (esim. paperille tehty toimintasuunnitelma, seuranta, nuorten vanhempien mukaan saaminen ja vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö, työparityöskentely)

- Onko uusia toimintatapoja ollut helppo viedä arkityöhön? Miksi on tai ei ole?
- Onko projektissa luotu sopimukseen pohjautuvia yhteistyökäytäntöjä? Mitä ne ovat?
- Onko sellaisia nuorten tilanteita, jotka niitä vaatisivat? (esim. tiedonkulku ammatillisten opintojen keskeyttämisten osalta, vastuukysymykset ylipäätään)
- Mitkä ovat avaintekijöitä yhteistyön ylläpidossa? (esim. yhteiset tavoitteet jollakin tasolla, tietoisuus siitä, mitä toiset tekevät, luottamuksellisuus)

Nuorten seulonta ja tukeminen toiselle asteelle siirtymisessä

- Kun ajattelette peruskouluikäisiä ja peruskoulun ja ammatillisen koulun saumakohtaa, niin miten syrjäytymisvaarassa olevat nuoret on nähdäkseenne mahdollista tavoittaa parhaiten?
- Kertokaa mahdollisimman konkreettisesti, mitä se eri toimijatahoilta edellyttää. Onnistuuko se käytännössä? Miten toimii tällä hetkellä?
- Mitä ovat omassa työssänne mahdollisuudet tunnistaa syrjäytymisvaarassa olevia nuoria?

Maaperä innovaatioille

- Mikä projektissa on ollut kaikista innovatiivisinta? Mikä siitä on tehnyt innovatiivisen?
- Koetteko saaneenne projektista hyötyä omaan työhönne? Millä tavalla?
- Ilmeisestikään jokainen työntekijä ei työpaikallanne ole mukana projektissa. Mikä sai Teidät lähtemään mukaan?

Kehittämistarpeet ja toiminnan juurruttaminen käytäntöihin

- Millaisiin käytännön ongelmiin olette törmänneet, jos ajattelette toiminnan sisältöä nuoren auttamisessa, vastuunjakoa, yhteistyötä, resursseja?
- Mitkä ovat mielestänne keskeisimmät kehittämisalueet omassa työssänne nuorten auttamisessa? Entä yhteistyössä eri tahojen kanssa? (koskeeko se toiminnan sisältöä nuorten auttamisessa, työnjakoa, yhteistyötä, resursseja)
- Mitkä ovat tärkeimmät tähän mennessä kertyneet opit? (esim. virheiden ja kantapään kautta opitut asiat)
- Jos Teillä olisi valtaa ja rahaa, millainen olisi reseptinne siinä, miten nuorten asiat saataisiin kuntoon?
- Miten arvioitte toiminnan jatkumista, kun projektia ei enää ole? (verkostotyön uhat/ mahdollisuudet)

Liite 3.**Täydennystehtävä nuorille, toukokuu 2003**

Arviointitutkimus

ENSIN: Vastaa ensin seuraaviin kysymyksiin:

Minkä ikäinen olet?

Sukupuolesi (tyttö/poika)?

Oletko tällä hetkellä peruskoulussa (kyllä/ei)?

Jos et ole peruskoulussa, oletko suorittanut peruskoulun (kyllä/ei)? Milloin? (vuosi)

Oletko tällä hetkellä ammatillisessa oppilaitoksessa tai muussa oppilaitoksessa (kyllä/ei)?

Oletko koskaan keskeyttänyt koulunkäyntiäsi (peruskoulua tai ammatillista koulutusta) tai harkinnut vakavasti keskeyttämistä (kyllä/ei)? Miksi?

SEURAAVAKSI: Pyydämme sinua jatkamaan lauseita. Kun teet lauseentäydennystehtäviä niin ajattele muutoksia, joita on tapahtunut elämässäsi sinä aikana, kun olet ollut mukana projektissa:

- elämässäsi/elämäntilanteessasi (esim. alkoholin/huumeiden käyttö, suhde muihin ihmisiin (esim. kavereihin, vanhempiin, opettajiin), harrastukset, perhetilanne),
- ajattelussasi,
- opiskelutilanteessasi,
- tulevaisuudensuunnitelmissasi,
- fiiliksissäsi jne.

Pyri vastaamaan juuri niin kuin sinusta tuntuu ja mahdollisimman rehellisesti. Haluamme tietää nimenomaan sen, mikä on sinun näkemyksesi ja kokemuksesi asioista. Ensimmäinen paperi (A) käsittelee aikaa ENNEN PROJEKTIA, toinen (B) tilannetta PROJEKTIN AIKANA ja kolmannessa paperissa (C) kysytään, mitä kuvittelet että elämässäsi olisi tapahtunut JOS ET OLISI OLLUT MUKANA PROJEKTISSA.

A) ENNEN PROJEKTIA:

A 1. Ennen kuin tulin mukaan projektiin elämäni/ elämäntilanteeni oli sellainen, että ...

A 2. Ennen projektia ajattelin, että ...

A 3. Ennen projektia koulunkäynti/opiskelu oli ...

A 4. Kun mietin tulevaisuuttani silloin kun en ollut vielä mukana projektissa, ajattelin että ...

A 5. Ennen projektia minusta tuntui, että ...

A 6. (Tähän voit kirjoittaa muuta mieleesi tulevia asioita ajasta ennen projektia.)

B) PROJEKTIN AIKANA:

B 1. Projektin aikana elämäni/elämäntilanteeni muuttui niin, että ... (TAI jos elämä/elämäntilanne ei muuttunut niin kirjoita sekin ja pohdi miksi se ei muuttunut.)

B 2. Projektin aikana ajattelin/ajattelen, että ...

B 3. Projektin aikana koulunkäynti/opiskeluni muuttui niin, että ... (TAI jos koulunkäynti/opiskelu ei muuttunut niin kirjoita sekin ja pohdi miksi se ei muuttunut TAI mikä asia muuttui.)

B 4. Nykyisin, kun olen mukana projektissa ja mietin tulevaisuuttani, minusta tuntuu/on alkanut tuntua siltä, että ...

B 5. Projektin aikana on alkanut tuntua siltä, että ...

B 6. Projektissa on minulle ollut eniten hyötyä/apua/tukea siitä, että ... (TAI jos projektista ei ole ollut sinulle mitään hyötyä niin kirjoita sekin ja pohdi, miksi siitä ei ollut hyötyä. Millaisesta projektista olisi ollut sinulle hyötyä?)

B 7. Hyvää/ parasta projektissa on ollut ... (perustele myös miksi se on ollut sinusta hyvää/ parasta).

B 8. Huonoa/ huonointa projektissa on ollut ... (perustele myös miksi se on ollut sinusta huonoa/ huonointa).

B 9. Mielestäni hyvä nuorille tarkoitettu projekti on/pitäisi olla sellainen, että ...

B 10. Projektissa saamastani tuesta olen sitä mieltä (esim. onko se hyvää toimintaa, mitä hyötyä sinulle on ollut siitä, mikä siinä on hyvää), että

B 11. (Tähän voit kirjoittaa muita mieleesi tulevia asioita projektiin ja siitä saamiisi kokemuksiin liittyen.)

C) JOS EN OLISI OLLUT MUKANA PROJEKTISSA:

(Kuvittele mitä sinulle olisi tapahtunut, ellet olisi ollut mukana projektissa.)

C 1. Ellen olisi ollut mukana projektissa elämäni/elämäntilanteeni olisi nyt sellainen, että ...

C 2. Ellen olisi ollut mukana projektissa ajattelisin, että ...

C 3. Ellen olisi ollut mukana projektissa koulunkäynti/opiskeluni olisi ...

C 4. Kun miettisin tulevaisuuttani (enkä olisi ollut mukana projektissa) minusta tuntuisi, että ...

C 5. Ellen olisi ollut mukana projektissa minusta tuntuisi, että ...

C 6. (Tähän voit kirjoittaa muita mieleesi tulevia asioita, jotka olisivat toisin ellet olisi ollut mukana projektissa.)

Kysely nuorten vanhemmille, toukokuu 2003

Arviointitutkimus

PROJEKTI, jossa nuori on mukana:

VASTAAJA:

NUORI:

- 1 Miettikää millaista nuoren elämä oli ennen projektia, projektin aikana ja sen jälkeen. Mitä muutoksia nuoren elämässä/elämäntilanteessa, ajattelussa, koulunkäynnissä/opiskelussa, tulevaisuudensuunnitelmissa, mielialassa jne. on projektiin osallistumisen aikana tapahtunut?
- 2 Mitä, ja kuinka merkittäviä, vaikutuksia nimenomaan projekti (nuoren osallistuminen projektiin) on saanut mielestänne aikaan? Mikä projektissa on ollut eniten nuoren tilannetta auttavaa? Ellei projektilla ole mielestänne mitään vaikutuksia, niin mistä luulette sen johtuvan?
- 3 Jos ajattelette nuorten elämäntilanteessa tapahtuneita muutoksia, niin kuinka paljon Te vanhempana olette vaikuttaneet ja kuinka paljon nuori itse on vaikuttanut siihen, että muutoksia on tapahtunut? Millä tavalla Te olette, ja millä tavalla nuori, on vaikuttanut siihen, että muutoksia on tapahtunut?
- 4 Onko projektihenkilöstö pitänyt mielestänne tarpeeksi yhteyttä Teihin? Mikä on ollut mielestänne parasta projektihenkilöstön ja Teidän välisessä yhteistyössä? Onko Teidän ollut helppoa ottaa yhteyttä projektiin, ja miksi (on ollut/ ei ole ollut)? Mitä kehittämistä/huonoa projektihenkilöstön ja Teidän (vanhempien) kanssa tehtävässä yhteistyössä on?
- 5 Mikä projektissa on ollut nähdäkseenne sellaista, mistä on ollut eniten hyötyä nuorelle? Perustelkaa myös miksi/miten siitä on ollut eniten hyötyä nuorelle.
- 6 Mitä (esim. tukea tai hyötyä) Te itse, vanhempana, olette saaneet projektista?
- 7 Mikä projektissa on ollut nähdäkseenne hyvää/parasta? Perustelkaa myös miksi se on Teistä hyvää/parasta.
- 8 Mikä projektissa on ollut nähdäkseenne huonoa/huonointa? Perustelkaa myös miksi se on Teistä huonoa/huonointa.
- 9 Millainen nuorille suunnatun hyvän projektin pitäisi mielestänne olla? Perustelkaa myös näkemyksenne.
- 10 Mitä merkitystä tällaisilla projekteilla yleisesti näette olevan nuorten tukemisessa?
- 11 Mitä muuta haluaisitte sanoa projektiin liittyen? Onko Teillä esittää joitain toiveita projektille?

KIITOS ETUKÄTEEN VASTAUKSISTANNE!

Liite 4.

Haastatellut henkilöt

Kouluterveydenhoitaja (peruskoulu) *Anna-Kaija Laivamaa*, Posio, 17.9.2003

Koulukuraattori (peruskoulu)/ sosiaalityöntekijä *Liisa Kalliainen*, Posio, 18.9.2003

Erityisopetuksen tuntiohjaaja (peruskoulu) *Raija Vuollet*, Posio, 18.9.2003

Erikoistyövoimaneuvoja *Teija Keränen*, Posio, 22.9.2003

Sosiaalijohtaja *Helena Arvola*, Ranua, 23.9.2003, haastattelu myös arviointitutkimuksen yhteydessä 10.1.2003

Erityisopettaja (peruskoulu), opinto-ohjaaja *Riitta Kuha*, Ranua, 29.9.2003

Nuoriso- ja kulttuurisihteeri *Tuomo Niemilehto*, Posio, 30.9.2003, haastattelu myös arviointitutkimuksen yhteydessä 15.1.2003

Opinto-ohjaaja (peruskoulu) *Maaret Jussila*, Pudasjärvi, 1.10.2003, haastattelu myös arviointitutkimuksen yhteydessä 13.1.2003

Vapaa-aikasihteeri *Anitta Jaakola*, Ranua, 2.10.2003

Työkeskuksen johtaja *Kalle Tihinen*, Pudasjärvi, 9.10.2003

Kouluterveydenhoitaja (peruskoulu) *Saara Markkanen*, Ranua, 10.10.2003, haastattelu myös arviointitutkimuksen yhteydessä 10.1.2003

Projektityöntekijä (palveluohjauskokeilu) *Virpi Niemelä*, Ranua, 13.10.2003

Johtava lääkäri *Seppo Leppänen*, Pudasjärvi, 13.10.2003

Erityisopettaja, Omaura-opettaja (peruskoulu) *Timo Liikanen*, Pudasjärvi, 14.10.2003, haastattelu myös arviointitutkimuksen yhteydessä 13.1.2003

Erityisopettaja (peruskoulu) *Raija Leinonen*, Pudasjärvi, 20.10.2003

Työvoimaneuvoja *Pirkko Kummala*, Pudasjärvi, haastattelu arviointitutkimuksen yhteydessä 13.1.2003

Nuoriso-ohjaaja *Kati Petäjistö*, Haapajärvi, 24.10.2003

Sosiaalityöntekijä *Seija Niinikoski*, Haapajärvi, 27.10.2003

Opinto-ohjaaja (toinen aste) *Simo Huhta*, Haapajärvi, 29.10.2003

Koulukuraattori (toinen aste) *Sirkka Lohiniva*, Nivala, 30.10.2003

Psykologi *Tarja Soudunsaari-Vähäaho*, Nivala, 7.11.2003

**SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖN SELVITYKSIÄ
SOCIAL- OCH HÄLSOVÅRDSMINISTERIETS RAPPORTER
REPORTS OF THE MINISTRY OF SOCIAL AFFAIRS AND HEALTH ISSN 1236-2115**

- 2004: 1 Lasten- ja nuortenpsykiatrian valtionavustuksen käyttö vuonna 2002.
ISBN 952-00-1470-5
- 2 Användningen av statsunderstödet för barn- och ungdomspsykiatri år 2002.
ISBN 952-00-1471-3
- 3 Eila Uotila. Terveyskeskuksessa työskentelevien työn järjestäminen, toiminnan ohjaaminen ja kehittäminen.
ISBN 952-00-1473-X
- 4 Pirjo Varjoranta, Marjatta Pirskanen, Marjaana Pelkonen, Tuovi Hakulinen, Arja Haapakorva. Äitiys- ja lastenneuvolatyö Itä-Suomen läänissä 2003.
ISBN 952-00-1482-9
- 5 Asko Suikkanen, Sirpa Martti, Ritva Linnakangas. Homma hanksaan. Nuorten kuntoutuskokeilun arviointi.
ISBN 952-00-1486-1
- 6 Sirkka Perttu. Naisiin kohdistuva parisuhdeväkivalta ja sen seulonta äitiys- ja lastenneuvolassa.
ISBN 952-00-1498-5
- 7 Ritva Linnakangas, Asko Suikkanen. Varhainen puuttuminen. Mahdollisuus nuorten syrjäytymisen ehkäisemisessä.
ISBN 952-00-1504-3